ЛАБІРИНТ МІНОТАВРА

Повість-легенда

Завжди терновий вінець

буде кращим, ніж царська корона,

завжди величніша путь

на Голгофу, ніж хід тріумфальний;

так з предвіка було

і так воно буде довіку,

поки житимуть люди

і поки ростимуть терни.

.....

Крик Прометея лунає

безліч віків скрізь по світі,

він заглушає собою

потужні громи олімпійські.

Тисячі тронів упало

і людських, і божих,

але титанова круча стоїть,

наче вічна твердиня

духа того, що, немов ураган, без упину

іскорку, вхоплену з неба,

в могутній вогонь роздимає.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Частина перша

ПЕРША ГРОЗА

РИТМИ КРОНОСА

Ветхі стіни Александрії заросли бур’янами. Тут так багато таємних закапелків, схованок — можна гратися досхочу. Гіпатія тягне свого товариша Ісідора далі й далі, в хащі чортополоху, в зелену імлу парких заростей, в плутанину ліан, олив та терновиків.

— Па! — ніжно кличе її Ісідор. — Далі не треба. Там можна зустріти гаддя — ще вжалить!

Дівчинка рвучко зупиняється, в її небесних очах мерехтять іскри зухвалості й сміху.

— Сі! Ти боїшся гадів? А як же подвиги, про які ти мрієш? А як же мойри?! Хіба не зіткали вони твою нитку при народженні? Чи ти маєш в запасі іншу? Хочеш обдурити суворих богинь?..

Хлопчик соромливо опускає погляд до землі, а тим часом Гіпатія ховається в гущавині і гукає здалеку:

— Агов! Знайди мене!

Ісідор старанно обнишпорює всі закутки, заглядає в німотні бійниці мурів, толочить бур’яни. Ніяк не може знайти подруги! Як вона так уміє ховатися?

Чути вдоволений, щасливий сміх. Гіпатія десь поруч, але де? Спітнілий Ісідор розчаровано зупиняється на видноті, розводить руками.

— Па! — благає він. — Я не можу розшукати тебе!

Дівчинка вискакує з бур’янів, наче з-під землі, танцює довкола товариша танець перемоги, високо підстрибуючи.

— Ага! Програв! Програв!

— Ти ніби маєш шапку Аїда, — виправдовується Ісідор. — Чом я тебе ніколи не знаходжу?

— Дивишся не в той бік, — серйозно зауважує дівчинка і, не давши йому оцінити свою відповідь, мчить далі, до міських воріт. Ісідор поспішає за нею, аж курява стелеться над покрученими стежинами.

Прокидаються від дитячого крику ліниві сторожі біля воріт, жартома сваряться на Гіпатію.

— То знову ти, пустунко! — каже один, одкашлюючись. — Ану, киш додому!

— Ми до моря! — дзвінко кричить дівчинка. — Море сумує за нами!

— Не пущу! — трясе бойовим списом бородатий воїн і витріщає великі чорні очі на Гіпатію.

Вона сміється, вихором пролітає повз вартових, тягнучи за собою Ісідора. Сторож спантеличено і турботливо гукає:

— Обережно, дурненька! Ще — не доведи, доле, — в руки розбійників потрапите!

— Не доженуть! — щасливо озивається Гіпатія, аж витанцьовуючи на бігу.

Морський вітер охоплює її гнучке засмагле тіло незримими обіймами, грається блакитним хітончиком, наче стягом. Приглушено шумить запінена хвиля, лиже чисті цнотливі піски, ніби обмиває перед Гіпатією нескінченну дорогу до далекого обрію. Скільки бігти по ній? Чи далеко?

Хвиля забуття і екстазу сповиває свідомість. Нема втоми, нема відчуття часу. За спиною незримі крила, вони тужаво й сильно вимахують, несуть у незбагненну далечінь. Земля, море, чайки у небі, теплі піски, вітер з пустелі — то лише маєво химерних образів уздовж казкової стежки.

Ісідор не відстає від подруги, але й не може наздогнати її. Вона — ніби марево, ніби хмаринка. З’являються на мокрому піску маленькі сліди летючої дівчинки. З’являються і зникають, наче золота тінь. Ах, як хочеться наздогнати її, торкнутися засмаглого плеча, глянути в затуманені від щасливого бігу очі!

— Па! Зупинись!

— Дожени! Дожени!

— Па! Я не можу! Ти невловима!

Вона сповільнює політ. І щезає бездонне небо довкола, стає нескінченним склепінням над ними, і теплі піски пестливо цілують босі дитячі ноги.

— Ти не догнав мене, — з жалем каже Гіпатія.

— Ти як птах, — виправдовується Ісідор. — Я дуже хочу догнати, але ти наче лань Артеміди!

— Стань Гераклом і дожени!

— Стану, — обіцяє хлопчик, серйозно зазираючи в таємничі очі Гіпатії.

І така впевненість горить у зоряно-чорних очах Ісідора, така щирість і сила грає на худенькому прегарному личку, що дівчинка заспокоюється. Вона зриває з себе хітончик, кидає на пісок і біжить у воду. Зеленаво-прозора хвиля накриває її запіненою долонею. Хлопчик прилучається до неї, і вони щасливо гойдаються в ніжній колисці моря, мовби прадавні діти Нерея.[1] Завмирають на грудях вод, заворожені ласкою неосяжних стихій — сонця, повітря, хвиль.

— Сі! — шепоче дівчинка. — Я хочу стати рибою. Щоб плавати в морі, в океані. Щоб гратися вічно з нереїдами, щоб слухати нескінченний шепіт моря…

— І я, — луною відгукується Ісідор. — Щоб пливти за тобою.

— А потім я хочу стати чайкою, — жвавішає Гіпатія, — щоб покинути море і полинути до сонця, як мужній Ікар…

— Те під силу тільки богам, — намагається заперечити хлопчик.

— Тоді я хочу бути богинею, — сміливо одказує дівчинка.

Ісідор з острахом дивиться на неї: чи не сміється?

Ні! Очі вже не прозорі, а синьо-темні, вуста міцно стулені, погляд у нескінченності. Хто вона, що не боїться казати такі слова? Хіба не знає, що боги чують все?..

Дівчинка отямилась від задуми, пливе до берега. Вони сідають на гарячому піску, і хлопчик починає насипати довкола себе високі мури. Він прокопує глибокі рови довкруг веж і палаців, прихорошує покрівлі та майданчики барвистими черепашками. Гіпатія з цікавістю стежить за ним, захоплено підбадьорює схвальними вигуками.

— А хто житиме у твоєму палаці? — запитує вона.

— Ти, — каже Ісідор, гостинно прогортаючи доріжку перед ворітьми. — О велика і неповторна донько Геліоса, о царице морів і володарко казкових земель, прошу ласкаво до мого небувалого царства. Воно — твоє!

— Я прийду, — серйозно киває Гіпатія. — Я одвідаю твій палац, Сі…

— Може, хоч так ми будемо разом, — радіє хлопчик, — бо тебе ж не наздогнати. А в моєму палаці ти житимеш довіку…

— Не довіку, — заперечливо хитає голівкою Гіпатія. — Мені стане сумно і в найгарнішому палаці. Я захочу на волю і знову побіжу понад берегом моря…

— А я доганятиму тебе, — сумує Ісідор, — і не зможу догнати.

Дівчинка мовчить, нічого не каже. І вони поринають в недитячу задуму, слухають одвічні ритми невтомного моря — нескінченну гру всемогутнього Кроноса.

Минають літа.

Вихор подій котиться над світом, над Африкою. Потрясає імперії, царства. Змітає людей, народжує інших. Згасає, втишується, щоб знову вибухнути походами, повстаннями, зрадами.

Лише море незмінно котить грізні чи ласкаві хвилі у невимірність. Лише вітри прагнуть у далечінь, переслідуючи незриму мету, сонце невтомно сіє живлючі зерна на груди Геї-матері та зорі мерехтять на нічному небі, наче віхи не пройденого ніким шляху.

Та ще незмінно вибігають на берег моря діти — Гіпатія й Ісідор. До них звикли вартові біля воріт, жебраки на вузьких покручених вуличках Александрії, чайки на березі. Здається, що двоє нерозлучних дітей — така ж постійна ознака світу, як ранок, як ключі лелек, що пролітають у небі з далекої півночі, як розквітання буйносадів навесні.

Та ні! Щось міняється в них.

Наливаються снагою м’язи Ісідора, над губою з’являється чорний пушок, а в голосі низькі, вольові обертони.

Очі Гіпатії, мов криниці, віддзеркалюють небо, хмари, сонце — цілий світ. Наливаються бунтівливими соками ноги, руки, і золотавий водоспад кіс огортає гордовиту голову сонячним ореолом.

І ніяк не дожене хлопець дівчини — жодного разу. Не торкнеться в польоті руки, не відчує бунтівливого пульсу крові. А бажання догнати її все гучніше стукає в серце, а хвилі солодкої знемоги все ніжніше сповивають душу. Біжать вони, а між ними — незримий бар’єр. Не зруйнувати його, не переступити!

Вже соромиться Гіпатія роздягатися перед Ісідором. Ховається за скелею, нагинці біжить у воду, а вже тоді кличе товариша. Він пливе до неї, та вже остерігається дивитися на рожеву шию, на дівочі перса, на пелюстки полум’яних губ.

Спливає день. Накидає вечір таємничий серпанок на берег, на море, на імлисті мури й вежі Александрії. Пора додому, бо напевно хвилюються давно батьки, та не поспішають хлопець і дівчина, йдучи берегом до міста.

На тлі темного неба спалахує маяк — чудо світу. Яскраво-жовті полиски падають на морську широчінь, ніби прокладають дорогу кораблям у далекі краї.

Гіпатія сідає на теплий камінь, зачаровано дивиться на сяйво маяка, милується грою вогню.

— Зірка, — шепоче вона.

— Яка зірка? — не розуміє Ісідор.

— Зірка, створена людьми, щоб указувати дорогу. Як це прегарно, Сі!

— Чарівно, Па! — згоджується хлопець, тамуючи хвилювання.

— Може, й зірки в небі — то маяки богів?

— Маяки? — вражено перепитує Ісідор.

— Атож! Для небесних кораблів. Мусять же боги мати свої океани, моря. Є у них і кораблі для пошуків нових земель та скарбів. А інакше — нецікаво жити!

— У Гесіода сказано, що зорі — то очі стоокого Аргуса, — обзивається хлопець. — А наш садівник, християнин, каже, що зорі — то світильники, поставлені богом на кришталевій, непорушній сфері…

— Чому ж вони тоді інколи падають з неба? — недовірливо запитує дівчинка. — Хто їх збиває з кришталевої сфери?

— Садівник каже, що то ознака падіння душі. Відпадає від бога душа, згасає і небесний світильник!..

— Не до серця мені такі слова, — шепоче дівчина. — Не вірю в те. Я бачу нескінченне море над нами і на ньому — вогні маяків. Там бувають бурі, гинуть кораблі, маяки… а іскри від них інколи досягають землі…

Ісідор мовчить, думає над словами Па.

— Хотіла б я стати маяком, — знов озивається Гіпатія.

— Яким маяком? — дивується хлопець. — Кам’яним? Отаким, як оцей?

— Та ні… Як ти не збагнеш… Таким, як Платон, як Сократ, як Есхіл… Щоб довіку сяяти людям, щоб не блукали вони серед ночі…

— Ти така, — згоджується хлопець. — Ти сильна… А я…

— А ти, — з надією відгукується дівчина.

— А я… вічно охоронятиму твій вогонь… Щоб він не погас… Щоб кораблі, вертаючись з далекого плавання, бачили на обрії земну зірку…

Гіпатія, вдячно усміхнувшись, торкається ніжними пальцями руки Ісідора, і він злякано відсторонюється.

— Пора додому…

— Пора, — з жалем повторює вона і встає з каменя.

Котиться колесо часу. І невблаганно наступає тривожна мить торжества найдревнішого бога — Ероса. Дзвенить лукавий нечутний сміх, миготить у просторі золотиста стріла! Не сховаєшся від неї, не захистишся…

Стає могутнім воїном Ісідор: мужня постать, суворе обличчя з ніжними чорними очима, буйні темні брови, що зрослися на переніссі. Вже вирушає він з когортою батька в похід супроти пустельних розбійників, що терзають провінції Александрії. І тоді втрачає спокій шістнадцятилітня Гіпатія, не може сидіти вдома, не може грати на арфі або читати пергаменти про славетні подвиги аргонавтів.

Та ось повертається він — запилений, змужнілий, з смутком і трохи жорстким відблиском в очах, і радіє дівчина, сміється щасливо і тамує ніжність у невичерпній глибині блакитного погляду.

Бачать теє старші. Всі бачать. І батько Ісідора — славетний стратег Сократес, і батько Гіпатії — відомий всій імперії математик Теон. Переглядаються, мовчать. Та й що говорити? Хіба й так не ясно, що орлиця належить орлу, що риба прагне до прозорої глибини, що квітка вмирає без сонця й дощу.

Незвичайними здібностями обдарували боги дітей Теона і Сократеса. Вже вони сперечаються з батьками. Вже вони мандрують думками поза міфічні межі, змуровані древніми мудрецями. Вже хитаються під ударами їхнього розуму догматичні стіни християнства і твердині олімпійців. І вирішує Теон послати Гіпатію до Афін. Хай вип’є з першоджерела мудрості, хай відчує подих легендарного Орфея, хай прислухається до божественної кіфари Аполлона. Бо сунеться звідусюд навала неуків-християн, диких, жорстоких фанатиків, і згасають вогні еллінських мудреців серед темної бурі, зародженої в палестинській пустелі. Треба запалювати нові вогнища, які перевершать силою й потужністю чадні багаття нової віри.

Сократес згоджується — хай Ісідор їде разом з дівчиною. Александрії потрібні освічені воїни, а Гіпатії буде надійний захист у далеких Афінах…

Не чують закохані тих міркувань. їм байдуже — де бути, що діяти. Аби разом. Аби чути подих одне одного, аби бачити мінливе сяйво єдиних очей.

Гіпатія торкає пальцями струни арфи: ніби Еол, граючись, пробігає в просторі і несе чаруючі звуки з будинку Теона до дрімотного моря. Дівчина заплющує очі, прислухається до чутливої мелодії, імпровізує слова таємничої пісні, яка народжується в глибині її серця, мов гук вічно незримої, вічно коханої матері-Геї.

Не бунтуй, моє серце!

Зупинися у вічнім бігу!

Відпочинь…

Зупинюся з тобою і я…

Ніжна Еос в рожевім серпанку

цілує світанкову синь,

І згасає зірок течія…

Новий день. Нові люди й пісні…

Лише я не міняюсь повік!

Все шукаю початку й кінця…

І несе мене, ніби кіфару Орфея,

безжалісний часу потік,

І довкола — на хвилях — серця!..

Заклинають і кличуть:

— Це я! Зупинись, не щезай вдалині!

Дай умерти в тобі…

А мені — твої очі довічно

палають і сяють одні

В нескінченній юрбі…

Ісідор тамує подих, щоб не злякати чарівної миті. Просить, благає, вимагає: не вмирай, не пропадай, зупинися! А голос тихшає, зливається з шепотом літньої ночі, розчиняється в леготі моря, а струни ніжно супроводжують останнє зітхання пісні:

А мені…

мов у сні…

лиш одні…

осяйні…

Твої очі в сумній далині…

Задумалась Гіпатія, схиливши личко до арфи, тінь задуми на чистому чолі. Вона ніби чекає чогось. І юнак відчуває те чекання і боїться пропустити благословенну мить. Бо може бути пізно, якщо дати їй промайнути. Блискавиця — не для заплющених очей. Хочеш побачити її, відчути — не дрімай! І він зважується…

— Па…

— Я чую, Сі…

— Ти про кого співала?

— Про очі, друже…

— Про чиї очі, Па?

— Про єдині очі… Ті, крім яких ніщо не втішить у цілому світі…

— Па! — суворо каже Ісідор. — Я хочу, щоб то були мої очі для тебе…

Стан дівчини тремтить, мов очеретина під вітром, темні вії лягають на бліді щоки.

— Так воно і є, Сі, — шепоче вона. — Ти знаєш, мій друже, давно про це… А я… мої очі для тебе?..

— То восьме й останнє чудо світу, — завмираючи від тривожної радості, промовляє юнак. — Твої очі для мене — небесний маяк. Не ввійде мій корабель до жаданої гавані без того вогню… Розіб’ється, згине на скелях… Так і знай, кохана…

Рука Ісідора несміливо торкається її коси, пальці біжать до плеча, зупиняються, обпечені ярим вогнем. Дівчина рвучко встала, відкинула арфу, жалібно скрикнули струни. Вона простягла руки вгору, з подивом розглядала їх при сяйві зірок, бентежно шепотіла:

— Ось воно як?! Болісно й гарно! Вогненно й дивно! Невже ти кохаєш мене?

— Над життя!

— Чом же ці руки не міняються, любий мій?

— Я не збагну, моя Па?! — з подивом озивається юнак.

— Чом вогонь не спалить мене? Чому крила не виросли в мене за плечима? Чом я стою на землі? Треба летіти, летіти, мій любий, або пливти в океані, або розвіятись попелом за вітром, або стати звуками пісні!

Вона владно тупнула і закричала в розпуці:

— Чому нічого не змінилося, боги? Чому не відкрилося небо?

Ісідор вражено мовчав, страхаючись дивного поривання Гіпатії. Вона опустила руки, а йому здалося, ніби впали зламані віти молоденького

дерева. Почулося ридання, і дівчина притулилася личком до юнацьких грудей. Хлопець поклав гарячу долоню на голову Гіпатії, і вона заспокоїлась, затихла.

— Я збожеволіла, — пробурмотіла дівчина. — Пробач, мій любий… Зі мною щось сталося…

— Ти просто втомилася…

— Ні, ні… Не те… Я відчула таємничий вогонь… Кохання… Це божественне полум’я… І воно мусить розтопити тіло, підняти нас у небувалі світи… І я злякалася, що цього не сталося…

— Але ж цього ні з ким не стається…

— Тим гірше… тим гірше! — скрикнула Гіпатія, відсторонюючись і тривожно дивлячись на юнака. — Невже треба горіти, щоб лише зійтися і породити маленьких крикливих істот?! Навіщо ж тоді поезія, казки і таємничі легенди? Навіщо?

— Але ж, Па, і ти була дитям?! То — сім’я божественного Ероса! Скільки радощів діти дають батькам!..

— Знаю, знаю! — безтямно бурмотіла дівчина, заперечливо хитаючи головою, і в її косах поблискували золоті стріли. — Але те роблять і звірята, і птахи, і риби… Так просто, так звично… А навіщо ж людині море вогню, від якого можна задихнутися? Навіщо, навіщо?!

Ісідор не знав, що сказати коханій. її вибух був для нього дивом і несподіванкою. Він і не підозрював, що в тендітному тілі Па прихований вулкан почуття! Ось він вибухнув у несподіваному місці, і годі зупинити або втишити той вогнистий вибух!..

— Сі…

— Кажи, моя кохана…

— Ти любиш мене для мене?

— Лише для тебе, Па… Але я… я не зможу без тебе… Невже це погано?

— Це прегарно, любий, — крізь сльози усміхнулася дівчина. — Але я щось дивне відчула… якийсь потужний поклик… І вже не зможу того забути… Мушу розгадати, конче розгадати таємницю того вогню… Інакше не жити! Чи підеш і ти зі мною?

— Піду, моя богине!

— Всюди? Завжди?

— Довіку! І тут, і в країні Аїда, і на островах блаженства… В моїх очах ніколи не згаснуть твої очі… Лиш про одне прошу… Не біжи так швидко, кохана… Дай наздогнати тебе…

СМЕРЧ

З пустелі дихає палючий вітер. На кораблі поривчасто тріпоче мале вітрило, прагне до польоту. Та ще не пора! Міцні канати тримають торговельну монорему біля причалу. По містках бігають сюди й туди раби, по загорілих тілах течуть патьоки брудного поту — до трюмів пливе потік мішків з єгипетською пшеницею, золоте зерно чекають у далекій Елладі, в славетних Афінах. Наглядачі — суворі кілікійці — окриками підганяють рабів, інколи піддаючи їм охоти ударами гнучких, замашних палиць.

Гіпатія з Ісідором поміж родичів та знайомих. Найближче — батьки. Теон схвильовано пригладжує кучеряву бороду, заглядає тривожно у прозорі очі доньки. А вона — десь далеко, далеко. Вона не бачить нікого

довкола. Хіба лише чорні жарини очей Ісідора. А понад тим — легендарні краї міфічної Аттіки, небувалі зустрічі, храми прадавніх богів, таємничі посвяти у божественні містерії. Серце б’ється сильно й нерівно, воно ніби хоче випурхнути з дівочих грудей і полетіти понад морем, понад кораблями, до жаданої мети.

— Боїшся, доню?

— Ні крапельки, татусю. Все мовби сон. Марення. Я не знаю, що зі мною, але мені здається, що має статися щось незвичайне…

— Добре… чи зле? — обережно запитує Теон. — Що підказує душа?

— Не знаю, не відаю… Знаю лише, що цілком нове. Може, навіть страшне… Бо й сон химерний снився нині…

— Скажи мені, — прохає батько, — то вельми важливо. Боги часто відкривають прихований плин подій у снах…

— Снилось мені, — починає оповідь Гіпатія, і до її слів уважно прислухається Ісідор, — ніби я піднімаюся на високу гору. І та гора така висока, така крута, що в житті такої я ніколи не бачила. Схили її прямовисні, слизькі, на них нема ні стежок, ні доріг. Лише де-не-де жовтіють кості людей. Я знаю, що то герої, які прагнули до вершини, але не змогли подолати крутизни. Лячно мені — проте я йду, дряпаюся по тих скелях…

— Сама? — обережно запитує Ісідор, з надією зазираючи в її личко.

— Сама, — сумно відповідає дівчина, щиро дивлячись в кохані очі.

— Неправдивий сон. Мара, — бурмоче Ісідор, і гнівна зморшка прорізує його чоло.

— Зажди. Вислухай далі. Вже не знаю, яким чудом, але минула я багато черепів та кісток. Важко було, дуже важко. Вбрання моє потрухло, зітерлися на скелях сандалії, тіло стало худим і змученим… Та пам’ятаю, що я вибралася дуже високо. Вже бачила великий океан вдалині, вже з неба сяяли якісь дивні зорі — не такі, як ми звикли бачити. Вже вгорі біліла приваблива вершина, до якої я прагнула, а довкола багряніли квіти… дивного кольору… Інколи здавалося, що то були краплі крові… Я рушила далі… І тут налетіла зграя чорних птахів, ми їх бачили, татусю, в горах… Ти їх називав трупоїдами… Вони накинулися на мене, почали клювати. Я відбивалася, кидала на них каміння… З-за скелі з’явився чоловік…

— Хто він? — у відчаї запитав Ісідор. — Хто він був?

— Ти, — зітхнула Гіпатія і чомусь тужливо усміхнулася. — Ти кинувся до мене і почав відганяти птахів. Ти кликав мене до прірви і казав, що там є місточок, по якому ми втечемо від трупоїдів. Я не бачила місточка… а, окрім того, мені конче треба було дістатися вершини — вона владно закликала мене, то було понад усі принади життя. Птахи розділили нас… І я відчула сильний удар по голові… Я відчула, що вмираю…

— Що ти мовиш? — болісно запитав Теон.

— Так це ж сон, татусю, — заспокоїла його донька. — Слухай далі. Я бачила, як впало моє тіло… я була ніби збоку… А птахи накинулися і почали терзати плоть, і глитали її, і радісно кричали. А я сміялася, бо вони мене не бачили, не знали того, що в мене виросли блакитні крила і я можу летіти, а не повзати по схилах гори…

— А я… де був я? — благав Ісідор.

— Ти впав у прірву, — тихо мовила дівчина. — Щось затуманилося в мені, вже далі не пам’ятаю про птахів, про моє тіло… Знаю лише, що я

злетіла в простір і полинула до вершини… Там чекав мене хтось рідний і близький. І вже не було перепон для польоту…

— Хто там був? — допитувався юнак.

Гіпатія промовчала, лише загадково глянула на Ісідора. Теон витер долонею спітніле обличчя, очі в нього були тривожні.

— Тяжкий сон, доню. Я не в силі розгадати його. Може, в Афінах дізнаєшся про суть того видіння. Воно вельми важливе. Звернешся до Плутарха, він поведе тебе до оракула…

— Не вірю я в той сон, — вперто сказав Ісідор і косо глянув на дівчину. — Не може бути, щоб якісь птахи роз’єднали нас. Це — неможливо.

— А хіба я кажу це, мій друже? — лагідно усміхнулася дівчина. — Я лише розповіла те, що бачила…

— Сни — нічні марення, — розважливо обізвався Сократес, батько Ісідора. — Починається день, кипить життя. Сон — для ночі, любов — для дня. Пора, діти мої. Чи все запам’ятав, Ісідоре?

— Все, мій батьку…

— Гіпатія — під твоїм захистом. Пам’ятай…

— Знаю про те.

— Пилинка впаде на її голову — нема твоєї голови.

— Ну, це ти вже занадто, — пробурмотів невдоволено Теон. — Навіщо лякати хлопця?

— Я правду сказав, — твердо мовив Сократес. — Не приведи доле, щось станеться з дівчиною — хай не вертається додому…

— Не вернуся, — твердо сказав Ісідор, обнімаючи батька.

Ось вже раби займають свої місця біля бортів. Заворушилися весла, піднялися над водою. Заверещала юрба дітлахів, які проводжали з порту кожен корабель, жебраючи в мандрівників та купців дрібні монети. Гіпатія, пробігаючи по місточку, кинула щедрою рукою у воду жменьку еллінських оболів. Дітлахи, ніби зграя дельфінів, шубовснули у море, нишпорили на дні, радісно виринали, хвалилися здобиччю. Юрба на березі сміялася, потішалася.

Вдарили об воду весла, нап’ялося вітрило на щоглі. Корабель рушив з гавані. Берег швидко віддалявся. Вже не видно очей Теона і Сократеса, вже лише майорять руки над юрбою, вже щезає в мареві синій гіматій старого математика.

Гупає в днище корабля хвиля, радіє море, сипле хмари бризок в обличчя мандрівникам, які стоять біля борту. Краплі поблискують діамантами на щоках Гіпатії. Чи, може, сльози?

— Па, — тихо промовляє Ісідор. — Що з тобою? Невже все від того сну?

— Я хочу помовчати, друже, — відгукується дівчина, загортаючись в плащ. — Постоїмо тихо…

Поза ними метушилися раби, моряки, господар судна кричав на когось, ходив поміж рядами гребців, сварився з найманцями, а Гіпатія не чула нічого. Завмерла, заснула, щезла для зовнішнього. Вперше в короткому житті відчула небувалу сторону світу. І корабель — не просто корабель, і хмари не такі, як завжди, і чайки в небі — легендарні, і хвиля — жива, чутлива, і власне тіло — ніби запона якогось чуда. Ген там — за

сто ліктів від корабля — грається зграйка дельфінів. Вони вистрибують з води, дивляться мудрими усміхненими очима на Гіпатію, закликають до себе, до вільної стихії. "Нащо віддаєшся на поталу чужих стихій, Гіпатіє? Чом не йдеш до нас, до вільної волі? Ми покажемо тобі такі дива прадавнього Океана-батька, про які ви, люди, навіть не здогадуєтесь! Прийди, прийди, чарівна Гіпатіє!"

Що це, що це з нею? Ввижається, чується чи насправді?

Ритмічно цокають копита сонячних коней об твердь кришталевого неба, і чується владне іржання, і ковані вогнем колеса візка Геліоса підстрибують на віковому шляху, натикаючись на сузір’я. І ласкаві очі полум’яного титана проникливо зазирають у серце дівчини, збуджують щось рідне, давно забуте, тривожне. Народжується мелодія, хоче вирватися з грудей. Торкнувся душі божественний геній, заспівав.

— Принеси мені кіфару, друже…

— З тобою щось дивне, Па… Ти вся ніби осяяна вогнем…

— Пісня звучить у грудях. Принеси кіфару…

Ісідор виконує бажання дівчини, і вона ніжно пригортає до грудей дарунок Аполлона, і журливі акорди зітханням леготу плинуть над морем. Затихає гомін між рядами гребців, збирається довкола Гіпатії юрба моряків, сам господар, мандрівні християни, кілька дівчат.

Вона нікого не бачить, не чує. Поруч неї тепер лише муза Полігімнія, казкова донька Мнемозіни, та сонячний кіфаред — Аполлон. Вони радіють, вони втішені, що серце земної дівчини відгукується на тонкі, небесні звучання. Звуки пісні самі собою народжуються у враженій душі, ніби відлуння гармонії світу, ніби прохання ще небувалого, нечуваного життя, яке зріє в глибині кожної творчості.

Око неба, Геліосе!

Око світу, Геліосе!

Зупини на хвильку коней, зупини!

Ти прийми моє вітання…

Ти почуй моє благання

Із небесної ясної далини!..

Око неба, Геліосе!

Око світу, Геліосе!

У чарівную погоду, у лиху —

Все летить, неначе птиця,

Світозарна колісниця

По страшному, по небесному шляху…

Око неба, Геліосе!

Око світу, Геліосе!

Я благаю, життєдайний, я молю —

Промінь кинь у серце юне,

Подаруй вогняне руно,

Спопели мої вагання без жалю!..

Око неба, Геліосе!

Око світу, Геліосе!

Не жадаю я нічого у житті…

А умру — візьми до себе,

У казкове диво-небо,

У простори нескінченні, золоті…

Затихає кіфара. Змовкає голос Гіпатії. Мовчать заворожені люди. Лише десь позаду юрби глухо бубонить якийсь аскет, загорнутий з ніг до голови у брудний коричневий гіматій:

— Бога треба прославляти… Єдиного і невидимого, творця неба і землі, а не язичеського Геліоса… Чого зібралися, діти князя тьми, довкола цієї спокусниці? Навіщо гнівите милосердного господа, втішаючись богопротивними піснями?

— Мовчи, дурню! — гаркнув якийсь моряк. — Хочеш молитися своєму богові — молись мовчки, в пустелі. Не дратуй нас своїми дурними речами! Чи не грієш ти свої кості на сонечку, чи не радієш ти, як і все живе, тому світлові, яке дає нам благословенний Гелі ос?

— Славно, славно сказав! — реве захоплена юрба. — Так його! Хай заткне смердючу пащу, а то кинемо його на харч рибам! Ха-ха-ха! Співай, співай! Потіш нас, божественна дівчино!

А Гіпатії вже не хочеться грати й співати. Диво-мить щезла, розвіялася. Довкола вже нема казки. Колишеться хвиля заздрісних, гнівних, брудних чи захоплених облич. Серце принишкло, муза полетіла в небо.

— Скажу щиро, — відкашлявшись, мовив господар судна, літній суворий кілікієць, — що не чув такого голосу ніде, хоч мандрував чималенько по світу. І східні тирани та деспоти не мають такого скарбу в своїх палацах. Півцарства можна віддати за такий талант дивовижний…

— Десять царств, — відгукнувся велетень-моряк, що стояв поруч господаря. — Десять!

В його чорних очах майнув зловісний вогонь, губи пересмикнула гримаса. Гіпатія провела по тому дикому владному лиці поглядом, здригнулася. Загорнувшись у плащ, вона благально звернулася до Ісідора:

— Мені холодно… я втомилася…

— Пісні, пісні! — кричали люди. — Хочемо слухати!

— Господиня втомилася, — заперечив господар судна. — Прошу до каюти, вона давно чекає вас. Гей, раби, веселіше! А ви, ледарі, азійські собаки, чого зібралися сюди? Підняти головні вітрила!

Ісідор повів дівчину до трюму, вони усамітнилися в маленькій затишній каюті. Гіпатія поклала кіфару на столик, прилягла на вузенькому ліжку. Втомлено глянула на юнака.

— Чому вони такі?

— Хто, кохана?

— Люди… Я не збагну їх… Щойно слухали мою пісню, як діти… І вже можна повірити, що вони підуть за мною, куди я захочу… Що краса не випустить їх з свого ніжного полону… А замовкає пісня, і вони знову звірі… Лаються, гніваються, ненавидять один одного, готові вбити за дрібниці… Чому так, Ісідоре?

— То одвічна таємниця людського роду, Гіпатіє… Ми пливемо до Афін, щоб розкрити її, щоб знати, як діяти, де шукати шляхів…

— Це правда, правда, Ісідоре… Все буде гарно… Все буде любо.

— Засни, моя красуне… І хай тобі присняться ласкаві сни… А я оберігатиму тебе… Засни, моя Па…

Минає два дні й дві ночі. Вже десь недалеко Кріт. А там і до Афін — рукою подати.

Та примхливі вітри, неслухняні. Гнівається й Посейдон, збурює, хвилює неосяжну поверхню вод. Натужуються вітрила, тріщать, і господар судна велить спустити їх, а сильніше налягти на весла. Раби проклинають норовистих богів, а християни нишком моляться своєму господові, щоб послав їм добру погоду. Не слухаються боги ні благань, ні проклять: буря навісніє, смерчі ходять над морем, ніби казкові дракони граються між собою на захмарених просторах.

Насувається ніч. Страшна, тривожна ніч. Хвилі, як гори, котяться на корабель, загрожують поглинути мізерну посудинку. А вона змагається, не дається, вперто прямує вперед, у пітьму.

Кудлаті хмари шалено мчать над морем, їх безжалісно шмагає ураган, рве, шматує на частки, і вони інколи розступаються. Тоді на розлючене море кидає срібні промені Селена, забарвлює корабель у містичні тони. Зціплюють зуби раби-гребці, працюють уже не за страх, а за совість, бо знають — рятунок в їхніх руках. І господар не лається, не

б’ється, а понуро й суворо стоїть біля керманича — похмурого велетня. Хвиля заливає їх з ніг до голови — дарма! Треба міцно тримати правило, щоб не схибив корабель з вірного шляху. Знає кілікієць-велет, куди йде судно, знає, навіть заплющивши очі, за якимись лише йому одному відомими ознаками.

Ісідор з Гіпатією в каюті. Жалібно стогне днище корабля, і дівчина тривожно поглядає на юнака. Він зовні спокійний, найменшого остраху не прогляне в чорних очах, але Гіпатія знає — її товариш тамує страшну тривогу. У віконечку чорно-срібна імла, розлючені океаніди плюються отруйною піною, співають урочистий гімн перемоги. Гіпатія прислухається, дивується: яка могутність, яка стихійність! Що людина супроти такої потуги!? Навіщо вона?

Десь над головою чуються люті крики, стогін. Чи то, може, здається? Може, то гук бурі?

Рвучко відчиняються двері. На порозі в світлі смолоскипів з’являються чорні постаті. Моряки важко дихають, не видно їхніх очей, лише зловісні тіні під бровами.

— Чого вам? — грізно запитує Ісідор.

— Господар кличе. Біда! — хрипко промовляє моряк.

— Що сталося?

— Він скаже. Йдіть обоє…

Ісідор бере дівчину за руку, притримує її за плечі, веде по вузьких східцях на палубу. Ледве він встигає вийти нагору, як на них накидається зграя людей. Ісідор люто закричав, вихопив з-під плаща короткого бойового меча. Зграя розскочилася. Почулася брудна лайка. Ісідор захистив дівчину широкими плечима, притуливши її до борту, сторожко

озирався, судорожно вдихаючи вологе, солоне повітря. Що сталося? Хто на них нападає?

З-за щогли вийшов велет-кілікієць, широко розкарячивши ноги, зупинився перед юнаком. Хижо блиснули зуби, обличчя моряка було страшне в променях Селени.

— Гей, хлопчику! — крикнув він, покриваючи свист бурі. — Одійди вбік. Нам ти не потрібний!

— Чого ви хочете? — яро гукнув Ісідор. — Де господар?

— Нема господаря! — зареготав кілікієць, і зграя розбійників підхопила той сміх. — Є падаль! Ось глянь!

Він штурхнув ногою щось темне під щоглою, і юнак з жахом побачив, що то закривавлений труп господаря судна. О боги! Ці розбійники захопили корабель. Тепер це піратська монорема! Що ж діяти?

— Ми відпустимо тебе, дитино! — насмішкувато провадив велет. — Їдь собі в Афіни, чи в Спарту, чи в Дамаск! їдь хоч в самі тартари! А хочеш — станеш піратом, славним хлопцем! Ні пана, ні раба! Гуляй, рубай! Всі багатства світу — наші! Нам потрібна дівчина!

— Тільки через мій труп! — грізно заричав Ісідор, виставляючи перед собою меча.

— Так воно й буде, — засміявся велет. — Та тільки жаль мені тебе, міг би й пожити! А богині твоїй нічого не станеться, їй олімпійці судили прегарну долю! Гей, дівчино!

— Чого вам? — дзвінко й ясно гукнула Гіпатія. — Чому ви заради мене здійснили таке криваве діло? Навіщо я тобі, злий чоловіче?

— Оце інша річ! — зрадів кілікієць. — Сама Афродіта озвалася. З жінками справу мати приємніше! Послухай, богине! Ти сама винна — зворушила серце моє таким співом, що перед ним, може, й спів Аполлона нічого не вартий! І я подумав — навіщо мені, бідному морякові, плавати у володіннях Посейдона довіку?! Навіщо? Коли азійські деспоти дадуть мені за тебе гору золота! Чуєш? Я й мої хлоп’ята будуть щасливі на все життя, і ти станеш царицею! Ха-ха-ха! Хіба неправда?

— Це страшна сваволя! Префект Александрії дізнається про ваше піратство…

— Ха-ха-ха! — аж заливається велет. — Не сміши, дівчинко! Хай і сам імператор знає— що мені до того! Плювати я хотів на них! Я сам собі імператор, і хай навіть Зевс одійде з моєї дороги, коли я хочу, щось вчинити!..

— Цього не буде, злий чоловіче! — твердо сказала Гіпатія. — Я не боюся вмерти!

— А навіщо ж вмирати? — здивувався велет. — Гей, хлоп’ята мої! Чого стоїте?! Взяти її!

— Не підходь! — кинувся Ісідор. — Уб’ю!

Два моряки метнулися до юнака. Брязнули мечі. Ісідор бився люто й страшно. Він за кілька хвилин вибив меча з рук одного напасника і розчахнув другого. Велет закричав, підбадьорюючи інших до нападу. Пірати, як шакали, зграєю напали на юнака, а тим часом кілікієць підкрався збоку, вхопив Гіпатію за плащ і потягнув за щоглу.

— Ісідоре! Коханий! — кричала вона, кусаючись і б’ючи велета по обличчю. — Рятуй мене!

Він рубався за п’ятьох, намагався пробратися до дівчини. На чолі його вже кривавилася багряна смуга, гаряча кров заливала очі.

— Па! Тримайся, — хрипів Ісідор. — Па, я не дам тебе в чужі руки! О боги! За що така наруга?!

Ісідора відтиснули на корму, він насилу відбивався. Хтось підкрався ззаду, ударив палицею по голові. Меч юнака полетів за борт, тьма ковтнула його. Він хитнувся, поточився. Чорна безодня моря розверзлася; не втриматися, не зупинити падіння.

— Гіпа-а-а-аті...

Простір проковтнув крик Ісідора. Він змахнув широко розпростертими руками, ніби крильми, і впав у море.

Гіпатія закричала, мов зранена чайка, і впала на палубу, до ніг пірата, — німа й холодна…

РАБИНЯ

Все було таке знайоме і любе. Гіпатія бігла понад морем, а над нею кричали чайки, а над пустелею вставало блакитне марево далеких оаз, і вітер ворушив жовто-білі піски, і хвиля співала про вічність.

Не було нічого дорослого, обтяжливого — тіло стало блаженно-легке, воно купалося в потоці пружного, ніжного повітря, і хітончик майорів на вітрі, наче крильцята, і золота диво-коса вихрилася довкруж голови, наче жмут сонячних струн з кіфари Аполлона.

А за нею біг Ісідор — вічний супутник її щасливої гри. Біг і не міг догнати коханої. їй так хотілося, щоб він догнав її, зупинив. То було б найвищим щастям для хлоп’яти! Але чому ж, чом вона не могла зупинитися? Яка сила несла її далі й далі, назустріч імлистому обрію?

Ось скелі, напівзруйновані іграшкові палаци з піску та черепашок — творіння Ісідора. їхнє улюблене місце, де вони граються й купаються. Дівчинка зупиняється, скидає хітончик і постає перед хлопцем у всій цноті і ясності дівочо-дитячої краси. Сонце радісно грається з недовершеними формами, пестливо цілує бронзову постать і домальовує променистими пензлями вічне чудо матері-Геї і Зоряного Урана.

— Яка ти гарна, Па!

— І ти прекрасний, мій Сі!

— Нема нічого кращого в світі за тебе!

— А море? А сонце? А птахи у небі? А квіти?

— Квіти прекрасні, Па, але нема чарівнішої квітки за твої очі. Сонце неповторне, але з тобою мені сяє сто сонць у блакитному небі!

— Як ти гарно говориш… Чом же ти так не говорив раніше?

— Коли, Па?

— Тоді… в далекому житті?

— Не пам’ятаю, — сумно промовляє хлопчик, суплячи брови. — Мені здається, що ніякого минулого не було. Лише я, ти і вічність. А все інше — сон…

— Може, й правда, — згоджується Гіпатія. — Тоді я не хочу йти у ті далекі, важкі сни. Давай будемо тут навіки, у царстві нашої любові!

— Давай!

Гіпатія танцює на гарячому піску і біжить до води. Там її кличуть друзі-дельфіни, там привітно махають руками подруги-океаніди.

— Гіпа-а-а-а…

Страшний крик Ісідора сколихнув серце дівчинки невимовним болем. Вона сахнулась, вдарилася об скелю. Бризнула кров, потемніло в очах. Гострий біль пронизав тіло і прогнав у небуття барвисті видіння. Довкола пливло море пітьми…

Гіпатія застогнала, поворушилася.

Свідомість верталася повільно, важко, неохоче. У глибині єства ще відлунював жахливий крик Ісідора, ще чулися дівчині пахощі моря і шум хвилі, а вже реальність владно кувала її в незримі кайдани, вела у полон.

Де вона, що з нею?

Покотився обвал пам’яті, налетів, звихрив свідомість, почав топтати мозок копитами спогадів, наче табун диких коней. Корабель у порту… батько… пісня… Ісідор… страшна ніч… зловісне сяйво Селени… чорні закривавлені люди і зловісний регіт… А потім падіння Ісідора… Падіння в темне провалля моря…

Гіпатія збагнула — вона самотня!

Мойра обірвала нитку Ісідора. Чому? За що? Навіщо?

Вона рвучко підвелася, помацала довкола себе в пітьмі, відчула пальцями м’який килим. Скочила на ноги, оглянулася: високо над нею видно було в прямокутнику вікна спокійні великі зорі. Тиша, мовчання.

Дівчина кинулася до стіни, почала обмацувати її, добралася до дверей, ударила в них кулачками. Двері одразу ж відчинилися, в імлистому квадраті світла з’явилася низенька постать горбатої баби. Вона тримала в руці смолоскип і знизу вгору запитливо-улесливо дивилася на Гіпатію. Заворушилися безкровні вузькі вуста, в очах-буравчиках блиснули іскри.

— Чого бажає володарка? — запитала баба покрученою грецькою мовою.

Гіпатія, пересилюючи огиду від скрипучого голосу, запитала:

— Де я? Чому я тут?

— Ах, моя повелителько, — посміхнулася баба, — хіба тобі не однаково, де ти? Вся ойкумена твоя, ти цариця світу, а хіба ж володарі запитують, де вони? Де цар — там пуп світу. Вважай, що ти в своєму палаці, ми твої слуги…

— Ти смієшся, лиха жінко? — гнівно скрикнула Гіпатія, і гримаса болю затуманила її личко. — Чому не скажеш правди? Я пливла до Афін, зі мною був друг… Потім — напад, бій, непритомність… і я отямилась тут… Де я, що зі мною?

— Марення, марення, володарко, — бурмотіла баба, і її гачкуватий ніс ворушився, ніби хвіст змії. — Мало чого нам сниться вночі… Життя — то ніч, моя красуне, а протягом ночі багато насниться всякої всячини. Моя тобі порада: забудь далекі сни, живи в новому царстві…

— В якому царстві! Що ти верзеш?! Я хочу додому, я хочу повернутися до батька!

— До якого батька? — здивувалася баба. — Я не знаю про твого батька!

— Я Гіпатія, донька Теона Александрійського, — схвильовано мовила дівчина, притуливши долоні до грудей. — Прошу тебе, дай мені написати батькові, він нагородить тебе, якщо ти відпустиш… чи ти, чи хто інший, до кого я потрапила… — Все, що він має, — твоє! Ми залишимося жебраками, а ти матимеш наш будинок, золото і цінності…

— Ха-ха-ха! — сміялася баба, і той зловісний сміх крижанив душу Гіпатії. — Він нагородить мене? Мене, яка тримає в оцих руках душу й життя сотні людей?! Ха-ха-ха! Та ти знаєш, красуне, що за тебе я матиму таку гору золота, що Теонові за сто життів її не заробити, не добути?!

— Що ти хочеш вдіяти зі мною? — жахнулася дівчина. — Кому віддати?

— Та вже ж не для прислужування, повелителько, — насмішкувато одказала баба. — Така квітка повинна мати й доброго садівника. Прийди до тями, готуйся до нового шляху. Забудь давнє. Воно вмерло. Можеш стати сильною і владною. Тож не дурій! Я все сказала.

— О проклята горгоно! — несамовито крикнула Гіпатія і кинулася до баби, щоб схопити її за горлянку. Але та сахнулася назад, з пітьми виступили дві гігантські постаті ефіопів. Вони м’яко взяли Гіпатію за руки, штовхнули в кімнату. Двері безгучно зачинилися, з-поза них долунював вдоволений сміх.

Дівчина впала на килим, притулилася знеможено до стіни. Спокійно, спокійно! Треба зосередитися. Не дати, щоб хвиля відчаю зруйнувала розум.

Сталося! Сталося те, до чого вона не готувалася. Удар, який заперечує все, що було, що чекалося досі. Ісідора нема. Мрії не збулися. Боги насміялися над нею, над її прагненнями. Тоді навіщо жити? Чого чекати?

Пірати продали її. Ця баба перепродає якомусь тиранові. Вона стане лялькою, втіхою розніженого, примхливого деспота. Споганить тіло й душу, повстане супроти власного сумління.

Примиритись, прикинутись, що забула минуле, і чекати випадку для звільнення? А потім що? Вернутися до Александрії без Ісідора? І каратися вічною мукою? І ходити на берег моря, де вже ніколи, ніколи не з’явиться його слід?

О ні, ні! Все вирішено, все ясно. їй віднині не жити тут, у цьому світі, де боги чи демони насміхаються над прагненнями людей. Вона піде туди, у сни, де прозорі води, і білий пісок, і вічна радісна гра…

Болісне марення. Воно надто затяглося.

Як вийти з нього? Чим перервати нитку життя?

Спокійно, спокійно! Така можливість буде. Коханий Ісідоре! Трохи зажди мене, я прийду…

Вона підвелася знову, притулилася чолом до холодного каменю. Усміхнулася. Боги! Вона ще може усміхатися! А чому б і ні? Хіба не смішно? Ха-ха! Хіба не смішне це життя? Хіба не смішні боги, які творили цей химерний світ? Навіщо, для чого? Хіба що для гри? Ха-ха! Небесна комедія! Невже й боги — комедіанти? Невже й там свої Софокли та Есхіли, які пишуть грандіозні драми собі для втіхи? Може, це для них впав у море коханий Ісідор, а вони дивилися з свого олімпійського колізею, і смакували наші страждання, і вітали творця за вдалу трагедію. І нині готується наступний акт драми, де нещасну ляльку Гіпатію продадуть іншій жорстокій ляльці, і боги, затамувавши подих, дивитимуться, як вона діятиме — освічена, замріяна лялька, яка вважала себе вільною і незалежною, як вона діятиме в рабстві? Ха-ха-ха! Дотепно придумано!

А може, нема… нема ніяких богів… А лише хаос, перемішування стихій, атомів, як писав Демокріт… І сліпа випадковість… Нікчемні осколки життя, породженого сліпою природою…

О боги! Так чому ж такі прекрасні сни? Звідки? Як вони виникають? Любов, екстаз і легенди? Ні, ні, ні! Не випадковість! Не байдужа й сліпа гра!

Таємниця, неймовірна таємниця!

О Афіно! Прийди, прийди! Дай мудрості! Порадь, як мені бути! Що я зможу — слабка дівчинка — без коханого, без рідних, без друзів, у байдужому, холодному світі?

Тиша. Мовчання. Рожевіє небо. Тануть у високості зірки.

Гіпатія завмерла, заклякла. Була німа, непорушна, лише дух її метався в лабіринті хаосу, шукав виходу, як прадавній герой Тесей з пастки Мінотавра.

До кімнати зайшли. Вона не ворухнулася. Байдуже глянула на горбату бабу, на її супутниць — двох гарненьких ефіопок з купою вбрання у руках.

— Радій, володарко! — проскрипіла баба. — Твоя доля наближається. Прокинься зі сну минулого, я тобі вже сказала. Гей ви, рабині, ведіть її до басейну, одягніть, як царицю..

Ефіопки повели Гіпатію до виходу.

ВОЛОДАР

Її мили, натирали ароматною олією. Одягали в розкішні шати. Ефіопки прицмокували, заздрісно дивлячись на рожево-прозорі перса Гіпатії, стрункі ноги, на стан, подібний до високогорлої старовинної амфори.

Дівчина була мовчазна, заклякла, байдужа. Дух заснув, згасли бажання, розум занімів, обтяжений неспроможністю вирішити загадку долі.

Її привели у широку розкішну залу, посадили на високу канапу, встелену персидськими килимами. Десь згори лилося сонячне світло, райдужно виграючи в багатобарвних вікнах. Стіни мінилися дивовижними мозаїчними картинами, виконаними в химерному фантастичному стилі, ще не баченому Гіпатією. Проте дівчина не цікавилася нічим. Сіла мовчки на подушки, дивилася перед собою, прислухалася до пустки, яка розчахнула її душу навпіл і посіяла в ній безнадію.

З’явилася горбата баба, принесла кіфару. Походила довкола, приязно усміхаючись, поправила на Гіпатії складки ніжно-лілового серпанку. Подала їй кіфару. Дівчина не ворухнулася, не глянула на бабу.

— Візьми, — владно мовила баба. — Зараз прийде твій повелитель… майбутній повелитель… Він має купити тебе, чуєш? Сподобайся йому, заграй, заспівай! Той, хто привіз тебе, оповів, що ти співаєш, як богиня… Хочу чути теє… Ну, красуне, отямся, стань жінкою, а не мармуровою богинею!

Гіпатія глянула на бабу, і з її очей дихнула така туга, така безнадія, що горбата потвора замовкла. Вона поклала кіфару поруч дівчини, вийшла геть. В залі залишилися лише два охоронці — напівголі ефіопи з опущеними донизу широколезими мечами.

Незабаром почувся шум. Сторожі заворушилися, схилилися в низькому поклоні. Пролунав високий різкий голос, він щось запитував незнайомою мовою, у відповідь чулися улесливі слова горбатої баби.

Хтось м’яко підійшов до Гіпатії. Вона підвела важкі повіки, уздріла молодого високого чоловіка в гаптованому сріблом плащі, широких штанях і темно-малинових чоботях. Обличчя пришельця було бронзове, вродливе, над припухлою губою чорніли невеликі вуса, гарні вологі очі дивилися на дівчину жадібно й зацікавлено. В небаченому вбранні, з білим тюрбаном, він здавався Гіпатії казковою істотою, і щось в ній пробудилося, насторожилося. Вона важко зітхнула.

Пришелець озвався до неї. Гіпатія не зрозуміла, похитала головою. Горбата баба, без упину схиляючись в поклонах, щось сказала. Він задоволено кивнув, а потім звернувся до дівчини чистою еллінською мовою:

— Я, володар Пальміри, вітаю небачену квітку неба…

Гіпатія дивилася на нього з надією. Володар Пальміри?! Так ось куди її привезли? Це не дуже далеко від батьківщини. Може, цей володар освічений і люб’язний? Тоді він збагне трагедію самотньої дівчини і допоможе дістатися додому?!

— Чому ти тут? — провадив далі юний тиран. — Хіба для тебе оці грубі люди, оця зла і жадібна карлиця? — Баба щасливо засміялася на ті образливі слова, а супутники володаря зберігали на лицях маски запобігливості й покори. — Я візьму тебе до себе. Ти будеш окрасою мого гарему, ти будеш найяснішою зіркою на моєму небі. Радій, прекрасна еллінко! Ваші олімпійські боги не мають такої розкоші, яку матимеш ти у моїх володіннях! Заграй мені якусь пісню, богине! Хочу почути твій голос!..

Співати? Про що співати? Як вона зможе?

А душу сповиває туга, а душа рветься на частки і бринить болісними акордами. Послухай, послухай, східний володарю, плач і смуток полоненого серця…

Гіпатія тулить кіфару до грудей, торкається струн, і тривожно котиться луна по закутках зали, і завмерли в чеканні супутники тирана, і примружилися замріяно гарячі очі юного володаря. Заспівала, заголосила Гіпатія…

У глибокому морі,

На широкім просторі

Чудо-риба живе… чудо-риба пливе…

Без турботи і горя

Чудо-риба живе…

Повстає чорнокрила

Буря зла і стосила…

Чудо-рибу спіткала недоля-біда.

Закрутила у хвилі,

На пісок викида…

А довкола і квіти,

Синє небо привітне…

Та у розкоші тій чудо-риба вмира…

Їй у морі радіти

Не пора… не пора…

Сльози покотилися по щоках Гіпатії, вона з надією дивилася в очі тирана. Чи збагне, чи зрозуміє?

Він кивнув приязно, схвально глянув на горбату бабу.

— Правду сказала, дочко демонів. Нечуване чудо дістала ти. Вона моя. Матимеш за неї все, що задумала. Гей, сонячна дівчино! Послухай, що тобі скаже володар Пальміри! Чудо-риба вмирає на березі, та надійде казковий рибалка, і пожаліє рибу, і кине її в море. Та тільки не в те море, звідки викинула її буря. А вкине він її у те море, де він і вітрами володіє. І вже ніхто, прекрасна еллінко, не посміє скривдити чудо-рибу. Лише сам господар моря прийде у гості до неї, щоб насолодитися її барвами і чарівними співами. Чи збагнула мою мову?

— Збагнула, приємний володарю, — тремтячим голосом сказала Гіпатія. — Але й те ще я хотіла сказати, що у чудо-риби був друг нерозлучний, і рідні риби, і найлюбіші її серцю краї. Друг загинув, батьки далеко, і рідні краї раною ятрять серце, не дадуть жити. Не зможе гратися чудо-риба у затишному ласкавому морі…

— Всі ті слова — ранкова роса, — кивнув лагідно володар і осміхнувся. — Зійде сонце і висушить росу. Такі очі, як твої, такий голос, як твій, — не для смерті, богине! Невже ти гадаєш, що боги творять чудо лише для того, щоб кинути його одразу в небуття?! Ах, як це було б нерозумно!

Горбата баба і супутники володаря, прикладаючи долоні до грудей, на всі лади вихваляли мудрість і розум тирана, а Гіпатія відчувала, що її слова вже ні до чого: якась пружна, липка, нездоланна петля огортала її звідусюд, тисла, горнула з такою силою, що годі було опиратися.

— Гей, раби! — звелів тиран. — Кличте носіїв для цариці! Над Пальмірою сходить небачене сонце…

ПОДИХ

Дні. Ночі. Томління і нестерпне чекання. Що діяти, що робити?

Довкола євнухи, служниці. Дивляться, стежать, не дають зробити жодного зайвого кроку. Умерти б, кинутися вниз з високої вежі, — де її знайти, як на неї вийти? Довкола — розкішні зали, покручені переходи, всюди — пильна сторожа.

Щодня — обмивання, натирання. її готують для східного тирана, як заморську харч для багатого ласуна. Що йому прагнення Гіпатії, її втрачена любов, її туга за вітчизною? Жадоба володіння затуманила йому розум, почуття, він не здатний вчинити те, чого б так бажалося дівчині. Ах, бодай ще хвилиночку волі! Зирнути краєм ока на рідний берег, вийти на знайому скелю і кинутися в море. І стати нереїдою, і полинути на хвилі за вітром далеко-далеко. І забутися, забутися навіки…

"Спокійно, спокійно, — шепоче щось в глибокій схованці серця. — Доки живеш — не все втрачено. Жди, терпи, надійся".

Ах, моє серце! Чого сподіватися? Нової любові? Хай навіть визволення надійде — їй уже не знати ні щастя, ні насолоди життя, бо ніколи не засяють нічиї очі такою ласкою, як ті єдині, неповторні очі!

Все минає, і все залишається, — пливе настирлива думка. Хто це промовляє? Хто?

Тиша довкола. Блискучі хитрі очі з імли закутків буравлять, стежать, не дають зосередитись, відпочити.

Приходить мати тирана — суха, висока жінка, закутана в чорне. Гостро дивиться на рабиню, мовчки оцінює.

— Встань, встань перед сонцем Пальміри! — кричать євнухи.

Гіпатія не ворушиться, байдуже дивиться на товстих прислужників. Навіщо їй вставати? Перед ким? Ради чого? Страх? В неї нема страху, бо вона хоче вмерти! Хай гнівно хмуриться ця зловісна жінка — еллінка не боїться її!

Мати тирана нетерпляче робить знак рукою, велить рабам замовкнути. Мовчки йде геть. І знову мовчання. Нестерпне чекання. їй приносять їсти, терпляче ждуть, поки Гіпатія неохоче проковтне якийсь плід, зап’є соком граната чи цитруса, а потім відносять посуд.

Тоскно, наче в могилі. Розкіш дратує, гнітить.

Між фігурними колонами — зорі. Якісь великі, волохаті, тремтливі. Дихає запахом квітів парке повітря. Здалека лине ледве чутна мелодія — чужа, незбагненна, тягуча.

Чужина, чужина, чужина…

Гіпатія простягає руку до кіфари, пригортає її до серця, як кохану дитину. Лише вона одна лишилася від рідного краю. А все інше пропало, навіть запах власного тіла вже чужий, неприємний, солодко-пряний.

Струни рокочуть, плачуть. Плаче душа. Плаче серце в земній темниці. Дорікає. Кому?

Народжуються і згасають слова, акорди, як зірниці перед грозою на обрії.

Море, море кохане,

Подаруй черепашку казкову…

Я втечу на світанні

На простори привільні, чудові…

Дивне слово я знаю

Й черепашку чарівну отую

В чужинецькому краї

В корабля зачаклую…

Хмари, хмари крилаті,

Подаруйте дощі небувалі,

Щоб чужинці прокляті

І не чули й не знали,

Як по річці грозовій

Мій кораблик поплине до моря —

На простори чудові,

Де немає ні щастя, ні горя…

Ллється, ллється мелодійний плач, бо інакше не витримає серце. Трісне від розпуки.

Щезають раптово євнухи, неначе тіні перед сходом сонця. В залі тривога. Розгортаються пишні запони, в сутінках ночі вирізьблюється постать тирана.

Він іде повільно, невблаганно, як доля.

Гіпатія розуміє — надійшов вирішальний час. Розум загострився, серце стислося в кулак.

Смолоскипи попід стінами залу кидають жовтаві полиски довкола, в тому сяйві обличчя тирана неприємне, страшне. Не видно очей — лише ями під бровами. Жадібно грають під напнутою шкірою щелепи, здригаються від хіті губи.

— Співай, співай, володарко мого серця, — шепоче тиран, кружляючи довкола жертви. Він не хоче з’їсти здобич одразу, він ще хоче погратися. — Ти запалюєш вогонь у мені, ясноока еллінко! Ще нікого я не бажав так, як тебе! Співай, співай!..

Гіпатія притулилася звірятком біля колони, припала до подушок, дивиться на нього, ніби козенятко на страшного удава. Що їй сказати? Що? Вже все вирішено в душі цього самовдоволеного деспота, який ніколи ні в чому не відмовляв собі.

Тінями промайнули служниці, поставили біля ніг Гіпатії низенький столик, на ньому срібні й золоті таці з високогорлими пляшками, суліями, з горами винограду, яблук та гранатів.

— Володарю, — зірвалася на ноги Гіпатія, потім впала на коліна. — Володарю, послухай мене, нещасну дівчину…

Він ліг біля неї, жадібно смикнув за руку.

— Я… я впаду перед тобою, — шепотів тиран, шаленіючи від пристрасті й жаги. — Ти володарка… наказуй, карай мене… карай мене любов’ю своєю, ніжністю, суворістю…

— Володарю, — задихалася від туги й безвиході Гіпатія, — я не можу любити тебе… Я полюбила навіки… Навіки… В моєму серці не вміститься інший… Моя любов вільна… Мене той, єдиний, не купив, а знайшов у цілій безмежності, в неосяжній ойкумені… А тепер втратив… І я піду за ним…

— Куди? Куди? — хрипів тиран. — Куди ти підеш? Божевільна! Життя — мить, кипіння, вихор. Чого ти діждешся? Тепер ти квітка, а завтра твої пелюстки облетять і ти лежатимеш у бруді, під ногами…

— Для нього я вічно цвістиму, як і він для мене, — плакала Гіпатія. — Одпусти мене… Я піду у світ, я хочу вмерти там, де ми з ним зустрілися…

— Такою я люблю тебе ще більше, — знемагав тиран. — Поцілуй мене… За тебе я оддав півскарбниці, а міг би оддати все царство, аби лиш ти полюбила мене щиро, як того… невідомого…

— Нізащо! — скрикнула Гіпатія й схопилася на рівні ноги. — Краще помру!

В її очах загорілися шалені вогні. Гіпатія відчула, як злобна і дика сила невідомо звідки сповнює її, як кам’яніють її м’язи і втікає здоровий глузд. Вона вдарила ногою тирана в груди. Він впав навзнак, вдарився скронею об сулію. Бризнула кров, почувся жалібний стогін.

Гіпатія остовпіла. Божевільна хвиля покотилася далі, у безвість. Залишилася лише безпорадна дівчина, порожня зала і непорушна постать тирана в калюжі крові.

З-за запони вихопилися два чорношкірі охоронці. Тривожно пролунав гонг. Зала сповнилася тінями. Палац залементував, загув.

Гіпатія не чула нічого. Оглухла, оніміла. Вона бачила перед собою лише чорну огидну пляму, яка розпливалася на барвистому мозаїчному покритті підлоги, заповнювала світ.

Страшні очі матері тирана з’явилися з пітьми, глянули в її душу гостро й люто. Мов з безодні пролунав голос:

— Мій нещасний сину! Я не хотіла, щоб ти брав цю доньку демона! О, проклятий той день, коли ти побачив її! Гей, раби! Візьміть її і не спускайте з неї очей! Завтра вона привселюдно умре! Чуєш, ти, зміюко? Не захотіла стати царицею — станеш падаллю!

ОСТАННЯ МИТЬ

Її кинули в малесеньку кам’яницю. Там не можна було ні сісти, ні лягти — лише стояти. Бронзові, куті двері притисли дівчину до стіни, майже не давали дихати.

Гіпатія була спокійна, тиха. Все так просто сталося. Не треба думати, як вирватися з неволі. Кат зробить своє діло, і вона полине назустріч коханому.

Нема ніяких складностей — мук і шукань. То все вигадки бунтуючого мозку. Він щезає, і щезають проблеми. Просто розбивається химерне свічадо, яке відчуло себе свідомістю. Не треба надто довго заглядати в нього, прив’язуватися до власного відбитку. Чим швидше він пропаде — тим легше, тим краще.

Минала довга, довжелезна ніч. Німіли ноги, тіло пронизував біль, але він був ніби збоку, поза нею.

Світанкова прохолода судомила кості, на обличчя сідали крапельки роси. Інколи у віконечко зазирали вартові, дивилися на неї ворожим оком.

Десь далеко чулося голосіння, то лементували всю ніч найняті плакальниці. Гіпатія усміхалася сама собі: які вони смішні! Дух тирана звільнився з нікчемної земної клітки, а вони плачуть. Навіщо? Чи не краще радіти?

За віконечком замерехтіли проблиски сонця. Стало тепліше. Загуркотів засув, двері відчинилися. її повели переходами.

На міському майдані вирувала юрба, напирала до помосту. Лава воїнів широколезими мечами відганяла цікавих. Вузьким проходом, між стіною списів Гіпатію підвели до місця страти. На дощаному помості стояла гігантська металева клітка, а в ній люто металися дві голодні розлючені пантери — це видно було по їхніх запалих животах, вогненно-злобних очах і судомних ривках.

Еллінка жахнулася і помертвіла: невже її віддадуть на з’їжу хижакам? О боги! Яка жорстока кара!

Вона зупинилася на помості, глянула довкола. Доленько! Все чужі, невідомі лиця. Тут ніхто не заплаче за нею. Для людей її смерть — лише цікаве, хвилююче видовище. Людям потрібні розваги!

Недалеко від помосту — паланкін з шатром, оточений вартою. З-за барвистої запони визирає стара правителька Пальміри, нетерпляче чекає початку. Ось вона дала знак. Два кати в чорному схопили Гіпатію за руки і штовхнули до клітки. Вона не опиралася, тихо ввійшла до хижаків, ніби до знайомої кімнати. Заплющила очі, чекала нападу.

Юрба німувала. Пливла небувала тиша.

Гіпатія розплющила очі. Пантери сиділи навпроти неї, дивилися на дівчину круглими жовтими очима, скалили великі гострі ікла і невдоволено ричали. Одна з них махнула хвостом, ступила м’якими лапами ближче, нюхнула ноги еллінки і одійшла. В юрбі почувся сміх, потім регіт. Покотилося слово, набрало сили:

— Свята! Свята! Дева, дева!

Правителька щось гнівно кричала, за шумом не чутно було. Від шатра бігли слуги, варта розганяла юрбу. Гіпатію висмикнули з клітки, пантери накинулися на сторожів, ледве не вхопили одного з них за ногу.

— Невинна, невинна! — ревла юрба. — Відпустити! Знак бога! Знак бога!

Кати схопили Гіпатію і підвели до краю помосту. Там вже була приготовлена дерев’яна колода, велика гостра сокира. Ну що ж — це вже краще! Одна мить, і драма закінчиться. Божественні глядачі розійдуться з амфітеатру…

Гіпатія оглянулася на клітку, вдячно усміхнулася пантерам. Нічого, нічого! Не треба проклинати світу. Хай він живе, хай він радіє, якщо в нім є хижаки, що жаліють засуджених…

Її поставили на коліна, зв’язали руки ззаду. Розкішне золоте волосся зав’язали вузлом на голові. Кат обережно нахилив її шию на відполіровану колоду, ніжно поправив. Певно, йому ще не доводилося одру-бувати такої чарівної голівки. Цікаво, що він відчуватиме, рубаючи такий витвір природи?! Чи жалітиме, як пожаліли її пантери?

Глухо шумить юрба. Чи то гуркіт моря? Чи дзвенять струни кіфари? Може, то Аполлон — сонцесяйний бог — прийшов провести її в останню путь? В глибині серця пролунали слова, відкочувалися у безвість:

Хмари, хмари крилаті,

Подаруйте дощі небувалі,

Щоб чужинці прокляті

І не чули й не знали,

Як по річці грозовій

Мій кораблик поплине до моря —

На простори чудові,

Де немає ні щастя, ні горя…

Швидше, швидше, кате! Визволи мене з остогидлого полону, дай вогнисті крила своїм ударом!

Повільно, аж надто повільно здіймається гостра сокира, ніби холодний серп Селени в зоряному небі. Гостро і злобно блиснула невмолима криця на сонці…

Частина друга

ДОРОГОЮ ТУГИ

СЛІД В ІМЛІ

Є такі миті в житті, коли все, що відбувається, здається нереальним, несправжнім, примарним. І розум хоче прокинутись, струсити з себе страшне чи тяжке видіння і не може цього зробити. Людина в такий час

ніби повисає над безоднею багатьох світів і не відає, до якого ж світу вона належить?

Так було з Ісідором. Рана була не смертельна, і він отямився у морській воді, захлинаючись від солоної рідини, що заповнювала легені, розриваючи їх страшним болем.

Судомним зусиллям хлопець виплив на поверхню моря, хвиля кинула його на верхів’я запіненого гребеня, з тієї висоти він побачив чорне привиддя корабля, що поволі тануло в зловісно-срібній імлі. Звідти чулися крики, вони затихали, віддалялися. Ісідора потягло в провалля вод, знову підняло.

— Посейдоне! — кричав Ісідор несамовито, і крик його пропадав у ревищі хвиль, наче писк пустельного тушканчика. — Посейдоне, володарю! Зупини проклятих піратів, розвій мару, об’єднай мене знову з коханою! Посейдоне! Хай все, що я бачу, стане сном! Моє життя належатиме тобі, володарю великих вод! Тільки поможи, прийди до мене!

Буря шаленіла. Ніхто не приходив до Ісідора з безвидного мороку, з предковічного хаосу. Лише ніжна Селена дивилася на муки самотньої людини з-поміж розкошланих хмар, усміхалася холодно і байдуже.

Юнак був чудовим плавцем і тримався на воді, наче птах у повітрі. Тому страху за життя не було, він міг плисти кілька діб підряд. Та все, що сталося, поселило в серці Ісідора таку розпуку, що він відчув огиду до життя. Шалено бив кулаками по хвилі, ковтав солону воду, випльовував її разом з прокляттями.

— О, проклятий той день, коли я народився! Навіщо я побачив світ сонця, навіщо боги добули мене з хаосу у цей неправедний, байдужий світ? О, щезни, маро, щезни і забери мене разом з собою у небуття, у

царство тиші! Я не хочу жити без неї! Я не хочу, ти чуєш, Зевсе! Я не можу…

Всесвіт мовчав. Море гралося з Ісідором — безжалісно й ласкаво. І він вирішив утонути, припинити безнадійне борсання. Перестав гребти, поволі занурився в чорно-імлисту глибінь. Гримотіння бурі затихало, відкочувалося у безвість, у свідомості продзвеніла чарівна струна, залоскотала душу, кликала до себе спокоєм і щастям. У грудях боліло, десь в глибині єства щось кричало, квилило і просило: не треба, зупинись! Треба жити, треба ще дивитися на сонце, на небо, на нескінченні простори лісів і нив! Ісідор владно відчахнув ті голоси від душі, занурювався у мул смерті, у багато-цвітну тканину небувалого відчуття згасання. На темно-фіолетовому тлі спалахнули зорі — неймовірні, казкові, грайливі. Вони спліталися у мозаїчні групи, ткали дивні узори, кликали юнака у ніжний полон. Він піддавався тому покликові, плив назустріч йому віддано й радісно.

Та зненацька… між тими зорями з’явилося обличчя… Наблизилось… яснішало… Хто це? Хто? Зазирнули в серце очі — два блакитні ножі. Її очі!

— Рятуй мене, коханий! Рятуй!

О боги! Це Гіпатія! Вона кличе! Вона в біді!

Кривавий спалах вмирання розбудив згасаючу плоть, змусив рвонутись угору — від спокою небуття до муки й болю життя. Як він міг забути, що вона лишається тут, в руках піратів?! Доки вона мучиться і кличе друга — хіба може він прагнути забуття? Ні, ні! Моя кохана, єдина! Я пропливу цілий світ за тобою, я знайду тебе і визволю з неволі! Ми знову будемо разом!

Буря не вщухала. Ніч пливла понад морем, безкінечна, як горе. Тіло Ісідора потерпло, заніміло, але він не думав про те, не хотів думати. Понад хвилями, понад світом, понад самим життям звучав, закликав,

лунав єдиний у вічності голос. Він оберігав юнака у нещасті, він вів його до невідомих берегів. На лихо чи на радість? Хто міг сказати про це?

На світанку море викинуло його на скелі. Змучений, закривавлений, він виповз подалі від води, впав на купу мокрих водоростей і поринув у важкий сон.

Прийшов до тями Ісідор від гарячого променя сонця. Підвівши голову, побачив себе на скелястому березі. Довкола ширяли чайки та буревісники, з криком сідали на водорості, вибирали з них тріпотливих срібних рибок, викинутих бурею з моря.

Теплий вітер висушив лахміття юнака. Він поглянув на руки, на ноги: все тіло було в чорно-багрових ранах, певно, хвиля довго била його об каміння.

Ісідор звівся на ноги, скрикнув від нестерпного болю. Проповз на колінах трохи, розшукав серед викинутого плаву палицю. Підпираючись, рушив понад берегом.

Сонце почало хилитися до обрію, коли він наблизився до якогось селища. Його побачили від крайньої хатинки, щось закричала стара жінка, з дверей вийшов сивобородий чоловік і поспішив на поміч. Світ хитався перед Ісідором, млость застилала очі, але він дякував долі за рятунок: знав, що зможе жити, надіятись і шукати ту, без якої цілий світ здавався непотрібною примарою…

Три дні відпочивав Ісідор у гостинних рибалок, набирався сили, приходив до тями. Господар сказав йому, що буря прибила його до маленького острівця, який називався Латмос. Зовсім поруч пролягали морські шляхи до Аттіки, Італії і Азії. На заході лежав славетний острів Кріт, у ясну погоду він бовванів на обрії.

Юнак оповів рибалці та його дружині про своє горе, про втрату коханої, про бунт моряків на кілікійському кораблі. Дід слухав Ісідора, похмуро хитав головою.

— Це не вперше, не вперше, — бурмотів він. — Сьогодні пливе мирна купецька трієра, а завтра — це вже лиховісний пірат. їх багато в Егейському морі, у Великому Понті, тут безліч дрібних острівців, є де заховатись. Нема кому прибрати їх до рук… Еге, нема кому… Колись були вої — відважні, безстрашні… А тепер гризуться кесарі між собою, як шакали степові, шматують імперію на частки, божеволіють від жадоби влади… А розбійники та пірати й собі, дивлячись на теє беззаконня, уривають здобич, де можна… Не зневірюйся, юний чужинцю, може, боги збережуть твою кохану серед лихих людей. Чим зможу — допоможу тобі…

Четвертого дня дід вирушив до Кріту, маючи намір побувати в порту: продати в’ялену рибу і розпитати про піратську монорему. Повернувся він за чотири дні. Ісідор дивився на нього благально й пожадливо — чи дізнався що-небудь? Чи сяє хоч якийсь промінчик серед імли невідомості? Дід усміхався ще здалеку, видно було, що їздив він недарма…

В порту дізнався старий рибалка, що купецька монорема зупинилась тут на півдня. З неї ніхто не сходив, крім похмурого велета-кілікійця та озброєного до зубів помічника. Брали вони в порту лише прісну воду, переправляли човном на корабель. Попливла монорема на схід.

— Не інакше як в Антіохію або Тарс поплив розбійник, — сказав дід. — Там великі невільницькі ринки… там вони й хочуть продати твою дівчину…

Ісідор ледве стримував невимовну муку і жадобу помсти. Але кому, кому мстити? Де шукати слідів Гіпатії та її кривдників?

Після довгих роздумів старий рибалка порадив, як діяти. Він одвіз Ісідора до порту, допоміг влаштуватись матросом на велику трирему, що прямувала з вантажем тканин та оливкової олії до Тіру. З болем і вдячністю прощався юнак з гостинним дідом, називав його батьком і добрим морським богом. Рибалка мовчав, ніжно дивився на змучене обличчя юнака, і очі його під сивими кущиками брів блищали від непроханої сльози.

За тиждень Ісідор був уже в Тірі. Не взяв ніякої плати від господаря триреми, бо мав дещицю драхм, зашитих у туніці. Розпитував у порту про монорему, описував її вигляд, колір вітрил, ознаки пірата-кілікійця. Ніхто не бачив у Тірі такого корабля. І тоді хлопець рушив до Антіохії. Усілякими правдами й неправдами пробирався він прибережними шляхами, то приставав до невеликих груп християн, які несли від селища до селища, від міста до міста благу вість про настання царства небесного на землі, то знову йшов самотній. Натхненні проповідники бачили глибокий сум в очах вродливого юнака і намагалися торкнутися його душі словами втіхи і заспокоєння.

Він слухав їхні повчання втомлено й покірно, потім запитував гостро й відверто:

— Яке царство небесне? Де воно?

— Не шукай явних ознак царства, — усміхався ласкаво проповідник. — Воно в серці, воно в нас. Де ми — там і воно. Хто здобув у душі дорогоцінний небесний адамант — для того не існує горя, нещастя, нестатків, бо він має найбільше у світі багатство…

— І що ж то за скарб?

— Істина. Істина, яка звільняє нас від суєтності й марності цього світу. Істина, проголошена й скріплена Христом, який взяв на себе наші гріхи, наші муки. Хто повірить в нього, хто піде за ним — той навіки

звільняється від закону цього світу, той одбирається з середовища гріховного людства для нової землі й нового неба…

— Він узяв ваші гріхи? — дивувався Ісідор. — Як-то можна взяти чужі гріхи? Адже гріх — то потворність духовна чи моральна! Чи можна від горбатого забрати його горб? Ні. Чи можна від гієни забрати її смердяву? Ні. Так і гріх людини не можна забрати від неї. Лише сама людина повинна великим зусиллям позбавитись від гріха…

— Те, що неможливе для людини, — м’яко повчав проповідник, — те можливе для єдиного і всемогутнього бога — отця Ісуса Христа. Наші серця — віск для бога. Захоче — вони обернуться в камінь. Захоче — розтопить на прозору сльозу молитви…

— Тоді царство боже не залежить від людей, — похмуро заперечив Ісідор, — а лише від примхи божої. До чого ж ваша віра? Навіщо проповідь, коли він може єдиним велінням зробити світ ласкавим і добрим…

— Ми повинні жадати… палко жадати, як жадає дитя материнської груді… І, почувши той плач дитяти, приходить бог і робить чудо в нашому серці…

— Ах, як сильно ж треба плакати, — з болем одвічав Ісідор. — Скільки сліз і крові, скільки мук і злочинів діється в світі, а бог мовчить, мовчить, як мовчать і ті — еллінські боги! Не кажіть мені про благостину богів, бо я звідав лише добро серця людського. Посейдон не прийшов мені на поміч, коли я вмирав над морською безоднею. Мене вирятували від смерті бідні люди, які мають живе і ніжне серце, сповнене болю…

— Ти правду сказав, юний друже, — терпляче мовив християнин, сумно похитуючи головою. — Посейдон чи навіть Зевс не може допомогти людині. То — ідоли язичеські, то сатанинські гримаси князя світу цього — темного архангела. А наш бог живе в серці людини. Тільки через серце

він діє, допомагає. Тільки в серці і мурується твердиня божого царства. Там спокій, втіха і радість…

— Ох, не муч мене, чоловіче! Як я можу бути радісний, коли в неволі моя кохана, коли десь знемагають у муці й рабстві інші люди, коли довкола нас стільки плачу й смутку? Та моє царство боже повинне оповитися вогнем співстраждання, і не стане його, воно звугліє на жарищі болю!

— Облиш болі цього світу, готуйся до об’єднання з сином божим. Він готує для нас нове небо, під яким щезає страждання…

— Не можу залишити! — скрикнув Ісідор. — Не можу радіти! Доки хтось стогне хоч в одному світі, не може радіти ні людина, ні бог! Проклята радість, здобута хоч краплею горя! Та й скажи — хіба не заради нещасних приходив у цей світ ваш бог? Невже лише ради обраних?

Проповідник замовк, бо нічого не міг відповісти на ті щирі слова. А Ісідор покидав гурт християн і знову йшов палючими дорогами сходу — самотньо й задумливо.

Так дістався він Антіохії, кілька днів ходив по невільницькому ринку, оглядав юрби рабинь, сподіваючись побачити Гіпатію. Нарешті юнак натрапив на слід. Один з торговців рабами повідомив йому, що прекрасна блакитноока еллінка була продана кілікійцями горбатій сірійській перекупці Саліні, а від неї її забрав тиран Пальміри за незліченну силу золотих.

— Тепер проклята демониця може залишити своє ремесло, — зловісно усміхався торговець. — Отаке щастя привалило до рук. Хоч би кому путньому, а то потворі. А хто вона тобі, ставний юначе? Чому шукаєш ту еллінку?!

Дізнавшись, що еллінка — кохана Ісідора, торговець скептично примружив очі.

— Дарма стараєшся! З рук тирана її не вирвеш. Що ти маєш? Ясні очі? Пару рук? Гаряче серце? Хе-хе! Те все — мара в пустелі. Палац тирана оточений тисячною сторожею, туди й муха не пролетить. Повертайся, юначе, додому, дякуй богам за рятунок, шукай собі іншої коханої. Хіба мало гарних дівчат на світі, хіба мало прекрасних очей? Вони з’являються і щезають, як піна на хвилі. То лише гра стихій, мій гарний хлопче! Повір мені, я знаю життя. Бачу, як плачуть, проливають сльози прегарні рабині. А пізніше вспокоюються — бо не можна ж вічно плакати — і вже співають, радіють і тішать своїх володарів ніжними ласками, як ніжили десь у ріднім краю коханих хлопців!.. Ха-ха! Такий закон богів і людей! Не гнівайся, а подумай добре! Я правду кажу!

Огидною була та правда для Ісідора. Він подякував торговцеві за вість і рушив до Пальміри гірськими пустельними стежками.

Місто зустріло його велелюддям і схвильовано-уро-чистим гамом. На майдані товпилася юрма, посередині височів поміст з клітками, а в них шаленіли чорні пантери. Вої одганяли людей від помосту, нещадно били їх держаками списів, а тлумище насідало, шаленіло від жадоби видовища, і крик котився над прадавніми вежами, наче грім розлюченого моря.

"Ось воно — царство боже, — з болем думав Ісідор. — Де тут зберегти спокій і радість? Як посіяти думку добра у ці звихрені, жадібні душі? Вони хочуть лише втіхи й насолоди!"

На поміст вивели приречену, і юнак сполотнів від жаху. Він упізнав Гіпатію. Вона не опиралася, йшла спокійно і тихо, ніби вві сні. Ісідор рвонувся до неї, щось закричав, але його крик тонув у ревищі тлуму. Він бачив, як кохана зайшла до клітки, як підійшли до неї пантери і не торкнулися її. Блискавиця надії пронизала свідомість і знову погасла.

Дівчину взяли з клітки і підвели до краю помосту, де кат готувався відтяти їй голову.

— За що? За що? — кричав несамовито Ісідор і поривався вперед, ніби хотів полетіти над юрбою до неї, щоб врятувати її від неминучості.

— Вона вбивця тирана! — крикнув хтось біля вуха. — Хіба не чув? Але глянь — хижаки не зайняли її! Боги дають знак, що вона не винна! Звільнити! Звільнити!

Ісідор кричав разом з усіма, тиснувся до помосту, п’янів від муки і безсилля. Гіпатія стала на коліна, і юнак бачив, як катівська сокира піднялася над нею. Він заплющив очі. "Боги! Не дайте мені бачити цієї останньої миті! Заберіть мене з проклятого світу!"

Древко списа вдарило його в груди, погасило свідомість. Тисячонога юрба накотилася, зім’яла під себе, поглинула у криваве, безжалісне чрево…

ПУСТЕЛЯ

Безвидне море колише всесвіт. Нема кінця-краю тому остогидлому колиханню. Без глузду, без мети, без доцільності, без любові. Куди, навіщо, чому?

Ісідор розпростер руки у вічність, хоче зупинитися, затриматися, збагнути. Нащо він є, звідки прийшов у свідомість, у світи відчуття і болю? Безвидна, пружна субстанція несе його, мне, терзає і не дає спочинку. Душа хоче смерті й не може осягнути її. Хіба є мука більша?

Він розплющив очі…

Над ним мерехтіли холодні зірки, плавно похитувалися у темно-синьому небі. Чулися мірні удари, тихе шелестіння. Що це? Де він?

Ісідор спробував поворухнутись, застогнав від нестерпного болю: все тіло горіло, як суцільна рана. Стріла пам’яті клюнула в мозок, розколола запону забуття. Невмолимо блиснув перед ним відблиск на катівській сокирі, загриміло юрбище. Зігнута беззахисна постать на помості, і над нею — безжалісне вістря долі. О небо! Це сталося?! І не захитався світ, не розкололися груди матері-Геї, не затремтіли основи Олімпу? Нащо ж, нащо він знову живе, хто витягнув його з чорної прірви для муки і безплідних терзань?

Він насилу підняв руку, торкнувся чогось живого і теплого. Гладенька шкіра, вкрита шерстю, далі широкі ремені, плетиво з грубої лози. Він лежить скулений в глибокій корзині, підвішеній до спини верблюда. На тлі неба видно спереду ще кілька велетів пустелі, які поважно й спокійно прямують під зоряним дахом.

Хтось схилився над Ісідором, юнак побачив жовту пляму обличчя, облямовану чорною бородою і густою гривою волосся. Насунулися темні провалля очей, почувся м’який мелодійний голос:

— Живий?

— Де я? — слабким голосом озвався Ісідор.

— Під небом, — дивно відповів незнайомий.

— Куди ми прямуємо?

— До вічності…

Що за дивні слова? Хто ці люди?

— Ви християни? Ви врятували мене?

— Як багато запитань для такого хворого тіла, — тихенько засміявся незнайомий. — Ні, ми не християни, так себе називають ті, які ніколи не збагнуть суті Христа. А врятував тебе випадок, доля твоя, а не ми. Наш караван проходив майданом міста… там когось страчували… Юрба вже розійшлася, було багато задушених… Ми оглянули трупи, ти ще дихав. Ми взяли тебе з собою…

— Там убили мою кохану, — прошепотів Ісідор. — Я шукав її по всьому світу. Знайшов і втратив…

— Те, що є, не можна втратити, — спокійно сказав невідомий. — Ти втратив те, чого не було…

— Як не було? — скрикнув Ісідор, і знову пекельний біль шпигнув йому в спину. — Я знав її змалку. Ми разом росли, кохалися. Разом їхали до Афін, щоб добути освіту й мудрість… А потім… пірати, рабство… її смерть… О боги! Навіщо така наруга?

— Кричи голосніше, — насмішкувато сказав невідомий. — Може, почують тебе боги! Може, відгукнуться…

— Ти так байдуже слухаєш мої слова? — з докором озвався Ісідор. — Ти без серця…

— Мудре серце не буде пектися тим болем, якого нема. Ти втратив мару, свій сон. Ти снив кохану, домівку, книги, майбутнє. Ти плів довкола себе барвистий візерунок ілюзій. Випадок чи доля розбудили тебе, і нема чого плакати за тим, що народилося в піні буття…

— Як дивно ти мислиш… Хто ти?

— Ми — сини гнозису…

— Гнозис? Знання? Що це означає?

— Ми пізнаємо суть цього світу, його початок, походження, його долю і прагнемо до втаємниченого кореня справжнього буття, до Великого Гнозиса…

— Хто цей Гнозис? Бог? Син божий? Чи багато богів?

— Ні те, ні інше. Це — велика повнота, духовна Плерома, де панує велика єдність. Туди вернеться лише той, хто відсахнеться світу, створеного деспотичним творцем, богом зла…

— Бог зла? Хіба не добрі боги створили цей світ, сонце, море, землю, людей?

Незнайомий з жалем похитав головою, чорні провалля очей глянули на Ісідора допитливо і докірливо.

— Ти гадаєш, що бог добра міг створити піратів, убивць і тиранів? Ти думаєш, що богу любові треба будувати світи, де страждають істоти — люди і тварини, де ллється кров і панує смерть, де киплять війни і курява замітає навіть найвищі споруди, де сьогоднішній день не відає про завтрашній…

— Мудреці кажуть, що все горе від гріхів людських. Що спочатку був золотий вік, а вже потім…

— Дитячі байки, — усміхнувся незнайомий. — Нікчемне мислення, яке боїться образити богів своєю допитливістю. Ти міркуєш, як дикун або варвар. Невже у всемогутнього бога не було снаги чи вміння дати світові повноту щастя й любові, не творити хижаків та блощиць, гадів чи крокодилів?

— Хто ж тоді його створив?

— Я вже сказав — бог зла. Негідний син святої Софії, древній дракон.

— Звідки він з’явився? — вражено запитав Ісідор. — Вперше чую таке.

— Слухай уважно, — суворо мовив невідомий. — Може, ти недарма потрапив до нас — горе, яке ти звідав, відкриє твою духовну суть, пробудить до істинного життя і розуміння. Ніч довга, пустеля німа, над нами зорі, — саме час розмовляти про священний гнозис. Було так, юначе чужинцю… З правіку існує, є, не припиняється й не виникає Єдине Нероздільне Життя, Всеосяжна Повнота. Вона обнімає всі сфери, всі вияви, всі можливості. І є в тій Повноті багато сутностей, і кожна з них — вільна. їхнє єднання свобідне, незалежне, любовне. І є право в тих сутностей — невід’ємне божественне право — бути або не бути в тій єдності…

— Але ж так можна знищити повноту! — здивувався Ісідор.

— О ні. Повнота не щезає, якщо навіть одна з сутностей виходить з неї. Повнота відтворюється іншими сутностями, бо вони — безмежні. Саме так сталося, коли з Плероми відійшла свята Софія, мудра сутність Материнства…

— Чому вона одійшла?

— Вона не вдовольнялась повнотою, даною од віку, а захотіла власного породження, дітей вільного вияву, її бажання стало дією, і стіна Плероми замкнулася за нею. Вона опинилася самотня серед хаосу. І породила того, який став її першим сином і мужем. Його воля, виявлена в слові, збудувала світ. І жахнулася Софія, побачивши цей світ, бо збагнула свою помилку: світ, народжений неповнотою, не може стати гармонійним. Щоб існувати, він повинен був живитися власними соками, самопоїдатися. Так народилася сила-силенна світів, істот, людей, які несуть в суті своїй порок неповноти і прагнення до Плероми. Вічна жадоба осягнути завершення і безсилля здійснити це завдання. І заплакала Софія горючими слізьми, збагнувши своє падіння, і звернулася до Повноти, щоб відкрилася брама любові, щоб прийняла її назад. Але

мовчала Плерома, бо міст єдності було перервано вільною волею Софії. Залишаючи в новоствореному світі частки свого духу й творчості, не могла Велика Мати вернутися до Спільноти. Тоді вона попросила творця — свого мужа і сина, — щоб він зупинив колесо світу. Творець гнівно відкинув мудру пораду Софії, заявивши, що лише в ньому вся повнота буття і нема інших богів, окрім нього. Так першонароджений син Софії повстав супроти Єдності, утвердивши порочне буття, як довічний вияв своєї верховної волі. Так він замкнув цей світ у невимірну в’язницю, з якої відтоді не могла врятуватися жодна душа…

— Яка страшна легенда, — прошепотів Ісідор.

— Це істина, — заперечив невідомий. — Я тобі розповів прадавній заповіт мудреців, які несуть естафету гнозису у майбутнє, щоб колись Останній Син Софії, який прийде в силі й славі, збагнув своє покликання і почув заповіт Вітчизни Свободи…

— Ти кажеш про Христа?

— Так. Але не про того, якому поклоняються християни, не про того, який зображений розіп’ятим на дереві. Я мовлю про єдинокровного сина Софії, якого вона породила із себе, щоб подарувати змученому світові надію на повернення до Повноти. І Син прийшов у світ, проклавши міст від царства бога зла до сяючої Плероми. Кожен може стати на нього і рушити до країни Волі, але не просто пройти над безоднею — треба зректися всього земного, всього ілюзорного. Син мудрої Софії йде по світу, він мучиться з нами, страждає з нами, розіп’ятий у нас, в нашому серці. Ми — сини Гнозиса — несемо вість про розтерзаного духа, який прагне до батьківського дому, закликає всіх зрячих покинути морок і линути до вічного світла… Чи збагнув мене хоч трохи? Чи горить твоя душа жадобою волі?

Ісідор помовчав, зітхнув, дивлячись на далекі зірки. В нічній імлі пливли темні бархани, тихо шелестів пісок під ногами верблюдів. Тіні,

тіні… Справді, байдуже, холодне породження… Хіба можна осягнути в цьому світі радість і повноту, коли один удар ката зупиняє все — шукання, любов і надію?

— Послухай… не знаю, як кликати тебе…

— Називай братом… ми брати по неволі… радий буду, якщо станемо братами свободи…

— Послухай, брате… А як же творець, бог?

— Він повстав проти Софії, своєї матері і жони. Тому його сокровенно назвали Сатаною. Але мало хто знає про це. Жерці бога зла, навпаки, називають Сатаною всіх духів добра і любові.

— Хто ж ці жерці?

— А всі, хто поклоняється образу бога чи богів. Всі, хто вважає, що цей світ породжено добрим богом. Всі, хто вважає, що можна врятуватися зі світу зла, повіривши в божественність Ісуса, але не ставши таким, як він. І поганські боги, і християнське бузувірство, і єврейський Єгова, і дикунські ідоли — то лише страшні тіні первісного дракона. Він не хоче дати людям свободи, він тримає душі в полоні…

— Навіщо?

— А що він робитиме без полонених душ? Без молитов, без храмів, без поклонів, без пророків? Літати в невимірному хаосі? Злитися з Повнотою він не може, бо відкинув її. А залишитися самотнім теж не може, бо самотність — це небуття. Ми є лише тоді, коли віддаємо себе іншим…

— Це правда! Ой, яка це правда! — простогнав Ісідор. — Доки я міг віддавати себе їй, я був щасливий, а тепер…

— Дурний хлопче, — докірливо сказав невідомий. — Тепер лише ти можеш вибирати стежку до справжнього життя. Там ти знайдеш, відтвориш усе, що втратив тут, у мороці нижчого світу…

— І її? — скрикнув юнак.

— А її найперше! — м’яко шепнув невідомий. — Бо повнота — то любов. За гранню тайни перша зустріч — зустріч коханих. Дерзай, брате!

— В моїм серці — біль і надія. Наче жарина загорілася. Ти оповіси мені все, старший брате. Я хочу знати істину…

— Ми відкриємо тобі таїну буття. Твої крила відростуть. Ти — син духа, якщо так швидко відчув вітер істини…

— Я залишаюся. Іншого шляху нема. Вибираю найважчий. Може, на ньому відшукаю те, що втратив на минулих стежках…

ПРИМХА ДОЛІ

Ой, як довго тягнеться чекання! Чому не опускається сокира? Чи остання мить розтягнулася на віки?

Дивний гомін юрби. Схвильовані крики.

Біля шатра правительки метушня. Вона дає знак зачекати, і кат відходить.

— Видовища! Видовища! — гримить невдоволена юрба, п’яніючи від екстазу чекання.

До шатра правительки наблизився багатий мандрівний гість — розкішний індуський магараджа. Не сходячи з коня, привітав тиранку,

приклавши руку до серця. Вона скупо кивнула, гнівно зсунувши брови: чого треба пришельцеві?

Слуга магараджі схилився перед правителькою в поклоні, промовив скупо й стримано:

— Великий володар Аріаварти магараджа Хара-дева пропонує викуп за жінку, засуджену до страти.

— Вона вчинила злочин і повинна вмерти, — різко мовила правителька.

— Магараджа каже, — смиренно відказав слуга, знову кланяючись, — що вона для вас щезає і так і так. Чи візьме її земля, чи далека Індія — ясні очі володарки ніколи не побачать ту, яка вчинила злочин.

Правителька мовчить, кусає безкровні вуста, запитливо дивиться на радника. Той погладжує довгу сиву бороду, смиренно опускає очі долу.

— Великого правителя не повернеш з неба на землю, — тихо прошепотів радник. — Наша скарбниця не порожня. Хай володарка не боїться назвати суму, достойну славетного роду…

Правителька похмуро кивнула, крізь зуби процідила відповідь. Слуга повернувся до магараджі, і той, вислухавши посланця, ледь помітно всміхнувся, схиливши голову на знак згоди.

Бої повели Гіпатію з помосту до магараджі. На її місце потягли інших засуджених; ярою блискавицею майнула в повітрі сокира. Юрба побачила кров, захоплено закричала, почала тиснутися до помосту.

Гіпатія оглухла від крику, нічого не розуміла і тупо дивилася на вродливе обличчя магараджі, який з цікавістю розглядав бліде й замучене створіння з велетенськими блакитними очима — казковими

вікнами у нетутешній світ, Він щось запитав її — дівчина мовчала, лише зуби її дрібно цокотіли, ніби від холоду. По знаку магараджі слуга накинув їй на плечі теплий плащ, закутав, підсадив у закритий паланкін, укріплений на спині верблюда. Вона знеможено опустилася на м’які подушки, якась старенька жінка ласкаво поклала її голову на зручне підвищення. Відхилилася завіска, блискучі чорні очі магараджі знайшли Гіпатію, гортанний лагідний голос промовив досить чистою грецькою мовою:

— Заспокойся, дівчино. Бог смерті Яма пожалів тебе. Він одійшов і не скоро вернеться. Ти вільна і поїдеш зі мною до прекрасної Індії, в мою Аріаварту…

Сльози покотилися з очей Гіпатії, ридання стрясали її змучене тіло. Стара жінка пригортала її голову до висхлих грудей, жалісливо шепотіла:

— Поплач, поплач, бідненька! В сльозах виллєш горе і страх. Все мине… Все мине… Як минає життя… як проходять дощі над Аріавартою, щоб дати дорогу страшним суховіям… Поплач, поплач, ясноока чужинко… Приготуй душу свою до великої радості…

ШУКАННЯ В СОБІ

Похмурий Сінай.

Безводна пустеля, непривітні гори. Палючі дні, прохолодні ночі.

Тут шалено прокочуються смерчі над мертвими пісками, ніби сліди нечестивих ігрищ лютих демонів. Тут ховаються в крутих ущелинах розбійники і знедолені, зберігаючи свою нужденну волю від довгих, рук тиранів, правителів та префектів провінцій. Тут шукають шляху до бога тисячі християнських аскетів, поховавши себе навіки від світу та його принад в глибоких відлюдних печерах. їх принаджують сюди славетні місця, де прадавній суворий пророк гартував Ізраїля до вирішальної

битви за землю заповітну, де м’яв і ліпив з дикого і хаотичного плем’я божих войовників, здатних пронести через тисячоліття грізну волю невмолимого Єгови. їм ще й досі ввижається грозова постать володаря світу, який серед блискавиць та грому опускається на гору Сінай, щоб ствердити Мойсееві свою прихильність а чи гнів. І коли понад горами шаленіють громовиці, самітники радісно прислухаються до урочистого відлуння, і молитви їхні тоді стають бадьорішими, і перед їхнім втомленим зором постають видіння ангелів та прадавніх святих, втішаючи їх та обіцяючи неземне блаженство за муки, що доводиться терпіти на землі.

В цій пустелі знайшли собі притулок і сини Гнозиса, супротивники ветхозавітного бога. Сюди прибув і еллін Ісідор, врятований гностиком Коліоном, послідовником славетного Валентина, відомого духовного учителя.

Кілька днів та ночей Ісідор спочивав, думав, блукав поміж непривітних скель, намагався віднайти сам в собі рівновагу для того, щоб жити, мислити, відчувати. Бо жити — то означає мати якусь мету і прямувати до неї. Для Ісідора все позаду було зруйновано, обезцінено, втрачено, отже дух вимагав нового розуміння і шляху. Перші розмови, що їх вів еллін з Коліоном в дорозі, заронили зерно надії в серце, але треба було зміцнити ті несміливі парості, відчути їхню життєвість, надійність, доцільність.

Сінайська пустеля, обрана самітниками для духовних подвигів, вельми відповідала тому, заради чого тисячі змучених шукачів істини прагнули сюди. Вона залишала людину на самоті з небом, вона відрубувала її від принад хаотичного світу і в сумних довколишніх краєвидах показувала марність земного буття. Нагромадження скель, бідні чагарі, майже повна відсутність життя, якщо не лічити пустельних змій чи самотніх орлів у далекому небі, — все це говорило подвижникові, що він перебуває не в рідному краю, а мандрує далекими шляхами чужини і повинен знайти жадану вітчизну неба за туманами і обманом ілюзорного життя.

На п’ятий день Ісідор зустрівся з синами Гнозиса. Окрім Коліона, довкола вечірнього вогнища, запаленого біля печери, зібралося ще кілька духовних братів. Два з них були молоді єгиптяни, не старші від Ісідора, інші — літні, досвідчені люди. Серед них еллін відзначив сивобородого велетня з прозорими очима, худого й мовчазного. Він дивився у веселе багаття, і погляд його спочивав на видиві нетутешнього світу. Коліон торкнувся його руки, і той кивнув. Неохоче розімкнувши вуста, зітхнув і, наче прокинувшись зі сну, звернувся до Ісідора:

— Наш юний брате, ти прибув до нас. Що бажаєш добути в цій пустелі?

— Випадок привів мене сюди чи воля богів, — тривожно відповів юнак, — але я відчув поклик душі — дізнатися правду про себе, про світ. Навіщо я, звідки й куди? Я мав батьківщину, батька, кохану, надії й мету. Я прагнув у майбутнє, бо гадав там знайти здійснення свого життя, завершення і плід. Я був сліпцем. Перша буря, граючись, зруйнувала мої дитячі уявлення. І я став жебраком; чого мені тепер просити і в кого? Брат Коліон врятував моє тіло. Хто врятує мою душу, мій розум від безнадії?

— Ти сам, — суворо відповів сивобородий.

— Як?

— Відповідь у людині. Ззовні нема нічого. Якщо ти чекаєш пояснень чи повчань збоку, — ти неминуче стаєш залежним від речей, молитов, богів, людей, учителів, вождів, священних текстів. Отже, ти потрапляєш у рабство — грубе чи ніжне, але все-таки в рабство. Я можу передати тобі свій досвід, порадити те чи інше, але не більше. Все, що скажу тобі я чи інший брат, візьми в серце, перепали на вогні сумління і муки і тоді прийми або відкинь. Істина — в тобі!

— Але ж це страшно! Ніби ціла вічність перед тобою і ти — її господар.

— Так воно і є, — кивнув сивобородий, і в його дитячих очах заблищали веселі іскри. — В серці людини — зерно вічності. Але всяке зерно можна знищити недбалістю або добути з нього багатий врожай. Боїшся ти втратити зерно, боїшся посадити його в землю, — залишишся жебраком. А кинеш у землю, позбудешся того скарбу, ніби втратиш дорогоцінне зерно, — глянь, восени матимеш замість одного зерна десятки зерен. Зможеш і друзям подарувати дорогоцінний врожай серця. Запитуй же, юний брате, хочу почути, чим бентежиться твоя душа. Запитання показують глибину потреби. Мої відповіді будуть лише відгуком на спрагу твоєї сутності…

— Брат Коліон пояснив мені, — звільна мовив Ісідор, — що цей світ не створений добрим і всеблагим богом…

— Це так, — кивнув сивобородий. — Міркуй відверто й щиро, без страху. Навіть ми, люди, маючи добре серце, діємо так, щоб не вчинити зла, щоб не турбувати рідних істот, щоб допомогти нашим ближнім. Невже всеблагий бог може бути гірший від людей? Адже для всеблагого творця все суще — його діти! А особливо люди — істоти мислячі. Тоді подумай: чи може всеблагість і любов творити світ, в якому знемагають міріади тварин і людей, поїдають одне одного і умножають з дня в день океан зла і муки?

— Не мислю такого, — сказав Ісідор відверто. — Любов не може вразити нікого. Бо тоді вона перестане бути любов’ю.

— Істина звучить в твоїм серці, — кивнув сивобородий, і Коліон та його сусіди схвально глянули на елліна. — Отже, треба збагнути, що цей світ — незаконне породження сил зла.

— Але ж в ньому є любов? — замислено озвався Ісідор. — Є квіти, сонце, ніжність, чисті дитячі очі. Є материнська вірність, є побратимство і мужність, є подвиги і шукання…

— Не бачу протиріччя. В’язниця мурується тиранами, але сидять в ній герої та шукачі істини. В цім світі змішані добрі й злі серця: сини світла й сини мороку. Велика Софія дарує світові свою любов, тому ти бачиш квіти, ніжність, красу неба. Якби не її жертва, люди б захлинулися в бруді й ненависті, що їх посіяли жерці земного бога та їхні слуги…

— Чому ж Софія не покине цього світу? Чому не вернеться в світи любові і єдності?

— Вона не може кинути свого сина, розіп’ятого в серцях людей. Треба зібрати докупи частки небесного вогню. Час прийде, але не скоро…

— Чому не скоро? Що заважає цьому? Навіщо такі нескінченні муки? Хіба Плерома не має всемогутності?

Сивобородий усміхнувся поблажливо й ласкаво, поворушив палицею жарини у багатті.

— Жерці язичества і християнські єпископи посіяли отруйні зерна нерозуміння в душі людей. Бідні діти землі! Вони населили небо страшними тінями і поклоняються їм, годуючи упирів живою кров’ю. Плерома не може вторгатися в долю земних створінь, як не може небо опуститись на землю, щоб підняти в повітря пташку. Пташка повинна сама зростити крила для польоту і прагнути вгору. Чи збагнув?

— Я буду думати…

— Думай самовіддано і безстрашно. Головне — відкинь страх. Нам нікого боятися, бо дух невмирущий: він — дитя безсмертної матері Софії.

Деміург — зрадливий син, творець видимого світу, може взяти все від нас: тіло, майно, землю, багатство. Але хай бере всю ту піну буття! А нерушиме багатство з нами — наша невмируща сутність…

— Як же звільнити ту вічну частинку? Як повернутися до рідного краю?

— Це — найголовніше питання. Не просте рішення стоїть перед кожним шукачем. Господар світу через своїх жерців утверджує нерушимість цього творення. Він загрожує карами або принаджує нагородою. Але істина, прийнята під страхом, — лише гримаса потворності, а істина, дана як нагорода, є лише плата за послух. Що нас тримає тут, в цьому світі?

— Батьки… друзі, вітчизна… принади життя, насолода, любов…

— Так, так… І ще безліч інших явищ та речей. Тисячі, тисячі ниточок і мотузів, незримих пут, що ними сповито душу. Щоб їх розірвати, треба відмовитись від цього світу…

— Як? — здивувався Ісідор. — Убити себе? Я думав про це, коли втратив кохану. Невже так просто?

— Не просто, — заперечив сивобородий. — Самогубство не звільняє нашої невмирущої частки. Ти вбиваєш тіло, але не знищуєш жадоби відчуття. Відчай, втрата близької істоти кидає тебе в обійми небуття, але твоє серце залишається в полоні ілюзорного світу. Щоб добути волю, треба, залишаючись тут, на землі, відмовитись від неї, від її принад. Жінка, багатство, насолода — все це кайдани деміурга, якими він закував нас. Вирви в серці своєму корені жадання, запали в душі вогонь одного лише прагнення — до краю свободи, до божественної повноти…

— В чому свобода? В чому повнота?

— Свобода — від всього. Повнота — відсутність всього.

— Не збагну.

— Напруж уяву. Що таке явище, річ, подія, світ, люди? То лише наповнення відсутності, порушення її чистоти, її повноти. То ніби пляма на вселенському тлі спокою. То хвиля на величному океані небуття. Повнота — то спокій, бо вона обнімає все. Свобода — то спокій, бо лише в спокої ми позбавляємось від явищ і речей, що поневолили нас і прив’язали до колісниці світу. Не даю тобі панацеї від усього зла світу. Вказую напрям. Шукай в собі, думай, зупиняй потреби тіла й нижчої душі, збагни, в чому їхня сила чи безсилля. Бій буде непростий, він триватиме доти, доки твоя земна природа не переплавиться в полум’ї істини. Може, навіть все життя. Але мета — чудова. Ти не самотній, юний брате. Поруч — мужні шукачі. Нас мало, нас ненавидять жерці ветхозавітного бога Єгови, нас переслідує церква, яка прагне земної влади і поклонів, але ми відкидаємо принади князя світу, як відкинув їх у пустелі славетний син Софії. Велика Мати не покине мужнього шукача, обличчя її закрите для ока земного, але руки її готові підтримати того, хто не побоїться ступити у порожнечу…

Довкола вогнища запанувала тиша. Лише тривожно потріскували жарини в багатті та іскри весело гралися в повітрі, прагнучи в небо і згасаючи в ньому. Ісідор прислухався сам до себе, намагався віднайти в душі своїй місце для нових, нечуваних вражень та ідей. Серце горіло прагненням небувалих здійснень і остерігалося чогось. Кинутись наосліп до нових обріїв? А може, там, за ними, знову безодня і болісні розчарування? І згасне його бентежна душа в безконечній дорозі, як згасають оці іскри в байдужому просторі? Проте що йому залишилося робити? Там, у далекому світі, пустка і безнадія. Він втратив найсвятіше, найкраще. На земних стежинах той скарб не повернеш. Може, ця небувала дорога приведе до заглибленої любові? Може, в світах повноти — казкових, незбагненних, але жаданих — він устріне ту, без якої навіть повнота здаватиметься насмішкою жорстокого бога?!.

— Приймаю вашу дорогу, браття, — тихо сказав Ісідор. — Пройду її до кінця. Або згину, або здобуду істину…

— Хто гине заради істини — зливається з нею, — просто сказав сивобородий. — В тобі путь, істина і життя. Рушай, брате, в дорогу пошуку. Путь не обтяжить свого судженого мандрівника…

СТІНА ДЕМІУРГА

Ісідор поселився у печері. Вона була досить глибока, звивалася гадюкою в глибині гори і закінчувалася маленьким кублом, де можна було спати і зосереджуватись для роздумів. Юнак услав кам’яне дно притулку мохом, під голову припасував м’який волокнистий камінь. Кілька вечорів слухав синів Гнозиса біля спільного вогню, потім висловив бажання усамітнитись, щоб розпочати дорогу пошуку в безмірності власного серця.

— Іди, — схвально сказав сивобородий. — І не вертайся, доки не осягнеш певного ступеня. Виросте плід — покажи його нам, твоїм братам. Спільний здобуток ввійде до нового світу. Дерзай, юний брате…

Ісідор покинув братерський гурт, заліз у печеру, ліг горілиць на мох. Довкола пливли сутінки, глибока тиша сповивала свідомість. Він зосередився, загострив думку, збурив поверхню душі суворим запитанням; "Хто я? Навіщо живу і що таке моє життя?"

Думка примхливо металася від одного об’єкта до іншого, вона перескакувала від проблеми до проблеми, не могла зупинитися на вирішенні певного питання. І дуже швидко юнак збагнув, що не так просто мислити, що треба навчитися володіти думкою, як дитина навчається ходити або пташеня літати у небі. А для цього, може, треба віддати ціле життя. Адже мислення людини формується від дитинства усталеними ідеями, звичаями, традиціями, взірцями, і нова людина є не те, що вона вибирає, а те, що з неї сформувало оточення. І свідомість

того, хто хоче розпочати новий шлях, теж користується попереднім, ветхим багажем знання та почуттів, — отже, той шукач неминуче заблукає, визначаючи напрям пошуку за минулими віхами. Як же бути? Де взяти нові ідеї? Те, що мовлять нові брати, — лише удар для пробудження. А прокинувшись, повинен знайти мандрівник інше взуття, інше вбрання, інше розуміння світу. Інакше, втративши старе, можна втонути в хаосі безликості.

Довго еллін лежав і сидів у печері, прислухаючись до багатозвуччя мислі в надрах своєї душі. І бачив, чув таку силу-силенну істот та явищ сам в собі, що починав жахатися — чи знайдуться в ньому можливості загнуздати і звести воєдино весь той безвидний та багатоликий потік ідей і образів!

Тіло втомлювалося, жадало руху. Хлопець виходив з печери і сідав на камені проти зоряного неба. І велична полум’яна ріка котила над ним вічні води далеких світів, і в її мовчанні вгадувалася небувала і проста таємниця буття. Але була вона холодна і байдужа до мізерного людського життя, і не міг збагнути Ісідор, як поєднати, як звести докупи, в благословенну спільноту такі віддалені частинки буття — людину і зоряні світильники невимірного неба? А без такого поєднання до чого зводилися всі міркування про спільноту і звільнення від земних кайданів?

Втомившись від дум, Ісідор заповз до печери й заснув. І побачив він у сні тепле, ласкаве море, блакитні стіни Александрії в імлі і ніжну, тремтливу постать Гіпатії — натхненної дівчинки, яка бігла, немов донька вітру, понад лінією прибою, перескакуючи через пінисті гриви хвиль. Вона сміялася щасливо й дзвінко, піднявши вгору прозорі руки-стеблини, і вимахувала ними, ніби неопереними крилами, а Ісідор біг за нею в таємній надії спіймати її за край блакитного хітончика, що вихрився за вітром. Спіймати і глянути в прекрасне дитяче обличчя, в очі, які віддзеркалювали море, і небо, і ще щось велике, чому не було назви в мові землі. Біг Ісідор невпинно і не міг догнати подруги, а море мінилося, грізнішало, і хвилі-гори вже заливали біло-жовті піски, і легка постать

дівчинки піднімалася в небо, а він прагнув бути поряд з нею, і щось заважало йому одірватися від землі.

Сновидіння падали у безвість, як спадають восени з дерев жовтіючі листки, а Ісідор знову поринав у тривожне, примхливе життя, і бачив себе на бойовому коні серед воїв, і рубав мечем живі й трепетні тіла ворогів, і дивився в їхні криваві, сповнені жаху й ненависті очі.

З глибини невідомого простору йшли, сунули, мандрували у вічність юрби людей, героїв, шукачів. Невідомі лиця, небачені вбрання. Вони щось завойовували, когось убивали, щось будували. Над пустелями, над рівнинами й горами зводилися до неба горді будівлі, палаци, піраміди, статуї з сяючими вінцями на головах. І горіли жертовні вогнища перед величними ідолами, і вмирали люди в ім’я грізних богів, додаючи потоки даремної крові до бездонної багряної ріки, що оповила світ непрохідною перепоною.

І налітали полчища варварів, руйнували прегарні споруди, а на тому місці лишалися сиротами безмовні руїни, і піски засипали ті залишки — знаки людського генія і безглуздя…

Дух Ісідора виривався з важких кайданів лиховісних видінь і бачив себе знову у дитинстві, серед бур’янів Александрійської захисної стіни. Він блукав між руїнами, а здалека чувся лукавий і закличний голосок Гіпатії:

— Сі! Шукай мене!

— Де ти, Па?

— Знайди! Знайди!

— Твій голос лунає з усіх боків. То, певно, насміхається німфа Луна! Вийди, Па, я хочу побачити тебе!..

Ісідор прокидався, так і не побачивши коханої, і серце його билося гнівно й буряно, і він плакав у самотині печери, виливаючи жаль і безнадію перед німотним камінням.

Хвиля відчаю минала, і він заспокоював розтривожене серце. Що ж це? Країна снів, нікчемна мара має таку владу над людиною? Не можна допускати того! Як же сягнути істини, як же зруйнувати або подолати стіну Деміурга, коли він так легко збурює нашу сутність химерами втомленої свідомості?!

На світанні він вийшов з печери. Над темно-фіолетовими горами пломеніли пелюстки ніжного ранку. Ісідор вдихнув прохолодне повітря, постояв трохи, спостерігаючи мінливу гру небесних барв.

— Прекрасні лаштунки, — прошепотів він задумливо. — Прекрасна скена.[2] Чому ж такі страхітливі драми граються на ній?

Він пошукав у долині їстівних коренів, але не знайшов нічого. Напився води з малесенького джерела, замислився. Якщо починати, то одразу. Що найбільше прив’язує нас до життя? Тварин, людей, комах, все, що рухається, живе й множиться? Їжа, вічна потреба щось знищити, щоб продовжити своє буття, щоб утвердити свою тривалість якнайдовше. Чи не тут корінь протиріччя? Чи не це те прокляття, що лежить на творцеві світу? Збудувавши обмежений світ, він дав йому обмежені сили й можливості. Ось порочне коло існування. Озеро земного буття не бездонне, люди й звірі п’ють з нього, але щоб воно не вичерпалося, Деміург дає своєму творенню лише нікчемну мить життя, а потім забирає дарунок, посилаючи смерть, і вичавлює воду існування назад у озеро, щоб напоїти нею наступні покоління приречених нещасних дітей ілюзії. І так без кінця. Жити вічно можна лише у невичерпному океані, здобувши невмирущу сутність. Чи є той океан? Чи можливе таке життя? Треба зважитись! Що є важливіше від цього завдання? Треба відчути опір тіла, його силу, треба виміряти можливості прихованої сутності або заперечити її…

Ісідор вирішив розпочати тривалий піст: не їсти нічого, лише пити трохи води. І уважно стежити за внутрішнім станом духу. Чи відкриється віконечко в небувалу країну, чи озветься хто-небудь звідти, з-за стіни Деміурга?

Перший день пройшов у роздумах, спогадах. Ісідор ходив по горах, загорнувшись у свій ветхий плащ. В одній ущелині він надибав старого ченця, який сидів над прірвою біля отвору печери і гаряче молився, б’ючи себе п’ястуком у запалі кощаві груди. Крізь діри у трухлій одежині, що ледве прикривала живий кістяк, видно було брудне тіло, і від судорожних ударів з чорного лахміття сипалося на землю запилене шмаття. Над горами лунали зойки, плач і палка молитва. Ісідор прислухався. Можна було розібрати окремі вигуки, але переважно це було монотонне прохання: "Господи Ісусе Христе, помилуй мене!"

Ісідор сидів довго, намагаючись збагнути глузд і напрямок такої палкої духовної дії. Минали хвилини, години, сонце почало котитися до обрію, а чернець сидів біля печери і ридав, наче з нього виймали жили, і заклинав невмолимого бога:

— Прости мене, нікчемного, небесний володарю! Зглянься на мої смиренні прохання з висоти своєї! Помилуй мя! І коли я помислом чи дією, або словом чи вві сні порушу твою святу волю, пошли мені, господи милосердний, вісника свого, щоб міг я відчути твій знак, і збагнути його, і не вийти з-під твоєї руки! Помилуй мя, Христе, сине божий! Помилуй мя!

І зненацька уявилося Ісідорові, що він сидить на небі, на якомусь осяйному троні, і має велику божу могутність, і до нього линуть молитви, прохання та стогін мільйонів земних істот. Так яскраво уявив це еллін, що в його вухах загримів ураган благань, хвалебних гімнів і нескінченних вимог. Жахнувся Ісідор, одігнав дивне видіння, похитав головою.

О ні! Нема дурних! Ніякі боги не слухають ні молитов, ні прохань. Бо ні задовольнити, ні збагнути людські прохання неможливо. Вони породжені

незнанням і страхом перед марою. А чого боятися людині? Смерті? Небуття? Так ми ж не боїмося лягати спати, не знаючи, чи прокинемося на світанні?! А небуття — це вічний сон без сновидінь. Християнського пекла? Але хіба є гірше пекло від того, яке людина створила в серці своєму, хіба є муки глибші від мук самотини цього світу?

Ісідор підвівся з каменя, наблизився до ченця, коли той втишив свій невпинний потік благань. Чернець почув кроки, скоса глипнув на пришельця, вколов його гострим поглядом з-під насуплених брів.

— Вітаю тебе, старче, — схилив голову Ісідор.

— Вітаю й тебе, брате, — хрипко одказав чернець. — Звідки бог несе, куди?

— Я тут проживаю, в печері… Недалеко від тебе…

— Чого опинився в священних горах? Чого шукаєш? — гостро запитав чернець. — Чи віруєш в благу вість, принесену на землю господом нашим Ісусом Христом?

— Я шукаю, — просто сказав Ісідор. — Мені дали притулок сини Гнозиса…

— Сини Сатани! — скрикнув чернець, зловісно посміхнувшись. — Бідний хлопче! Тікай скоріше з гадючого гнізда, тікай, поки твоя безсмертна душа не потрапила в диявольські пазурі!

— Але вони не навчають нічому поганому, — здивувався Ісідор. — Відречення від світу, любов…

— Відречення? А чому? — гнівно запитав чернець, тикаючи гострим брудним пальцем у груди хлопцеві. — Тому, що, мовляв, цей світ сотворено богом зла! Любов? А до чого любов? До химеричної Плероми,

вигадки божевільних валентиніанців та маркіонців! О, господи! Спопели й розвій за вітром чортове сім’я єретиків, що їх розплодив князь тьми у нашому світі!

— То ти, отче, вважаєш, що цей світ сотворено благим богом? — задумливо запитав Ісідор.

— А ким же ще? — аж підскочив чернець, гнівно блимаючи очима на пришельця. — Ким же ще, як не вседержителем небесним, творцем видимого й невидимого, ним же все живе, дихає і має життя?!

— А як же тоді зло? Муки? Кров і наруга? Смерть і рабство?

— То Сатана! То все його робота! Господь сотворив перших людей благими і чистими. Вони согрішили, порушивши боже веління, з’ївши яблуко пізнання добра і зла. Той гріх кинув Адама і Єву у безодню падіння. Ми — їхні нащадки — спокутуємо гріхи предків…

— Чому? — не збагнув Ісідор. — Адже навіть люди не карають дітей за злочини батьків?

— Нерозумний єси, юначе! — повчально мовив чернець. — Адам — то не один чоловік, то все людство — єдине і нероздільне. То духовна Небесна Людина. Тут, на землі, лише тінь. А душа — в бога. Він судить її добрі й злі діла, але хоче, щоб ми вибрали шлях добровільно, серед тернів земних, серед спокус Сатани, князя тьми…

— Звідки ж з’явився Сатана?

— Він — першороджений архангел, син світла. Але загордився, захотів бути першим, найстаршим. За те був скинутий на землю, де бунтує дітей Адама супроти господа сил. Дарма! Вже сокира при дереві лежить, не встоїть потуга князя мороку супроти воїв Михаїла! Впала

Римська вовчиця, і на її трупі горить новий світильник, так впадуть і всі фортеці князів земних, і настане царство Христа та його вірних!

Ісідор відчував, як голос ченця б’є, цюкає його, ніби вістрям сокири, по голові, і не було в його повчаннях нічого мудрого, ніжного, ласкавого, а лише погроза, гнів, страх. Де ж істина, де любов?

— Скажіть мені, отче, — озвався Ісідор, — чого ви благаєте в бога?

— Рятунку, спасіння, отроче. Рятунку з світу, полоненого Сатаною…

— І в чому буде той рятунок?

— Бути з моїм господом. Славити його і любити.

— А в чому суть того, небесного життя? Яке воно? В чому виявиться?

— Ні вухо не чуло про те, — урочисто сказав чернець, — ні око не бачило, що приготував господь вірним своїм…

— Отже, лише віра?

— Так, віра і смирення.

— А докази?

— Докази? — спалахнув чернець. — Хіба дитина питає у батька докази, коли він її веде до рідної хати? Ні, дитина вірить батькові!

— Правду мовив, старче, — згодився Ісідор. — Але ж батько тримає дитину за руку, і годує її, і не дасть скривдити, і знайде теплу постіль чи дах над головою. А людина на землі безпритульна, голодна і нещасна.

Вона вмирає, тоне, падає в боях, горить в огні, здихає з голоду, гниє в рабстві. І батько не приходить, щоб втішити її в час невимовно тяжкий…

— Брехня! — суворо заперечив чернець. — Він приходить. Він послав сина свого єдинородного Ісуса Христа, щоб проголосити настання царства божого…

— І люди вбили його, — підхопив Ісідор. — І батько не міг оберегти його від лютої смерті? Невже була потрібна Голгофа?

— Була потрібна жертва, найвища жертва, яка б викупила людей з полону гріха. Син всемогутнього взяв на себе наші гріхи і дав любовний викуп. Чистий агнець добровільно зійшов на жертовний вогонь, переваживши древнє падіння Адама! Тепер хто повірить в нього, той врятований чистою кров’ю Сина Божого.

— Як це жорстоко, — сумно сказав Ісідор. — Моє серце бунтує, заперечує. Всесильний міг би знайти інший шлях…

— Ми вільні. В свободі падаємо, в свободі повинні піднятись.

— Яка там свобода? Я чув твої крики здалека. Страх гнітить тебе, отче. Страх і непевність. Так і всі люди. Не можуть рабські душі вільно вибирати шлях до істини, їм треба спочатку звільнитись від нікчемності й покори…

— Глибоко ввійшло в тебе коріння Сатани, — буркнув чернець, одвертаючись. — Згублять душу твою лукаві сини. Залиш мене, йди собі геть. Не руйнуй мого молитовного настрою. Може, господь коли-небудь покличе тебе до себе, тоді зустрінемось. А тепер — іди!

Ісідор мовчки рушив далі.

Настав вечір. В животі нило, тіло вимагало їсти. Еллін одігнав спокусливі думки, випив знову води. Вертався до печери вузенькою стежкою під сяйвом блідої Селени. Десь в ущелинах завивали шакали, тонко висвистували гади. Юнак намагався звести докупи враження останніх днів, зліпити з уривків думок, слів, міркувань щось цільне, чітке, заспокійливе. Та нічого з того не виходило. Ісідор збагнув лише одне, і та думка міцніла в ньому, утверджувалася, як підґрунтя майбутніх досягнень: у словах, створених світом ілюзорних досягнень і потреб, нема істини, з них не можна збудувати небувалої споруди. Кожна думка, що має джерелом образи і досвід цього світу, вже не істинна, бо народжена відносністю. Тому не потрібні суперечки, не потрібні терзання. Хай кожен тримає при собі бога — то лише його власна тінь, спотворена тінь заляканої людини на тлі ілюзорного буття, що приснилося втомленому духові. Де ж тоді вихід, де можна щось знайти?

"У мовчанні, — шептало сумління юнака. — У великій тиші, де народжуються і слова, і громи, і образи богів та дияволів..."

ГОЛОС ТИШІ

Минають дні, ночі.

Бунтує тіло, вимагає свого. Сни тривожні, неспокійні. Сниться Ісідорові смажена риба, пахучий хліб, соковиті плоди. Він жадібно вгризається зубами в дратівливі, зманливі дарунки сновидіння і з жахом прокидається: дух насторожі, він не хоче, щоб шукач упав навіть уявно. Еллін випиває трохи води, щоб обдурити жадаючу плоть, виходить з печери, бродить під зорями. Десь в глибині сутності народжуються обережні, хитрі думки. Вони логічні й розумні. В них тонка насмішка, делікатний сумнів, таємний докір.

А навіщо він розпочав свою химерну спробу? Адже ніколи не прагнув аскетичного життя! Що ж сталося? Трагедія особистого життя, втрата найближчого створіння? Тоді виходить, що треба було віддати смерті

найкраще, щоб ступити на стежку пошуку істини? А якби все було добре, то він не став би шукачем? Чи не проклятий такий пошук, за який заплачено страхітливу ціну? Тоді навіть найвищий здобуток буде кривавим докором сумлінню!

А з іншого боку — чому такі сумніви з’являються тоді, коли він постить? Чому вони не з’явилися раніше? Чи не шепоче в підсвідомості голос тілесного змія, щоб похитнути рішимість? Ні, ні! Треба йти далі, до кінця. Там буде відповідь. Порожнеча або новий обрій, нове розуміння буття…

Повільно плинув час. Чим далі, тим тугіше розкочувалась його спіраль. Ісідор виходив на високу скелю над печерою, часто зупиняючись, бо давала себе знати втома від голоду. Сідав на камені в зручній позі, поринав у глибокі, нетутешні думи. За тиждень голод затих, відступив, став невідчутним. Напливали хвилини натхнення, дивного збудження. Інколи перед очима Ісідора спалахували вогняні іскри, полум’яні блискавиці, багатоцвітні зигзаги. І він вітав ті феєричні спалахи, як вісників небувалого світу. Повітря сповнювалося світляними змійками, вони кружляли довкола нього в химерному танці, ніжно шипіли, спліталися у барвисті узори. Небо здавалося живим, вібруючим, повним прозорої життєдайної рідини, а його власне тіло пливло серед того нескінченного океану, ніби невагома безтілесна риба. Еллінові не хотілося виходити з того дивного стану, йому інколи здавалося, що він розтане у високості і зведе всі рахунки з землею, та минав час, і хвиля чарів спадала, і болі та втома тіла повертали його свідомість до сприйняття суворої реальності сінайської пустелі, що оточувала його звідусюд.

Після двох тижнів він уже зовсім не відчував голоду, і тиха радість перемоги над потребою плоті панувала в серці Ісідора. Все менше спав еллін, все більше заглиблювався в себе, забуваючи довколишній світ. Інколи він сидів на верхів’ї гори по два дні, навіть не спускаючись вниз, щоб випити води з джерела; потім він брав з собою посудину з водою, щоб час від часу зволожити пересохлі вуста. Так минуло чотири тижні.

Ще кілька разів забунтувало тіло, манило елліна видінням смачних страв, але він навіть у сні зневажливо усміхався тим хитрощам плоті і не підходив до столів, заставлених вишуканими стравами.

А потім прийшли видіння наяву.

Одного разу з глибини ущелини з’явилася постать у синьому гіматії. Вона прямувала до Ісідора. Він пізнав батька Сократеса. Старий стратег помітив сина, кинувся до нього, обняв. По зморшкуватих щоках покотилися сльози.

— О боги! Як довго я шукав тебе, весь світ об’їздив, обходив! Чому ти не вернувся додому, синку? Чом не написав?

— Батьку! Я не міг вернутися без Гіпатії, ти розумієш… А вона загинула…

— Розумію, — сумно промовив батько і важко зітхнув. — Тяжко втрачати таку прекрасну подругу. Але подумай, синку… не дивись на мене суворо… подумай сам… хіба після її смерті вмирає світ? Хіба на березі моря не граються діти? Хіба сонце згасло?

— Для мене згасло, батьку…

— Воно може знову спалахнути, Ісідоре! Твоя любов відродиться в іншій подобі, засяє в інших очах. Гіпатія — лише донька одвічної жіночості, вона не одна…

— Нізащо! — скрикнув Ісідор. — Обнімаючи іншу, я буду бачити вістря сокири, що впало на шию моєї коханої! Невже ти не збагнеш?

— Чого ж ти хочеш досягти своїм аскетизмом? — докірливо запитав батько. — Навіщо мучиш тіло? Навіть пса добрий господар жаліє й годує,

а це ж все-таки тіло, яке несе в собі твій божественний розум, дає душі відчуття, проявляє твою свідомість для вияву на землі…

— І тримає мій дух в полоні, — скрикнув Ісідор. — Навіщо ти прийшов до мене? Невже лише для того, щоб збити мене з шляху пошуку?

— Ти нічого не знайдеш, — з жалем сказав батько. — Лише порожнечу в самому собі. Ти не там шукаєш…

— Хай, — вперто одвітив Ісідор, — але я бажаю знати, що в мені є, крім ілюзорних земних бажань і почуттів. Мене не приваблює земна слава, походи, влада і навіть кохання. Чого ж я буду прагнути, навіщо стану оберігати тілесну темницю? Невже не краще піти на поклик невідомого?

— Поклик порожнечі, — гірко сказав Сократес і почав танути в повітрі.

Ісідор жахнувся. Привид! Лише привид… Потім усміхнувся: а як же інакше? Де б же міг взятися батько в цій страшній пустелі? Але як дивно — він не здивувався появі Сократеса. Якийсь новий небувалий стан свідомості…

Ще минуло кілька діб. І в сутності елліна почали звучати короткі фрази. Вони випливали з невимірної глибини, дзвеніли, наче мелодійні акорди арфи, танули, їхнє значення відкладалося в серці Ісідора, як плоди роздуму і терпіння, і ткало тканину нового розуміння життя.

Те, що народилося, має вмерти.

Те, що можна втратити, не існує.

Меч розділення — окремість. Жало окремості — форма. Принада форми — ілюзія життя. Дух — дитя вічності. Він вірить всякій казці. Він

самовіддано йде у казку життя, де йому приготовлено полон форми. Щоб розірвати полон, треба пройти всю казку до кінця і збагнути її ілюзорність, її брехливість і навіки зберегти в надрах дух знання про обман земної казки.

Стань над формою, зберігши свідомість своєї неповторності. Перейди безодню по невидимій ниті. Не дивися вниз, там клубочиться хаос. Не дивися вбік — там лютують дракони форми, щоб повалити тебе у прірву смерті і повторного буття. Не дивися вгору — там принаджують тебе заклики богів, обіцяючи блаженство і владу, могутність і силу, можливості магії чи знання, насолоди або всерозуміння. То лише мрії втомленого духу, який віддає свою невмирущу суть для створення самообману. Дивися лише вперед, крізь зрадливу імлу. На тім боці тебе ждуть. Зумієш не впасти — зумієш І вернутися назад. І принесеш ілюзорному світові, який захлинається в шуканнях і горі, чудо світу свободи…

Замовкає голос. Настає неймовірна тиша. Така тиша, що поглинає всю вічність. Щезають гори, небо, власне тіло. Настає пітьма. І в ній сяє далекий вогник. Ніби малесенька блакитна зірочка. До неї веде срібна нитка, протягнута над безоднею. Клубочаться хмари, закривають прірву, знову відкриваються. Десь збоку, з-за клубів диму, визирають багряні потвори, загрожують, дражнять, ворушать довгими панцирними хвостами. В руках Ісідора срібна чаша, а в ній — вогняна квітка. Вона тріпоче під вітром, ніжно миготить. І знає еллін, що в тій квіточці все життя, і глузд шукання, і зерно любові, і плід всякого завершення. Треба перенести живий скарб на той бік, не впасти в моторошну безликість. Ісідор мужньо ступає на майже невидиму нить. Йде над безоднею, тримаючи в простягнутій руці чашу з вогнем. Йти легко і радісно. Вже пройдена половина шляху. Та зненацька щось сталося! Назустріч йому по тій самій ниті прямує постать. Вона все ближче, вона поруч, і еллін впізнає Гіпатію. Колихається пружна нитка, небезпечно вібрує. Зупинятись не можна, що ж діяти?

— Кохана! Ти йдеш звідти? Куди?

— До людей, Ісідоре! А чому ти прямуєш туди?

— Хочу сягнути істини! Шлях пошуку веде мене туди, де горить зірка! Я дуже сумував за тобою, чому ж зіткнулися наші шляхи над безоднею?

— Коханий! Не треба шукати, треба збагнути…

— Не розумію, Па! Мене тягне безодня! Я мушу йти далі…

— Я підтримаю тебе, коханий! Вір мені…

Пізно! Нитка небезпечно розхитується, багряні потвори зловісно регочуть серед скель. Потьмарюється свідомість Ісідора, блискавиця вдаряє його в серце і кидає в темряву небуття…

На сорок другий день сини Гнозиса знайшли непорушного Ісідора на вершині гори. Він був жовтий, як пергамен, і ледве дихав. Очі елліна дивилися у безмірність неба і не бачили друзів, він лише шепотів, повторюючи чиєсь ім’я. Коліон і сивобородий учитель перенесли Ісідора до спільної печери, влили до рота кілька крапель гранатового соку, теплої води.

Сивобородий розтирав задубілі руки елліна і докірливо буркотів:

— Мужній дух, а терпіння не вистачає. Все хочеться добути одразу — всю вічність охопити своїми крилами. Ах ви, Ікари, Ікари! Скільки вас впаде на землю з поламаними крилами, штурмуючи сонце? Хто ж; осягне немислиму мету? Хто?

Частина третя

МІРАЖІ

ДОРОГА

Кілька днів та ночей Гіпатія була в забутті. А коли прийшла до тями, караван магараджі був уже досить далеко від Пальміри, серед гористої пустелі. Над дівчиною схилилося зморщене бронзове обличчя старенької жінки, ласкаво забринів тихий голос:

— Хвала богам, ясноока Сарасваті прокинулася. А я вже боялася, чи не вирішив твій дух покинути долину Мари…

Гіпатія прислухалася до дивної вимови, химерних слів. Щось давно відоме і разом з тим чуже чулося в них. Куди вона пливе по морю життя, куди її несе примхлива течія долі?

Служниця подала дівчині кришталевий келих з жовтою рідиною. Від неї плинув тонкий дражливий запах, Гіпатії захотілося їсти. Жінка усміхалася, лагідно кивала.

— Пий, пий… Сік манго… Це зміцнить тебе, дасть сили… Пий, люба чужинко…

Гіпатія випила ніжний напій, подякувала. Тривожно глянула на служницю:

— Де ми?

Жінка відхилила запону шатра. Довкола громадилися гори, в долині протікав потічок, обабіч нього верблюди вищипували ріденькі чагарі. Горіли вогнища, біля них сиділи люди в білих тюрбанах, співали протяжні, тужливі пісні.

— Відпочинок, — сказала служниця. — Незабаром рушимо далі. Далека дорога, дуже далека. Ми вже другий рік на чужині. Магараджа молодий, хоче бачити світ. Золота в нього гори, кров молода грає.

Наслухався байок про далекий захід, про завойовника Іскандера, закортіло йому побувати в Елладі. Ось і потяг нас. Йому що? Забава? А мене тягне до рідної землі, аж плакати хочеться. Хоч би не вмерти на чужині, і то щастя…

— А я? Навіщо він купив мене? — тужливо запитала Гіпатія.

— Тебе? — тихенько засміялася жінка. — Невже ти не розумієш, донько ранкової зірниці? Та заради такої, як ти, можна переплисти моря і подолати найвищі гори. Не рабиня ти, а світло очей його, сама чула такі слова з його вуст. Хвалився, що буде в нього магарані, як ні в кого з сусідів-правителів…

— Магарані?

— Еге ж. Так у нас звуть дружину магараджі, правительку… Досі ще не кохав нікого великий володар Аріаварти. Може, тому й вирішив мандрувати, щоб десь у світі зустріти промінь очей своїх… І таки зустрів… Радій, ясноока богине! Ти народилася під щасливою зіркою…

— Щаслива зірка? — гірко зітхнула Гіпатія, схилившись до плеча служниці. — Ах, не кажи так, ласкава жінко…

— Зви мене Сатою… Сата — моє ім’я…

— Ось ти тільки що, Сато, так гарно казала про рідну землю… Хочеться тобі вмерти там, де лежить прах близьких людей, навіть краса чужини не приваблює тебе… Як же мені відчувати себе щасливою, коли доля веде мене у далину і з кожним днем все далі вітчизна? Що я знайду у казковій Індії, де нема жодного рідного обличчя?

— Там буде твій муж, коханий, — тихо мовила служниця. — Ти ще юна, полюбиш. І чужина стане близькою твоєму серцю… Не тужи, люба Сарасваті, вспокійся. Я — то стара кістка, всохле дерево. Я придатна

лише на те, щоб згоріти в багатті біля порога індійської хати, а ти… ти — чарівне зерня казкової квітки…

— Ах! Я вже ніколи не зможу нікого покохати!..

— Чому? Чому, люба дівчинко?

Гіпатія не встигла відповісти. Запона шатра відхилилася, на тлі блакитного неба з’явилося обличчя магараджі, великі чорні очі зупинилися на Гіпатії, спалахнули дивним сяйвом.

— Нарешті, — вихопилося в нього. — Ти здорова, донько неба?

— Здорова, володарю, — тихо відказала Гіпатія, опускаючи погляд донизу. — Дякуючи Саті… й тобі…

— О, мені не треба! — засміявся магараджа, показавши міцні білі зуби. — Дякуй своїй кармі, провідній зірці. Я лише виконавець…

— Я не зовсім збагну, що ти мовив, — сказала дівчина, — але відчуваю, що ти визволив мене від смерті… і ще ця приязна жінка…

— О, Сата — моя друга мати, — кивнув Хара-дева, ласкаво глянувши на служницю. — Вона мене доглядала від народження. Тепер служитиме тобі. Як тебе звати?

— Гіпатія…

— Я зватиму тебе Паті-дева… божественна Паті…

— О, навіщо? — сумовито запитала еллінка. — Навіщо так багато ласки? Чим я заслужила?

— Краса — радість богів, — сказав магараджа серйозно. — Пишайся красою. Може, верховний Брама грається з світами, щоб створити красу і помилуватися нею…

— А потворність?

— А потворність — лише тінь, яка мусить щезнути в промені сонця краси…

— Я — лише рабиня, володарю. Іграшка того, хто за мене заплатив. Ще недавно була вільною, прагнула чогось, а тепер…

— Ти не рабиня. Краса вільна, Паті-дева! Пам’ятай про це. Там, куди ти їдеш, жде тебе трон і країна, якої ти не бачила навіть у снах… А втім, може, й бачила в снах… Якщо була там в минулому житті…

— Я зрозуміла тебе, володарю. Та тільки боюся, що ти помилився в мені…

— В чому?

— Ти забув, що я не просто істота, чи квітка, чи дерево, яку можна легко пересадити в іншу землю… Та й квітка часто в’яне в непридатній, незвичній землиці, хворіє, доки звикне. А я втратила найрідніше, окрім землі… Я втратила коханого друга, з яким пливла до Афін. Він захищав мене від піратів і загинув у бою. Я клялася, що буду лише з ним, довіку з ним. Що я тепер без нього, навіщо?..

Магараджа вислухав Гіпатію серйозно, жодної тіні осуду чи іронії не з’явилося на його обличчі. Сата витирала очі краєчком свого покривала.

— Сумую разом з тобою, Паті-дева, — просто сказав Хара-дева. — Тяжко втрачати любих нашому серцю людей. Але туга наша від нерозуміння, від полону Мари…

— Не збагну, що ти мовиш…

— Слухай. Я поясню. Наші ріші, святі люди, вже віддавна пояснили найтаємніші закони життя, світу. Ваші уявлення про народження, смерть, про любов і втрату — ще дитячі, дикунські. Так, так! Хай не образять тебе мої слова, але я правду кажу. Ти, Паті-дева, втратила те, що сама створила, тобто те, чого не було…

— Як-то не було?! — скрикнула дівчина. — Я з ним росла, навчалася, ми кохали одне одного…

— Так, так, — кивнув магараджа. — Гра іскорок на хвилі морській, кохання метеликів серед синього неба. Ти втратила райдугу в небі, барвисту хмару на сході сонця, дощ серед спраглого літа. Ти захотіла це увічнити, зупинити мить! А хвиля налетіла, хлюпнула тисячами бризок і впала, щезла. Нащо ж зупиняти її? І чи можна це вдіяти? Океан вічний, вічна вода, а хвилі — лише химерна вібрація, невловима гра неосяжних стихій. Не журися, не гризися своєю втратою. її не було. Твій друг прийде в іншій хвилі, в іншій подобі…

— Як прийде? — вражено запитала Гіпатія, відчуваючи, як тривожно стукає її серце. — Він в царстві тіней, так віримо ми, елліни. Він ніколи не вернеться на землю… Християни вірять, що воскреснуть колись в тілах, але я не можу того уявити — як розсіяний прах може зійтися докупи…

— Варварське уявлення, — згодився магараджа. — Відновлювати недосконале тіло вмерлої людини — навіщо це богам? Світи Брами — вічна гра, все в нових і нових поєднаннях. Ми маємо невмирущу душу, вона грає з іншими душами, одягаючись в різні вбрання. Твій друг — рідна душа, жди його в іншій подобі. Ти обнімеш його, обнімаючи іншого коханого, ти побачиш його, милуючись небом чи хмарою, ти втішиш його, втішаючи того, хто тужить або страждає… Карма прихильна до тебе, перед тобою воістину божественний шлях… Прийми його…

— Що таке карма?

— Ваш фатум. Закон діяння і нагороди, прагнення і кари…

— Розкажи мені, володарю, про ваші ідеї, уявлення. Я змалку прагнула знання про світ, я хотіла вивчити філософію, математику, бажала лікувати людей і вести їх до неба…

— Ти матимеш все, чого хоче твоя душа, хоч це і тяжкий шлях — шлях жнана-йоги,[3] шлях розкриття таємниць небесних девів. Мій гуру, мудрий учитель Нарен, буде вчити тебе в дорозі і там, в моїх володіннях. Я не хочу нічого нав’язувати тобі, Паті-дева. Я розумію — удари долі жорстокі, їх нелегко перенести. Віддаляється рідна земля, наближається невідоме. Ти повинна не лише пізнати невідоме, а й полюбити його. Ми приймаємо лише те, що полюбимо. Молитиму богів, щоб ти полюбила мою Аріаварту, наші гори, наших людей, нашу древню мудрість. Відкрий серце і душу, Нарен ввіллє в чашу твого розуміння амріту безсмертних Вед…

Караван поволі просувається через гори й піски, повз буйні зелені оази і пишні міста, берегами річок і крутими обривистими стежечками над прірвами. Все далі Європа, Еллада, все ближче гарячий Схід. Гіпатії здається, наче вона заглиблюється у якийсь недосліджений лабіринт з тисячами ходів, завулків, печер. В кожному повороті, в кожному переході щось невідоме, неждане. А що в центрі лабіринту? Чи не Мінотавр? Чи не страшна химера з людським тілом і головою бика? Страшний стихійний дракон, який поїдає живу кров і душу шукача… Тесей вийшов з лабіринту, тримаючись за нитку Аріадни… За що триматися їй, Гіпатії? Як вернутися на волю з плутанини життя і духу?

Плавно похитуються верблюди, велично несуть свої сильні, горді тіла-кораблі до обрію. В такт тієї ходи приємно дрімати, думати, слухати оповіді гуру Нарена про страшні й таємничі бої богів, про творення світів, про невидимі сфери. Старий індус, зодягнений в просту жовтогарячу

накидку, задумливо дивиться в простір, спостерігає одному йому видимі події давноминулого. Все обличчя гуру заросло буйною бородою, понад тим волосяним хаосом блищать великі пронизливі очі, і в них пробігають тіні небесних містерій. Гіпатія уважно стежить за життям богоподібного Рами, хвилюється за долю коханої Сіти, прагне за могутніми арміями, які йдуть визволяти полонену любов від рук жадібного й нечесного Равани — царя демонів, радіє великій перемозі і тужить через нерозумність героя, який так нікчемно, по-земному, підозрює кохану в зраді. Розуміє дівчина, що в древніх сказаннях про богів та героїв закладено зерна великих символів, що в епосі про небесні події приховано таємничий зміст вселенських містерій, які відбуваються і в душі людини, і в нескінченному світі природи. Багато символів схожі на ідеї еллінських міфів, а особливо перекази про битви вогняних Кумарів і воїнства Брами. Кумари, які не скоряються богам, — це ж титани, сини вільних стихій, а слуги Брами — олімпійські боги Кроніди! Чому такі дивні узгодження в різних культур, що виникли на протилежних кінцях світу? Де спільний корінь?

А Нарен, спочивши трохи, прокидається від задуми і, дивлячись в захоплене личко Гіпатії, веде далі неквапну бесіду:

— Два закони ти повинна затямити, Паті-дева, в нашій космогонії. Два найголовніші важелі нашого буття. Тоді все інше ти збагнеш легко…

— Відкрий мені ті закони, гуру Нарен. Я прагну напитися від першоджерела знання…

— Всесвіт побудовано законом Жертви і законом Карми, — урочисто промовляє Нарен. — Спочатку про закон Жертви. Всі мудреці в усі віки мучилися найболючішим питанням: звідки виник наш світ? Чому він з’явився? Де причина творення?

— І вони відкрили причину?

— Так, Паті-дева. Напружені пошуки принесли чудові плоди. Духовному оку ріші відкрилася тайна зародження світу від Єдиного Брахми, в якому все суще бере початок і куди повертається в кінці вселенських циклів…

— Що ж спонукає Брахму дати початок світові?

— Його повнота блаженства, щастя, любові. Повнота жадає дати частку самої себе комусь іншому, поділитися своїм щастям. Але з ким, коли все в одному, в Єдиному? І тоді Брахма вирішує умножитись, породити світи, істот, богів, тварин, рослин, зорі і землі, вітри і хмари, дощі і гори. Так перша Жертва стає основою світу, так потік любові породжує ріку буття. Минають віки, цикли, нескінченні прояви царств і світів. Люди і звірі, ракшаси і деви, віддаляючись від свого володаря і батька, часто забувають про єдність, про закон Жертви і починають слухати голосів ненависті і ворожнечі. Тоді Єдиний посилає своїх синів, святих ріші, щоб вони нагадали людям про великий закон віддавання, щоб усі збагнули мудрість буття: жити — це означає віддавати себе комусь…

— Але ж люди розуміють життя інакше, — задумливо озвалася Гіпатія. — Вони вважають, що жити — це взяти життя або багатство від когось…

— Так. Це порушення закону Жертви. І тому ми бачимо горе й печаль на землі, війни і ворожнечу…

— Чому ж Брахма не вчинить так, щоб його творіння йшли праведним шляхом? Чому не вкладе їм в серце іскру правильного розуміння?

— Тут ми підходимо до іншого закону сущого, до закону Карми, Паті-дева. Брахма хоче, щоб блаженства кожен досягнув особистим зусиллям, а не за примусом девів. Так освячено закон дії, закон відплати, закон причини й наслідку. Карма сувора й безжалісна, володарі Карми не

знають жалю, вони пильно й незворушно стежать за кожним порухом нашої душі, все записуючи на скрижалях життя: піднесення і падіння людини. Убивши когось, ти повинен спокутувати свій злочин тепер чи в майбутньому житті власною смертю. Обманувши, ти сам звідаєш сіті обману. Укравши, ти сам будеш втрачати майно чи знання, гроші чи улюблені речі. Загарбуючи чужі володіння, ти будеш сам вигнанцем з рідної землі. Маючи рабів, ти неодмінно звідаєш рабство, аж доки Карма не приведе тебе до розуміння великої жертви, і ти збагнеш, що все в Єдиному, і мудрість осяє твій розум, щоб ти міг віддати свій дух, свою силу, своє вміння іншим людям, як віддає своє життя світові верховний Брахма…

— Але ж, любий гуру Нарене, — мовила Гіпатія, прослухавши пояснення учителя, — мій розум не збагне очевидного: довкола нас тисячі й тисячі людей, істот, явищ, речей. Крім твоєї Індії і моєї Еллади, є ще безліч царств, народів, племен, вірувань, релігій, богів, демонів. Навіть мудреці різних віків з великим борінням і мукою шукають розгадки таємниць буття, і невідомо — чи знаходять? Бо якби знайшли — уже давно повели б людей до благословенного краю. Як же простим людям — рабам і ремісникам, сіячам і воїнам — збагнути ті величні закони, коли все суще кричить про інше? Світ здригається від ненависті і насилля, світ поїдає сам себе, мій мудрий гуру. Він не бачить того закону, який нібито ліг в основу творення. Де ж ті сили, що приведуть людей до єдності й розуміння Жертви?

Нарен поблажливо усміхнувся.

— Ти забуваєш про безконечний потік часу. Що перед ним наше нетерпіння? Ми міряємо божественні творіння смертними уявленнями. Все здійсниться, Пата-деві, все мине, все зникне, як мара, як ранкова імла в гімалайських долинах. Велика гра верховного Брахми триває міріадами циклів. Він видихає і вдихає тисячі й тисячі світів, і що йому наші мізерні почуття та болі? Задумайся, і ти збагнеш велич вічності. Спочивай, Пата-деві, і хай тебе оберігають володарі Карми…

Гіпатія знову сама, поруч дрімає старенька Сата, за шатром синє безлюддя теплої ночі, мерехтіння таємничих світів. Човгають важкі ноги верблюдів, міряючи безконечні дороги Азії. Під ті ритмічні заспокійливі звуки еллінка думає над твердженнями і повчаннями гуру Нарєна. Ні, не все ясно і логічно в його міркуваннях. Світогляд стрункий, завершений, але він має багато вад і недоречностей, починаючи від закону творення світу.

Гострий розум Гіпатії заглиблюється у плетиво мудрих думок, сягає їхнього кореня, пробує життєдайність і доцільність тисячолітніх ідей.

Вже в першому законі жертви є протиріччя, а точніше, не в законі, а в його розумінні. Хай так, хай Єдиний від своєї повноти хоче дати буття іншим істотам, напоїти їх своїм життям і силою. Він іде на Велику Жертву, віддаючи свою суть в ім’я величних циклів народження і згасання. Але два сумніви руйнують початкову концепцію: сумнів у доцільності творення і сумнів у доцільності карми, або закону причин і наслідків.

Жертва лише тоді доцільна, коли вона приносить щастя, радість, блаженство й визволення тим, в ім’я кого вона діється. А якщо вона лягає в основу світу насилля, неправди, рабства, муки? Тоді така жертва — прокляття! Чи може Єдиний прагнути цього? Кажуть, що творенню Брахми протистоїть Мара, бог смерті й зла. Він руйнує прекрасну дію жертви, а людина повинна протистояти впливу Мари, вільно вибираючи шлях служіння девам, любові, мудрості. А звідки ж тоді Мара? Хіба не з Єдиного? Тоді поза єдністю є ще буття Мари? Отже, Єдиний — не єдиний! І його жертва не може бути ідеальною жертвою любові? І його світ — лише невдале творення обмеженого будівничого, і не лише невдале, а й криваве, жорстоке, злобне. І якщо судять людей за злочин, то чи не більшому, суворішому суду підлягає могутній творець за те, що веде до муки міріади творінь?!

Як вийти нещасним людям з колеса народжень і смертей, про які говорить гуру Нарен, як вернутися до єдності, до неба девів, як подолати обман Мари, коли самі деви помиляються, не в силі зупинити

страхітливий плин буття? Гуру каже про вічну гру? Жахлива гра, недостойна божественних істот. Навіть у порядних людей серце обливається кров'ю, дивлячись на муки дитяти чи навіть бродячого пса. Невже у девів нема серця? За що ж тоді вони вимагають жертви, киваючи на Верховну Жертву? Дякувати за вічну муку, за терзання на дні буття, та ще й ілюзорного? Сам же Нарен стверджує, що земне життя — піна, мара, ілюзія. Тоді жертва Брахми примарна, уявна, обманна, бо вона створила неіснуючий світ. Нема нічого — ні людей, ні богів, ні сонця, ні зірок-є лише море нескінченної муки. Ось яка його жертва! Ні, ні, мудрий гуру! Твоє повчання не лягає до мого серця, його можна прийняти лише під тиском страху, безсилля, марновірного схиляння перед величчю богів. А в мені нема страху, я вже переступила через межу обережності, самозбереження. Навіщо мені я? Навіщо? Магараджа запевняє, що я оплакую райдугу в небі, химеру мого ума і серця, що коханого Ісідора не було, а лише моє уявлення про нього. Ой, ні, ні, ні! Уявлене, навіть найвеличніше, не може дати нам щастя. Я не знала, хто він і що він. Я лише бачила полум'яні очі, чула подих, слухала його мовчання або несміливий голос, і в мені була повнота щастя. Чи дасть мені таку повноту райдуга в небі, велич гір або грізне лютування морських стихій? Чи замінять інші очі — навіть найкращі — його єдиний погляд? Ой, ні, ні!

Щось таємниче, нерозкрите є в людині, мудреці Аріаварти, про що ви не знаєте. І ніхто не знає і не може знати. Щось таке, про що не здогадуються навіть деви, боги…

Хвиля дивного остраху прокотилася поза спиною Гіпатії. їй здалося, що вона торкнулася забороненого плоду. Хтось хоче, щоб людський розум не торкався тої ідеї. Чому? Чи не волів ХТОСЬ втягти людей у вічне колесо карми, жертви і сліпої віри? У колесо, яке крутиться заради невідомих і чужих цілей? Чому людину страхають карою за спробу сумніву в існуванні або справедливості богів та девів? Чому такі жорстокі боги Еллади, Іудеї і Аріаварти? Що об'єднує їх в нещадності до людського життя?

Ах, як мало ще Гіпатія знає! А як мало знають прості люди — міріади знедолених, бідних істот, приречених схилятися перед володарями та ідолами богів. Як їм потрібно світло знання! Аби вона могла! Всю душу віддала б нещасним шукачам, щоб вигнати з сердець страх і підняти очі до зірок, до сонця! Ба, то все мрії, пусті прагнення! Вона — лише бранка, хоч і в розкішній клітці. Чужа воля веде її в далекі краї, і хтозна, чи є бодай іскра надії на повернення?! Хто скаже їй про це?

О доле! Молю тебе, благаю, пошли мені втіху, радість — дай ще коли-небудь вернутися до вітчизни, побувати там, де я кохала, де мене в муках народила рідна мати, де загинув мій єдиний і неповторний друг! Не хочу для себе нічого! Буду жити, буду пізнавати мудрість світу, нестиму те світло іншим, але тільки дай мені вмерти на рідній землі…

Щира молитва тане в глибині серця, і мовчазно блимають далекі зорі над шатром, і, похитуючись, прямують верблюди до обрію, за обрій. І німує під оком незворушного неба велика земна пустеля…

УСМІШКА МАРИ

Довга, втомлююча дорога.

Скільки думок, вражень, надій. Розум Гіпатії розширює коло дивовижних знань про чужі краї, про чужі вірування й традиції, про події в далеких землях і царствах. Математичні ідеї — стрункі й прегарні — легко лягають в свідомість еллінки, вона здавна має до них потяг. Гуру Нарен веде її від конкретного, практичного числення до захоплюючих уявлень про першооснову числа — світову монаду, велику єдність, яка дає початок потокові множинності, але сама залишається незмінною, як джерело і гирло таємничої ріки. Вода випаровується з єдиного океану, пливе в хмарі міріадами крапель, ллється зливами і грозами на землю, клекоче в потоках, підземних струмках та ріках і знову через гирло повертається до свого прабатька — океану. Ось воно — величне видіння світобудови! І не треба виправдання творця Брахми і пояснення його

дивного світу: все діється за законом вічного ритму, числа й математичної гри. О, яке дивне видіння! Наче погляд у казковий світ: Гіпатії раптом здається, що нема ніяких чисел, окрім одиниці. Все інше — лише примхливе віддзеркалення єдності в лабіринті ума. Сонце — одне. Людина — одна. Земля — одна. Сім’я — одна. Народ — один. Людство — одне. Світ — один. Душа — одна. Спільнота всіх душ — єдина. Десь тут, десь в цій ідеї лежить пояснення роздрібнення світу на безліч явищ, десь тут прихована і таємниця об’єднання, завершення всіх чисел у Великій Одиниці. Чи не про це мріяв славетний Піфагор, оспівуючи гармонію сфер?

Нарен слухає міркування Гіпатії, вражено поглядає на неї з-під кошлатих брів.

— Твій розум, Паті-дева, не для жіночого тіла. В твоїм тілі живе душа великого ріші. Тяжко буде нести таке незвичайне поєднання: мудрість і ніжну красу. Бережись, Паті-дева…

— Чого ж берегтись, гуру Нарен? — усміхається Гіпатія. — Хіба ти сам не навчав мене, що життя — лише гра богів, що все минає, що щастя у вічному віддаванні? Що загрожує мені, моїй невмирущій душі?

Нарен мовчить, задумливо поглядає на її розквітле обличчя, на бездонні блакитні очі; і скорбна зморшка лягає на його бронзовому чолі. Певно, добре знає закони цього світу старий гуру, та не хоче заздалегідь тривожити юну ученицю.

Пустеля лишається позаду. Гори громадяться до неба, виблискують крижаними хребтами, спонукають до роздумів та урочистості. Перед караваном розкривається розкішна долина Інду, вирують буйні, шалені води, мліють у гарячому мареві густі ліси, селища і міста.

Караван на плотах переправився на той бік. Магараджу чекала процесія слонів з погоничами. Гіпатію посадили в казковий паланкін,

вона з острахом поглядала на землю, сидячи на спині гігантської небаченої тварини. Сата сміялася, обнімала еллінку, яку встигла за дорогу полюбити, як рідну доньку. Магараджа вибрався на переднього білосніжного слона, дав наказ рушати, приязно усміхнувшись Гіпатії.

Дівчина була вдячна володареві за ненав’язливість, за такт, за тонке розуміння її стану, але щось тисло її, гнітило, не давало спокою. Серце підказувало, що людяність володаря — лише гра, яку охоче може собі дозволити багатий деспот. Куди втекти бідній миші від сильного, впевненого кота? Куди податися зайчаті в пустелі від пильного ока орла?

Пливли обабіч шляху бідні села, багаті палаци володарів, дивовижні храми, юрби прочан та оголених садху — святих, а в душі еллінки громадилася все вища гора протесту, непереможної туги і жадоби волі. Сата помітила сум в очах Гіпатії, ніжно торкнулася її плеча.

— Що з тобою, дитятко? Так і не змогла звикнути? Гризе жаль за минулим?

— О, Сато! — припала дівчина до плеча служниці і тихенько заплакала. — Нічого не можу вдіяти з собою. З’їсть мене жура. Умру я в неволі…

— Невже не полюбиш Хара-деву? — здивувалася жінка.

— Не зможу, Сато. Тільки один образ в моєму серці. Дивиться в очі, кличе, не дає забуття…

— Ти як Сіта, — задумливо кивнула Сата. — Така любов — дарунок богів. Може, й добре, що ти така. Вірність проведе тебе крізь нещастя…

— Як проведе? Хто звільнить мене? Ти ж знаєш, що володар нізащо не відпустить мене…

— Знаю, — задумливо мовила жінка. — Відпустить він тебе лише в одному випадку…

— В якому? — скрикнула Гіпатія.

— Тихо. Не кричи. То страшний шлях...

— Кажи! — наполягала Гіпатія. — Я готова на все…

— Ой, не клянися поспіхом, — покивала Сата. — Є такі втрати, що не відшкодуються навіть свободою…

— Хіба є що дорожче від волі?

— А краса? — тривожно запитала Сата.

— Що краса?

— Ти віддала б красу свою, щоб добути свободу?

Гіпатія замовкла, замислившись на хвилю. Краса? Її обличчя, яке привертає увагу чоловіків, її тонкий стан, її граціозність? Важко подумати, що цього не буде, не стане. Але ж воно не вічне, тіло постаріє і краса розвіється, як імла. Що ж тоді та примарна краса? Хіба не краще свобода?

— Я віддала б красу за свободу, Сато…

— Не поспішай, Паті-дева, подумай ще, доки є час. Я полюбила тебе і зроблю те, що ти хочеш, але зваж все, що буде з тобою…

— Що можна зробити, Сато, не мовчи? Я готова на все…

— Гаразд. Я скажу. Ради чого магараджа везе тебе додому, до свого палацу? Чому він закохався в тебе? Бо ти прекрасна! Стань потворною — і ти вільна!

— Потворною? — жахнулася Гіпатія. — Але як?

— Маю траву, яка змінить твоє обличчя, забере красу…

— Навіки? — тривожно запитала Гіпатія.

— Може, й навіки…

— Я подумаю, Сато, — ледве чутно сказала еллінка. — Це так несподівано… те, що ти пропонуєш… Я подумаю…

— Подумай, подумай, бідолашне дитятко… А зважишся — скажи мені… Не бійся, магараджа не каратиме тебе! Я мовлю йому, що то знак богів, аби він не вводив до палацу чужинку…

— Так, мудро придумано, — сказала Гіпатія. — Ось вона — непроста доріженька до волі… Як просто! Але що чекає мене на тій стежині?

— Мука, — зітхнула Сата. — Вірність веде за собою муку, Паті-дева! Не знаю чому, та тільки земля не береже тих людей, які кохають і тримають вірність у серці. Сам великий Мара бореться з ними… Отож зважуйся, я ждатиму до вечора. Та не вичікуй довго, бо вже їхати небагато…

Настала ніч. Гіпатія лежала в паланкіні непорушно, ніби мертва, а свідомість її горіла у полум’ї терзання. Що робити? Що станеться, як вона зважиться на страшну дію?

А втім — не треба гратися з собою. Хоче вона, щоб її полюбив хтось інший? Ні, ні! Навіщо ж тоді юність і краса? Для кого? Щоб жадібні очі роздягали її вдень і вночі? Щоб переслідували кожен її крок? Красу кожен воліє взяти у рабство, поневолити! Прегарні речі, створені майстром, купує багатий нікчема або забирає тиран, щоб насолодитись ними і відчути себе співучасником генія і навіть його володарем! В чудових палацах живуть деспоти, а не їх будівники. Через прекрасних жінок киплять війни і падають в прах величні царства. Хіба Троя зруйнована не заради гордовитої красуні Єлени? Ні, Гіпатія не хоче нести на собі відблиск краси, бо тут вже нема того, для кого вона призначена…

Хай станеться невблаганне. Вона вийде на волю, заплативши страшну ціну. Тим більша буде радість її єдиного діяння — посіву знання у змучені, страдницькі душі. Вона піде шляхами світу самотньо, вільно, і ніхто не зупинить її, не забажає полонити. Потворність— перепустка в цьому страшному світі…

— Сато, — прошепотіла Гіпатія, схиляючись до служниці, — я зважилася. Дай твій трунок…

Сата мовчки дістала з складок свого сарі малесеньку фляжечку, одлила в келишок, подала Гіпатії.

— Це — жива вода, її звуть в Гімалаях бальзамом Калі — великої матері. Одна крапля повертає життя хворому, цілий келишок — руйнує красу, міняє подобу…

— Дивно, — скорботно мовила еллінка, приймаючи жахливий дарунок. — Та ж сама субстанція, а яка протилежна дія. Чи не так і любов? Мала любов народжує дітей, створює сім’ю, а велика любов — спалює тіло, кидає закоханих у пащу смерті. Земля не приймає велику любов, бо в її полум’ї згорить все живе…

— Ти мовиш щось незбагненне, — тремтячим голосом озвалася Сата. — Може, не треба?

— Досить вагання, — твердо сказала еллінка і одним духом випила келишок, відкинувши його в куток паланкіна. Потім впала горілиць на подушки, заплющила очі.

— Коли це станеться? — ледве чутно вимовила вона.

— На світанку…

— О, страшна і нескінченна ніч… Як я витримаю її?

— Я дам тобі свічадо вранці… Ти побачиш…

— Ні, не треба, — дзвінко одказала Гіпатія. — Я все побачу в очах магараджі… А тепер хочу помовчати… Дякую тобі, Сато… Дякую за цей страшний дарунок…

Вранці караван зупинився на березі річки. Чулися веселі перегукування погоничів слонів, здалека долунювали закличні звуки сурм, крики невідомих птахів. _ Небо палахкотіло гарячими барвами, готувалося до зустрічі володаря життя — вогнистого сонця. Крізь запону проник гучний голос магараджі:

— Паті-дева, зійди вниз, я покажу тобі свій батьківський палац. Його вже видно на тім боці ріки…

До спини слона лягла драбинка. Гіпатія, отямившись від важкого забуття, зійшла вниз, загорнувшись в сарі. Магараджа підтримав її. Еллінка похитнулася, і покривало впало з лиця. Хара-дева сполотнів і схопився рукою за груди. Його ніжно-лілові вуста посіріли, очі витріщились. Він, не одриваючись, дивився на Гіпатію, щось шепочучи і

задихаючись від жаху. Еллінка помертвіла: невже вона така потворна? Що ж вона вдіяла з собою?

— Що це? Що? — вичавив з себе Хара-дева.

— Я молила долю, щоб магараджа розлюбив мене, — тужливо прошепотіла Гіпатія, опускаючи очі долу. — Серце моє розривалося від суму за рідним краєм. Я недостойна тебе, великий володарю. Знайди собі іншу жінку, яка принесе в твій дім радість і любов. На мені печать туги і відчаю, я несу з собою прокляття…

— На тобі печать демона! — страшно проричав магараджа, і його чорні очі метнули блискавиці. — О, дяка Брамі, що я не ввів до свого палацу ракшаску![4] Геть з моїх очей, нещасне створіння… Геть, геть, геть!

До ніг Гіпатії кинулася стара Сата, заридала, цілуючи її сандалії.

— Прости, прости, — нестямно бурмотіла вона, — прости мене, ясноока чужинко…

— Будь благословенна, — шепнула Ппатія, обіймаючи служницю. — Я тепер пізнала істину, в цю страшну мить…

— Геть! Геть! — кричав Хара-дева, одвертаючи обличчя від еллінки. — Тікай швидше з моїх очей, доки я не велів слугам своїм кинути тебе у прірву. Та й вони побояться торкнутися твого огидного тіла. Іди геть і пропади в темній ущелині, де не сяє сонце і не з’являється людське око. Не ганьби світла ясного бога Сур’ї,[5] дочко ракшасів! Хай ніхто не подасть тобі на землі Аріаварти їжі й води, хай кожен одвернеться від тієї, яка накликала на себе гнів святих девів!

Гіпатія випросталась, загорнулася в покривало. Помітила, з яким острахом дивляться на неї погоничі, слуги та жінки, пізнала постать гуру Нарена, який стояв біля володаря.

— О, мудрий гуру, — прошепотіла вона, — чи не впав у прах твій славетний закон жертви й любові? Як легко він втікає з людського серця. Я вірю тільки досвідові, а не гарним словам. О, гуру, всі володарі — небесні й земні — однакові…

— Ти пащекуєш? — загримав магараджа. — Ей, слуги…

Гуру Нарен зупинив дальші слова рішучим жестом, і такий жагучий сором палав у його очах, що Хара-дева замовк. Він лише вказав Ґіпатії на дорогу, звідки вони прийшли, і одвернувся. Еллінка тихо рушила кам’янистою стежиною в хащі лісу. Сата догнала її, тицьнула в руки вузлик.

— Там їжа. В дорозі попросиш ще. Я молитиму девів за тебе, доню моя…

Змикаються крони дерев над головою, гаснуть голоси. Довкола тиша і воля. Страшна і прекрасна свобода…

ПОДАРУНОК ЗМІЇ

Міражі, міражі…

Не знайти серед них стежки, не побачити мети. Лише інколи в імлі спалахують тремтливі вогники поклику, і людина поспішає до тих іскринок щирості, щоб додати й полум’я свого серця до сяйва іншої душі; та щезає зманливий вогонь, пропадає серед туманів землі, і знову — пустка, терзання самотністю й вічним болем.

Міражі, міражі…

Земля — нескінченна пустеля. Жагучі піски, що ковтають найповніші ріки та джерела, ховаючи благословенну воду в недосяжну глибінь. Хто розгорне сипучу порохняву, хто добудеться крізь гори барханів до жаданої вологи? Де той герой, який засіє спраглі пустельні простори живописними зернами і нажене з далеких казкових країв повноводні ласкаві хмари, що скроплять дощами-сльозами ніжні беззахисні парості нових, небувалих квітів?

Мовчить земля, мовчить небо, мовчить серце. Лише відлунює в просторі душі шепіт безнадійних надій, тих незримих зерен казки й легенди. Ох, що буде, коли й те шептання замовкне?!

Йде Гіпатія покрученими стежинами між стіною густющого лісу. Там і сям виринають поміж хащами гострі барвисті скелі, ніби зуби дракона. Згори звисають на довжелезних хвостах сміхотливі мавпи, верескливо кричать, дражнять самотню мандрівницю. Десь в гущавині страхітливо ревуть невідомі тварини, грізно нявкають дикі коти чи пантери.

Куди вона йде? Навіщо? Для чого?

Воля, воля! Ось я тебе маю. Куди заведеш?

А може, вона не потрібна для чогось? Може, вона і є та остання мета, що має завершення сама в собі? Відчути себе незалежною, кинути свою душу в примхливий політ світовідчуття — хіба це не найвищий екстаз?

А як же тоді люди? їхні болі? їхні прагнення віднайти світло серед вселенської пітьми? Хто допоможе їм — нещасним і знедоленим? А втім, чи хочуть вони волі, чи збагнуть її небезпечний дарунок? Чи підуть назустріч буряному поклику невідомості?

Затишок безпечніше. Узгодженість спокійніша. Навіть рабство інколи дає переваги усталеності, коли дух втомиться шукати і битись об мури лабіринту буття.

Але навіщо їй це? Навіщо принада багатства чи бездумність підкорення? Душа прагне тільки неба свободи! Ось її перший проблиск, він добутий страшною ціною, але тим солодша мука осягнення. Вмерти чи жити? Тепер однаково. Вже перейдено межу між тими відносними станами…

Куди вона йде? В кого питати дороги?

Пустельні стежини приводять до бідних селищ, вливаються до широких каменистих доріг. Юрби прочан чи купців мандрують ними, прагнуть невідомої мети. Гіпатія підходить до зустрічних, хоче розпитати їх, куди їй прямувати, щоб повернутися до рідного краю, але, глянувши на неї, люди жахаються і поспіхом йдуть далі, бурмочучи якісь непривітні слова. І бачить еллінка в темних очах смаглявих індусів відображення своєї спотвореної форми, знічується, загортається в сарі, міряє знову нескінченну дорогу.

Шлях приводить до ріки. Біля порома шумлива юрба, люди чекають черги, доки сухий, жилавий, темний, як ебенове дерево, перевізник дозволить наступній групі мандруючих ступити на свою хистку посудину. Гіпатія боїться підійти до людей, сідає здалека, за каменем, добуває вузлик, подарований Сатою на прощання. Там — жменя вареного рису і в’ялені пасма дині. Дівчина неохоче жує набряклі зерна, кілька разів кусає солодке пасмо, ховає недоїдки в складки сарі. Ставши на коліна біля берега, вона ковтнула теплої води, сполоснула запилене лице. Обережно провела чутливими пальцями по щоках, шкіра на них була груба й коростява: вона тяжко зітхнула, скулилася під каменем і задрімала. Отямилася еллінка тоді, коли вже люди переправилися на той бік. Вона наблизилася до перевізника, нерішуче зупинилася біля порома. Він глипнув на неї, замахав руками, закричав високим гортанним голосом, показуючи на небо, а потім на землю. Його жести були аж надто красномовні — Гіпатії треба було забиратися геть. Невже магараджа переслідує її навіть на відстані в своїй непривітній, негостинній землі? Чи страхітлива потворність лякає людей, що вони не

можуть прислухатися до голосу свого співстраждання? Де ж їхні повчання про добро і любов?

Знесилена еллінка йде від переправи понад берегом, — може, в іншому місці хтось її перевезе?

Настає ніч. В низькому, густо-синьому небі волохаті тріпотливі зірки. Виходить на мерехтливе склепіння місяць, сіє зернята туги і мрій на довколишній світ. Гіпатія знаходить собі притулок між схиленими докупи скелями, загортається в покривало і падає в потік дрімоти.

Страшні марення не дають їй спокою і в сні. Люте обличчя магараджі схиляється над нею, ненависний голос шепоче: "Ти порушила волю карми. Присуд володарів карми такий — протягом наступних втілень з тебе здиратимуть шкіру, аби ти запам’ятала, що не можна свавільно міняти свою подобу. Ти не захотіла бути магарані — будь безпритульною рабинею, огидною ракшаскою, яка заздрить навіть смердючому шакалові! Ха-ха-ха! Ти хотіла свободи? Бери її, насолоджуйся!"

Чорні, демонічні постаті кидаються до неї, зривають сарі, починають різати її тіло і здирають з неї закривавлену шкіру, що парує і тріпоче під руками катів. Гіпатія виривається від мучителів, біжить у нестямі світ за очі, але кільце переслідувачів змикається, і нема їй виходу з лабіринту муки. Гуде, дрижить земля, серед куряви і лютих криків котиться навала диких слонів, вони, ніби обвал, падають на еллінку, і вона встигає з полегкістю подумати: "Все-таки краще хай роздушать, аніж конати від тортур".

Сни розбігаються врізнобіч, вона пробуджується і вже не може заснути. Небо світліє, блякнуть зорі, над джунглями палають барвисті заграви. Ліс знемагає і клекотить тисячами голосів, понад рікою стелеться розмаїта луна. На деревах скачуть казкові папуги, граються мавпи, понад пишними квітами витають, ніби мініатюрні психеї, небачені метелики. Гіпатія забуває про своє горе, на якусь мить завмирає,

причарована багатою містерією природи, вічної матері життя, а потім знову йде далі, далі, понад берегами…

Все вище палюче сонце. Важко дихати, парке повітря розриває легені. Гіпатія знеможено відпочиває в затінку, біля води. Мимо пропливає на човнику якийсь хлопчик з тризубцем в руках. Він пильно дивиться в зеленаву глибінь води, вичікуючи здобич. Побачивши загорнуту в покривало жінку, він наближається, щось промовляє тоненьким голоском. Гіпатія його не розуміє, відкриває обличчя і прислухається. В очах дитини вираз жаху і жалю, огиди нема. Він показує на човника, пропонує сідати, і хвиля розчулення заливає змучене серце еллінки.

Вона перебирається в хистку посудину, сідає спереду, і хлопчик поволі везе її на той бік, вміло тримаючи весло в тонесеньких, як очеретинки, руках.

Опинившись на протилежному березі, Гіпатія почала ритися в сарі, щоб знайти якусь монету. Хлопчик залопотів щось, заперечливо похитав головою і поплив знову. Сльози покотилися по щоках дівчини, в душі з’явилася полегкість. Ні, ні, хай живе і буде благословенна земля, бо на ній є діти, які дивляться в глибину серця, а не на потворну форму, і їм доступний жаль та співстраждання!

Еллінка обережно схилилася над дзеркалом ріки. Що ж вона заподіяла собі? Невже, справді, ніжне обличчя стало лиховісним образом?

Вібруючий відбиток заспокоївся, і Гіпатія скам’яніла від болю і туги. Так, так, нічого дивного нема: на неї тепер страшно глянути навіть гієні, не те що людині. Чорно-багрові струпи всіяли щоки, зморщилася шия, на чолі з’явилися горбики бородавок і прищів.

Вона відійшла від води, сіла на землю і заплакала. Плакала довго і невтішно — без дум, без міркувань, як дитя. Потім відчула полегкість, вхопивши просту думку, а чого вона бродить серед чужого, байдужого світу? Чи не краще покінчити з даремними мандрами? Підійти до води, пірнути — і все. Так просто і легко. Прозора хвиля прийме її в супокій, в одвічну лагідність, зніме бентежність, потворність, шукання…

Гіпатія підійшла до берега, постояла, дивлячись на журливий потік. Хвиля тихенько співала, жебоніла, плюскала довкола камінців, безтурботно гралася з землею, з небом, з повітрям. І раптом еллінка відчула — ні, не слід зупиняти потоку життя! Це насилля! Навіть вода, насильно зупинена, рве греблі, руйнує загати і скелі! Треба знайти природний вихід з тісних берегів життя… Треба знайти…

З’явилися перед нею засмучені очі батька, замайоріли в просторі ніжно-сріблясті хащі олив, вирізьбилися в небі пам’яті білосніжні стіни Александрії. Ой, як хочеться бодай одним оком глянути на рідні береги, почути слово любих людей, походити там, де вона бувала з коханим…

Іти, йти, прагнути до кінця… Хай веде її доля, яка б вона не була…

Знову палючі, кам’янисті стежки. Самотина серед людей.

Минають дні. Ночі.

Сандалії розбиваються на скелях. Вона підв’язує їх стьожками, одірваними від сарі. Перетирається і те штучне взуття. Гіпатія мандрує боса. Грубішають ноги, вкриваються пилом. Вже нема чого їсти, тіло слабне, а вона не може підійти до людей, попросити.

Одного вечора еллінка злягла під стіною храму в якомусь місті, не могла встати. Було байдуже, було. легко. Люди проходили мимо, ніхто не звертав на неї уваги, дехто опасливо заглядав під покривало і хутенько

одходив убік. Гіпатія дрімала в якомусь забутті. Палило вуста від спраги, але втома пересилювала, хвилі забуття несли її в море спокою.

Зненацька щось холодне і ніжне торкнулося лиця. Вона розплющила очі. Біля її обличчя похитувалася голова кобри — великої й страшної змії. Еллінка відчула, як волосся на її голові заворушилося, проте страху не було. Вона лише здивувалася: звідки тут змія, чому?

Кобра тримала в роті невеликий плід манго, тикала ним в руку Гіпатії. Дівчина усміхнулася: ну, звичайно, це сниться. Невже в цій країні гади щиріші від людей?

Вона підвела погляд угору. Недалеко від неї, під грубезною колоною, сидів цілком голий чоловік, вкритий лише власною бородою, що лягала йому аж до коліна. Тіло його було худе, наче аж видублене, проте жилаве і сильне. Чорні очі пронизливо дивилися на еллінку, усміхалися підбадьорливо.

"Бери плід", — почула вона голос. Чи то їй здалося?

Кобра невідступно похитувалася перед її лицем. Дівчина взяла манго від неї, все ще не вірячи, що це наяву, посмоктала живлючого соку. В голові прояснилося, вона побачила, як змія тихенько поповзла до господаря.

Люди проходили неподалік, побожно поглядали на голого чоловіка, а він не звертав уваги ні на кого, а лише пильно дивився на Гіпатію. "Хто він? Чого хоче від мене?" — думалося дівчині.

Спадала жара. Денна спекота змінилася вечірньою прохолодою, а незнайомий сидів під колоною непорушно, і очі його випромінювали спокій і волю.

В темряві спалахнули смолоскипи, юрби молільників рушили до яскраво освітлених храмів. Вогні в небі, вогні на землі. Гіпатії здалося, що вона пливе серед ріки грайливих іскор і вони плетуть мереживо казки та пісні, бо ось вже чутно звідусюд дивні, містичні мелодії, вони захоплюють її в полон, несуть у світ чуда і небувалості, тривожать серце неспокоєм.

Голий чоловік, нарешті, поворухнувся, дав Гіпатії якийсь знак. Вона не збагнула, запитливо дивилася на нього.

Він звівся на весь свій гігантський зріст, чорна хвиля бороди овіяла його мерехтливою тогою. Заворушилася й кобра, яка досі дрімала.

Чоловік зробив крок, кивнув еллінці:

— Ходімо!

Вона мимоволі запитала:

— Куди?

Він усміхнувся напрочуд ніжною, дитячою посмішкою, відповів на запитання запитанням:

— А хіба не однаково?

— Ти знаєш еллінську мову? — вражено прошепотіла дівчина.

— Я знаю воду океану, — загадково сказав невідомий. — Ти теж з тих вод. Ти прекрасна…

— Ти смієшся? — спалахнула еллінка від образи і подиву.

— Сміюся, — кивнув невідомий. — Від радості, що зустрів у пустелі доньку світла. Ходімо зі мною…

— Куди?

— До нагів, до священних зміїв. І більше не питай нічого. Залиш турботи. Зірка веде тебе. Дорога важка і прекрасна, незміряні муки на ній, а за нею — сонце…

В серце ввійшла певність, легкість. Гіпатія встала, похитуючись, підійшла до невідомого. Він подав їй руку, підтримав. Так і пішли вони кам’янистим шляхом, в супроводі нажаханих, збентежених, приголомшених, покірливих, шанобливих і побожних поглядів: змучена, змарніла еллінка, голий велетень, а між ними — священна кобра.

Пішли у темінь, у ніч, у невідомість…

НАГИ

Знову безкінечні дороги. Але тепер вона не самотня. Поруч мовчазно йде бородатий велет, ніби пливе над землею, очі втопив у невидимий світ, щось думає своє, незбагненне. Кобра повзе за ним, лишаючи в пилюці звивисту химерну доріжку. Затихає галаслива дітвора, уздрівши бронзову постать дивного садху, жінки схиляються перед ним у низьких поклонах, збирають у хустиночки порох з-під його слідів. Він не звертає уваги ні на кого — величний і спокійний. Лише інколи погляд чорних очей зупиниться на замурзаному личку дитини, на скронях проляжуть зморшки м’якої усмішки.

Минають довгі дні. Дорога веде в гори. Спека спадає, джунглі лишаються внизу, в долинах. Громадяться барвисті скелі, між. ними скачуть, піняться люті потоки, кидають хмари райдужних бризок у простір.

Гіпатія нічого не розпитувала, їй було приємно йти поруч з такою таємничою, доброю істотою. Приймала від нього їжу, вночі спокійно засинала, знаючи, що буде обережена і захищена. Бачила якісь прозорі, блакитні сни, але забувала, про що вони. Інколи хотіла почути голос провідника, і він охоче відповідав на запитання дівчини, проте дуже коротко і часто загадково.

— Як твоє ім’я? Ти такий близький мені, а я не відаю, як тебе величати…

— Сонце в небі найближче всім нам, — усміхався провідник, — але ж ти не питаєш його ім’я? І не питаєш у птаха наймення, пісня якого тобі до вподоби. Ім’я — ланцюг. Я скинув його…

— Ти гарно сказав. У людей багато кайданів. А на душі — найбільше. Скажи — чому в них так багато богів? Чому вони такі жорстокі й злі?

— Раб шукає господаря. Син шукає батька. Людські боги — лише луна страху і приниження. Подолай страх, і дух твій знайде істину…

— А як же карма? Всі ваші мудреці схиляються перед її тиранією. Як вийти з її потоку, коли вона всесильна, як сягнути свободи, коли кожна дія тягне за собою відплату, як голос породжує луну в горах…

Провідник лукаво усміхнувся.

— Ти сама відповіла на запитання. Карма — луна. А всяка луна затихає. Не підтримуй луну новими криками, і настане тиша. Збагнула? Ще оповім тобі притчу. Жила гусінь. Зжерла багато листя в саду. А пізніше загорнулася в лялечку і за кілька тижнів вилетіла з порожньої оболонки барвистим метеликом, який почав радіти і бавитись у небі. Зібралися мурашки, щоб судити метелика за з’їдене листя. А він сміявся: "У мене навіть рота нема для їжі, за що мене судите?" — "Твій попередник винен, — казали мурашки, — листя їла гусінь". — "З неї й

питайте", — весело відповів метелик і полетів бавитися з прегарною квіткою. Ось тобі відповідь, прекрасна доню. Карма володіє нами доти, доки ми приймаємо світ її закону. Вийди з її шкаралупи, стань метеликом…

— Я почала розуміти. Треба звільнитися внутрішньо, йти понад потоком світу…

— Саме так, — кивнув провідник, і в його задумливих очах промайнув вираз схвалення.

— А чому ти мене називаєш прекрасною? — збентежено запитала дівчина. — Чи для втіхи, чи від жалю?

— Я бачу світло серця, а не сон тіла, — сказав провідник. — І знаю, що сталося з тобою. Не питай — звідки. І відкинь тугу. Там, куди ми йдемо, тобі повернуть попередній вигляд…

Гіпатія задихнулася від вдячності, щось хотіла сказати, але промовчала. Тамувала сльози, дивилася на громаддя крижаних вершин, прислухалася до шуму водоспадів. Невже людина може витерпіти отакі неймовірні хитання від горя до щастя і не збожеволіти?

Гірські стежки звузилися, почали петляти над такими безоднями, що у еллінки запаморочилася голова. Провідник із коброю йшов попереду, підтримуючи дівчину за руку. Увечері вони сіли спочити на скелястому майданчику під кущами невідомої рослини, від квітів якої плинув ніжний, п’янкий запах.

— Тобі не холодно? — тихо запитала Гіпатія.

Провідник заперечливо похитав волохатою головою, витягнувся на камені на весь свій гігантський зріст, затих. Дивився у зоряну далечінь,

огранену суворими скелями, щось тихо шепотів. Чи, може, дівчині здалося?

Вона задрімала, згорнувшись клубочком, бо з прірви тягнуло вологою. Снилася їй покійниця мати, знайоме убрання дитячої кімнати в Александрії, чулася ніжна колискова пісня.

М’який доторк руки пробудив її. Вона, позіхаючи, встала, неохоче поплентались за високою темною постаттю. Куди вони йдуть серед цілковитої темінi?

Ось вже не видно зірок, стало тепліше, запанувала глуха, неймовірна тиша. Навіть власних кроків не чутно. А потім зажевріло феєричне світло, вони вступили до високої печери, на стінах якої виблискували самоцвітні камінці. Попід стінами забовваніли ідоли чи якісь скульптури, вони ніби просвічували зсередини. Зненацька Гіпатія пополотніла, зупинилася, наче вкопана, відчула, як кров одливає від серця.

— Що це? — прошепотіла вона.

Провідник зупинився, вернувся до дівчини. З тихим шелестом підповзла і кобра, торкнулася ноги Гіпатії.

— Невже це… я?

— Ти, — спокійно мовив провідник.

Еллінка задихалася від тривоги і хвилювання. Як це може бути? Що за чари?

Її постать стояла перед нею, вирізьблена з майстерністю найкращих еллінських скульпторів з невідомого блакитного мінералу. В прозорому тілі пробігали тіні, пульсувала якась рідина, погляд непорушних синіх очей був важкий і далекий.

— Як же це? Як?

Провідник мовчав. Потім владно взяв дівчину за лікоть і повів далі. Знову згустився морок, покотилася імла, почулися заколисуючі звуки. Голий велет зупинився, допоміг Гіпатії лягти на м’який килим, легким порухом руки заглибив її в сон без видінь…

Вона прокинулася тихо і легко, ніби в дитинстві. Дихалося приємно, думки приходили до свідомості якісь ніжні й ласкаві, мов спалахи передгрозових зірниць. Гіпатія звелася на м’якому килимі, сіла, побачила, що на ній одягнене рожеве шовкове сарі. Чий це подарунок? Невже вона заслужила таку турботу й любов? Чим?

Еллінка схопилася на ноги, оглянулася. Згори лилося м’яке світло, ніби відблиск сонця. Воно проходило крізь отвір у кам’яному склепінні і кільцевими прозорими пристроями розсіювалось по всьому приміщенні. В куточку Гіпатія помітила свічадо на підставці з ебенового дерева, над ним скульптура сидячого бога чи святого з загадковим примруженим поглядом. Дівчина несміливо ступила до полірованої поверхні, зазирнула. І не повірила власним очам. Відступила. Знову глянула. Скрикнула щасливо, полегшено. її обличчя було ніжне, молоде, прекрасне, як колись. Сталося! Мовчазний провідник правду сказав! Де ж він, де її друг і рятівник! Куди вона потрапила?

Двері відчинилися, але дівчина нічого не чула, не бачила. Дивилася, дивилася на свою прекрасну постать, на омолоджене личко, дивилася, не одриваючись, то приступаючи до свічада, то знову віддаляючись. Почувся тихий, добродушний сміх, вона знітилася, сахнулася до килима, сіла на ньому. Знайомий провідник зупинився біля неї, поклав бронзову долоню на її розпашіле чоло. Гіпатія вдячно поцілувала його руку, сльози полегкості й вдячності виступили на її очах.

— Вставай, ходімо…

Лише тепер еллінка помітила, що провідник має на собі важкий чорний плащ, що прикривав білосніжну елегантну одежу. Буйне волосся перехоплювалося срібним ремінцем, видно було чисте високе чоло мудреця і воїна. Скільки йому літ? Сорок чи сто? Чи, може, тисяча?

Вони пройшли кілька півтемних переходів, зупинилися над глибокою ущелиною. Там горіли вогні, метушилися люди, неголосно гули якісь небачені пристрої.

— Що це? Хто? — здивувалася Гіпатія.

— Наги, — відповів провідник. — Мої браття, мудрі змії.

— Де ми?

— В горі. В надрах Гімавата. Ніхто не знайде цього притулку свободи, кого ми не покличемо.

— Що вони діють?

— Будують те, що буде потрібно для далеких віків. Велика сила збирається в надрах вогняної гори, люба доню. Коли настане час, ми віддамо її людям…

— Коли ж? Коли?

— Може, за тисячу літ. Може, за дві… Хто скаже? Що таке віки? Лише мить…

— Ах, невже це так? Мить для вічності, а для кожної людини — то ціле море муки!

— Твоя правда. Але для кожної людини зокрема рішення в самому собі. Ми готуємо дарунки найкращих геніїв людства для всіх. Тепер вони ще не на часі. Хворобу лікувати краще тоді, коли вона вже виявиться повністю, бо. спочатку не ясна її течія й навіть причини. Все буде вчасно. Більше не питай нічого. Думай. Ти теж прийдеш до нас, коли настане час лікувати землю…

— О, як лікувати людей, коли вони лише ляльки богів. Що може вдіяти створіння, коли воно залежить від волі творця?

Пронизливі очі заглянули в душу Гіпатії владно і сильно.

— Забудь принизливі твердження і ніколи не відстоюй їх, повстань супроти них, хто б їх не промовляв. Людина, яка має розум і вільнолюбний дух, не створена ніким. Вона — дитя вічності. Вона вільна. А неволя — добровільний стан, який приймає дух людини на стадії дитинства і сну. Прокинувшись, людина розриває ланцюги рабства і стає сином волі…

— Але ж як, як? — палко запитала дівчина, не одводячи враженого погляду від казкових огнів, що мерехтіли внизу. — Я ще молода, та вже звідала безвихідь лабіринту. Якби не ти… не твої брати… я не знаю, що було б. На кожному кроці — кайдани, кайдани. Кайдани погоди і їжі, рабства вимушеного і добровільного, кайдани неуцтва і марновірства, страху і пристрасті. Все це полонить душу і веде у безпросвітний полон…

— Не міркуй, а йди, — суворо, навіть грізно сказав провідник, і на високому чолі з’явилися жили. — Не сумнівайся, а слухай голосу духу й розуму. Навіщо ж тоді дарунок мислі й серця, навіщо очі, які пронизують безмірність? Невже для плачу? Люди стогнуть перед деспотією карми, причинності. Але карма — лише стіна лабіринту. Доки ми блукаємо в ньому — доти нами володіє карма, як закон лабіринту. Треба вийти і покінчити з порожніми безсилими міркуваннями. Крила — для польоту. Чуєш, доню?

— Чую, — шепнула Гіпатія. — Ще не все збагнула, але сила зріє в мені. Знаю — втрати не навіки. Туга стане основою радощів…

— Істина торкнулася твого духу. Ще буде час для роздумів і здійснень. Ти підеш від нас, повернешся додому. Там твоє місце. Широкий світ, і всюди чекають світла. Неси свій вогонь, доню променя. Лабіринт ще не подолано, але сила в тобі є для його подолання. Закон лабіринту страшний, бо він дав тобі багато свого. Відкинь те, що дав тобі той закон, і ти — вільна…

— Не збагну…

— Хай це прийде, як народження дитини. Більше не маю права сказати, не можу. Бо при твоїй щирості, палкості ти кинешся творити те, що я мовлю, і воно стане для непідготовленого духу руїною. Ти розіб’єш крила на камінні невдач. Хай спочатку виростуть крила і проясниться розум…

— Чи ми ще зустрінемось, мій великий друже? — тремтячим голосом запитала Гіпатія.

Велетень-провідник мовчав, а в глибоких, бездонних очах пливла небувала, моторошна туга вікового незбагненного горя…

Частина четверта

КРИЛО АФІНИ

ТУЖЛИВА РАДІСТЬ

Теону Александрійському —

від доньки Гіпатії.

Любов і вітання, мій незрівнянний батьку!

Прошу у долі милості, аби мій лист дійшов до рук твоїх, аби застав тебе живим. Три роки від мене ти не мав жодних чуток, не знаю, як пережив ці страшні літа? Ой, як хочу полетіти до тебе, обняти твою сиву голову, цілувати ясні, рідні очі. Та зажди, зачекай! Ще не скінчилися мої чужинецькі мандри…

Пишу з Афін. Сама не вірю, що довкола мене благословенні простори Аттіки, тихі, приязні люди, друзі — Плутарх та його ніжна донька Асклепіненія. Все ще сняться наяву далекі краї, сумні юрби прочан, гурти слонів на дорогах Індії, мої неправдоподібні шукання. Ах, татусю! Ще й досі я не можу вернутися до тями: що таке життя? Навіщо такі нескінченні, моторошні терзання? Ось пишу тобі першого листа і не можу зважитися повідомити важку вість, що каменем ляже на серце Сократеса. Знаю, що всі ви вже давно поховали нас обох, але, може, надія якась тліла під попелом горя. А тепер мушу до твоєї радості додати гіркоти для Сократеса: Ісідора нема. Нема ясного сокола, мого єдиного товариша, моєї надії. Він захищав мене від піратів і загинув. Як давно це сталося, але й нині бачу його прощальний погляд, чую передсмертний крик, коли він падав у море. Він втонув у воді, я тонула три роки в морі життя. Розповідь про мої мандри не для листа. Оповім при зустрічі. Скажу лише одне: не жалію за тим, що мучилася невимовно, бо добула в терзаннях такі скарби для душі й розуму, яких не знайти в жодних манускриптах та повчаннях. Горе — найкращий учитель. Без нього людина — лише байдужий спостерігач подій, сонна самовдоволена істота. Щоб прокинутися повністю — треба звідати найвище горе. Ще не знаю, яке воно тут, на землі. Але серце відчуває, що істину я осягну лише в невимовнім стражданні. Закінчую листа, мій коханий батьку і вчителю! Мені тут добре нині, про мене турбуються і ходять, як за дитям. Навчаюсь всьому, що знає Плутарх: поглинаю і математику, і філософію, і хвилюючу науку Уранії, і благородну медицину. Буду тобі вірною помічницею. Повернуся — готуй мені місце в школі при Музеумі. Хочу принести людям ясний вогонь мудрості. Ой, як треба роздувати той

палючий вогонь Прометея! Скільки в світі сліпих та глухих, а ще більше сонних.

Я спочатку хотіла вбити себе, коли втратила Ісідора. Та пізніше збагнула, що таке рішення егоїстичне. То — втеча з поля битви, і він не похвалив би мене за такий вчинок. Не поспішати в царство тіней треба, а розганяти тіні тут, на землі.

Ще раз прошу: не турбуйся про мене. Я — під крилом благословенної Афіни, моєї мудрої покровительки. Не затримаюся жодного дня, коли скінчу навчання.

Ой, мало не забула. Незабаром ми з Асклепіненією побуваємо в Дельфах. Хочу запитати оракула про свою долю. Напишу неодмінно тобі.

Вірна донька

і віддана учениця

Гіпатія.

Гіпатії — від Теона

Любов і вітання, моя божественна доню!

Хвала богам! Ти знайшлася. Я плачу, і радію, і божеволію від туги. Ти не впізнаєш мене, як повернешся. Я став сивий і старий; жура з’їла мене за три роки самотності. Я ходив до Музеуму, я розмовляв з учнями, читав їм прадавні писання мудреців, а сам себе мучив запитанням: навіщо я? Тебе не було, я вважав, що ви з Ісідором загинули в морі на шляху до Афін, і від мене втекло бажання життя та діяльності. Кому потрібний старий пень, коли молоді дерева знищені невблаганною б’урею?

Та хвала фатуму, ти повернулася! І я принесу жертву Афіні за велику милість. Мені здається, що нові сили вливаються до мого серця, яснішою стала мисль.

Мушу також повідомити тобі тяжку вість: Сократес не витримав чекання і туги. Втративши Ісідора, він не жалів себе. У бою з готами цей мужній воїн загинув.

Повертайся, повертайся хутчіше додому, моя чайко морська! Я пригорну тебе до своїх спустошених грудей і наповню їх новим змістом життя. Ти є, і я потрібен життю, і я хвалитиму сонце за його невтомний вогонь. Ти матимеш, де навчати, Музеум ще тримається, як острів серед моря пітьми. Александрійський патріарх Кирило зажив такої сили, що прихильникам вільної філософії тяжко дихнути. Юрби християн шастають вулицями, кількох моїх учнів убили, і тепер молоді люди навіть побоюються ходити до Музеуму. Яка іронія: ті, які недавно змагалися з тиранією імперії, тепер самі стають нищителями світла. Та більше не можу сказати в листі, все будеш знати сама, як повернешся. Хвала богам — ти є!

Горну тебе до серця, моя знову найдена доню, моя божественна квітко!

Батько твій

Теон.

Теону Александрійському —

від доньки Гіпатії

Любов і радість!

Мій коханий батьку! Твій лист воскресив мене. Радію, живу, дихаю. Море синіше, небо прозоріше, співи птахів ніжніші. Легше навчатися, приємніше нести тягар буття.

За кілька місяців я повернуся до Александрії, і ми вже ніколи не розлучимося. Чуєш? Ніколи…

Була з Асклепіненією в Дельфах. Вражена храмом, суворою і прекрасною місцевістю, райдужними скелями. А понад всім тим — поклик білосніжних гір, як письмена богів, — таємничі, неземні, дивовижні.

Піфія стара і мовчазна. Вона сказала щось загадкове і незрозуміле. Оракул дав таку відповідь, я пишу тобі її повністю:

Бачу — з далекого сходу блискавка сяє вогниста,

Захід в загравах палає, відблиски губляться в морі.

Чад і туман, і розтерзане серце волає,

Квітку священну знайти хоче воно у болоті.

Ноги безжалісні топчуть священні покрови.

Діти вогню в безнадії блукають землею,

Довго чекатимуть року відплати страшної,

Дня перемоги, який струсоне цілий космос.

Слухай уважно, страждаюча доню Афіни,

Долю тужливу свою: ти підеш і прийдеш!

Знову і знову на ниві палючій сіяти будеш,

Ждати од віку до віку жаданих врожаїв.

Дим і туман! І до серця тягнеться серце,

Йди до урочого дня, який зріє у тайні.

Тривожні слова, але віщі, справедливі. Я ще не збагну прихованого значення багатьох фраз, проте відчуваю — доля моя нелегка.

Я запитала у богів про долю Ісідора. Ось відповідь оракула:

Море безвидне і темне; ні корабля, ні вітрила.

Сплять буйнокрилі вітри у втомленім серці.

Велетень тихо дрімає, забувши про силу,

Бачить примари, навіяні хитрим обманом.

Ах, батьку! Аполлон стверджує: Ісідор загинув. Безвидне море небуття ковтнуло його, тепер він шукає істини в країні снів та тіней, якщо там можна чогось бажати.

На мене дивляться юні, закохані очі. Багато молодих, палких сердець пориваються завоювати мою душу, та дарма! Моє почуття навіки в полоні того, хто пішов у моторошне царство Аїда.

О батьку! Як легковажно ми живемо! Поклоняємося богам Еллади чи новомодним образам християнських богів і не подумаємо: чому? Навіщо? Лише від страху, від нікчемного страху за своє животіння, в надії, що там, за таємничою межею життя, Зевс, чи Єгова, або Христос подарують нам

нове відчуття, нове тіло, нове буття. Але якщо й боятися когось, якщо запобігати чиєїсь ласки, то лише Аїдової. Він — найстрашніший бог і володар. Цар смерті — отже цар вічності. Бо життя тут, на землі, лише мить. А в його володінні ми од віку до віку. Тому вихід такий: прийняти його тиранію, стати його прихильником, слугою або змагатися з ним, боротися. А боротися можна лише тут, живучи серед живих. Ось немислимо тяжке завдання: живучи, пізнати закон Аїда — царя мертвих. А пізнати його силу — вже частково перемогти його, бо сила смерті лише у нашому незнанні. Є лише одне достойне завдання для людей — розгадати таємницю смерті. Доки цього не станеться, ми так і не будемо відати, хто ми — нікчемні тіні, ляльки богів, чи дрімаючі велетні.

Міфи оповідають, що Геракл побував у царстві Аїда, змагався з ним і навіть переміг. Він допоміг Тесеєві звільнитися від полону кам’яного, він здолав сторожа підземного царства Цербера і повернувся назад, до сонця.

Два герої, які зуміли пройти ворота пекла, зберігши свою душу і розум: Геракл і Орфей. Батьку! Були вони чи ні? Хто мені скаже про це? Я лише відчуваю, що в тих прекрасних постатях надія людей і вирішення завдання, про яке пишу тобі. Сила і краса, мужність і любов! Два крила людського духу! Хто оволодіє тими крильми, хто безстрашно кинеться в безодню царства темряви і повернеться назад, ведучи за собою до світла легіони страждаючих у безнадії душ?

Геракл звільнив одного героя — Тесея. Треба звільнити всіх героїв, мудреців, шукачів істини, матерів, коханих. Орфей не зумів повернути під промені сонця Еврідіку, бо оглянувся назад, піддався сумніву. Йдучи на бій з Аїдом, хитатися не можна. Треба заперечити саме право на його буття. Є лише вічне життя, а морок Аїда — стверджений нами сон.

Хочу пройти містерію Орфея. Плутарх обіцяв. Тремчу, як дівчинка, перед невідомим випробуванням. Чи віднайду в собі сили, щоб збагнути загадку душі і життя? Не знаю, але палко хочу вірити, що знайду…

Мій батьку, мій друже! Чекай мене, незабаром прилетить твій птах до рідного гнізда…

Гіпатія.

МАНДРИ ОРФЕЯ

Гіпатія поволі йде вузьким напівосвітленим переходом до святилища, захованого в горі. Обабіч горять смолоскипи, кидають тремтливі полиски на стіни, на діл, на бліде обличчя дівчини. Хитаються тіні, викликають в уяві Гіпатії образ мудрого Платона, який порівняв цей світ з тінями на стіні печери. Може, і її пошук є переслідування примар? Марна спроба зупинити хмаринку в небі, випити водиці з міражу оази, що малюється в небі над пустелею. Але треба йти, треба звідати все, що обіцяє відкрити таємницю смерті й життя.

Поруч нечутно плине висока постать елевсінського жерця, одного з останніх захисників прадавнього культу краси та гармонії. Він мовчазний і задуманий, на обличчі глибокі зморшки — знаки невмолимої деспотії хроносу-часу. Чого він шукав, що знайшов, що відкриє тепер Гіпатії?

Не видно радості в очах жерця. Чи, може, знання істини не дає радості, а лише тугу і муки?

Вони виходять до темної печери — природної заглибини в надрах гори. Чорніє непорушна поверхня підземного озера, над нею котиться імла, тче химерні сувої казкових постатей. Тут тихо і моторошно. Тут справді можна почути небувалі слова богів та героїв, розкрити браму у світи нетутешнього відчуття — все довкола таємниче і величне.

Жрець підводить дівчину до кам’яного сидіння, вирубаного в скелі над озером, владно кладе руку на плече.

— Сідай.

Вона опускається на холодне сидіння, глибоко вдихає п’янке повітря підземелля. Тонко дзвенить струна в свідомості, паморочиться голова. їй стає легко і весело. Очі жерця дивляться в душу Гіпатії м’яко і з надією.

— Ти шукаєш таємниці смерті. Орфей її розгадав, бо зумів причарувати жителів царства пітьми. Його зброя — гармонія і краса. Ти побачиш великого Орфея, пройдеш його шляхами. Збагни суть сокровенних мандрів, вбери в свою душу, оповіси нам після повернення. Бо й ми, слуги Орфея, не знаємо всіх його таємниць. Він відкриває небувалі ідеї тим, кого полюбить. Ти прекрасна, щира, тому благаю: відкрий своє серце співцеві краси…

Жрець щось говорить ще й ще, а Гіпатія вже не чує його. Обриси довколишніх предметів, речей розпливаються, тануть в блакитному тумані. Дівчині легко й радісно. їй здається, що вона звільняється від якогось тягаря і летить у просторі.

Роздирається гігантська завіса. Сяє сонце.

Вона серед галявини. Під крислатим дубом прекрасний юнак — синьоокий, русявий, з довгими кучерями до плечей. Він гармонійний і величний, ніби весь зітканий з музичних акордів. В руках юнака золотиста кіфара, він торкається пальцями струн, добуває з них нечувано ніжну мелодію. Гіпатія задихається від щастя: невже їй не пощастить ніколи отак заграти? їй здається, що якби світ почув ці прекрасні пісні, то в ньому щезли б убивство, рабство і мука. Все живе й неживе в самозабутті слухало б божественну мелодію…

Дівчина зближається до осяйної постаті і раптом бачить, що Орфей не самотній: він оточений звідусюд тваринами, які мирно і уважно слухають пісню краси й любові. В дружньому колі поруч сидять леви й козулі, вовки і зайці, лисиці й барвисті птахи, задумливі коні і смугасті тигри. Ніхто не поворухнеться, не змигне оком — всевладна мелодія зачарувала всіх.

Усміхається, радіє Орфей, торжествує свою перемогу над стихійними силами хижості й дикості, інстинкту пожирання і ненависті. Він кінчає співати, проходить між рядами звірів, наче неземне видіння, і прямує далі, кинувши лісовим слухачам на прощання ніжний погляд любові.

— Живіть мирно, брати, — чує Гіпатія мелодійний голос. — Мир краси залишаю вам!

Сльози розчулення скроплюють щоки дівчини. Ось воно — рішення. Вона бачила тайну завершення буття: збратаний світ, гармонійна природа. Людина-орфей стане водієм і творцем нового життя, зачатого в любові.

Та що це? Що сталося?

Зламалося коло звірів-слухачів. Вони мовби отямилися від задуми, вийшли з-під впливу мелодії. Принишкли зайці, козулі та коні, уздрівши біля себе лютих хижаків. Судомно заметалися хвости левів, фосфоричним вогнем загорілися жовті очі.

І ось над лісом, де щойно бриніли ніжні пісні Орфея, прокотився ненависний рев лева. Грізно рикнув тигр, загавкала лисиця. Могутня лапа вдарила козулю, сильне смугасте тіло стрибнуло на спину коня. На сонці зачервоніла кров, почулося жалібне іржання.

Нажахана дівчина кинулася вслід за співцем, щоб зупинити його, повернути назад, щоб припинити братовбивче поїдання.

— Орфей! Орфей! — кричала Гіпатія, але у відповідь чула лише хиже гарчання і зойки розтерзаних.

І ось вже ліс позаду, а перед нею неосяжна площина серед гір і Орфей стоїть самотній під грозовим небом, піднявши вгору кіфару.

— Слухайте, стихії! — кричить він. — Слухай, небо! Слухайте, далекі зорі! Віднині — пора єдності й гармонії. Для вас — далеких і чужих — моя щира пісня від ніжного серця. Слухайте її і братайтеся, станьте воєдино з духом людини!

І знову заграв Орфей. Так прегарно заграв, що луна пісні покотилася у вічність, у нескінченні зоряні простори. І затихли громи, спинилися гірські потоки, завмерли хмари, принишкли урагани, вляглася хвиля на морі, блискавиці замкнули в потаємні схованки неба свої вогнисті жала. І забула Гіпатія, за чим вона бігла, забула про нещасних звірів, бо була полонена, захоплена небувалою єдністю людини і природи. О, всеможна пісня! О, сила краси і гармонії!

І гордо пішов далі Орфей, щасливий добутою перемогою над силами хаосу і стихії. І задумливо проводжала його постать Гіпатія, тривожно очікуючи. Що ж буде далі?

Впала тиша, розколота страхітливим громом.

Стрепенулася земля, що була на якусь мить зрівноважена силою пісні. І загриміли обвали в горах, покотилися височенні хвилі на морі. Помчали грози над селищами і містами, впали вниз пошматовані вітрила на кораблях від нещадного подиху урагану: сини Бо-рея лютували від недовгої бездіяльності і тепер надолужували прогаяне. Вулкани вивергли з надр Геї спопеляючу лаву, і вона, ніби міфічний Тіфон, тисячами язиків та лап спопеляла квітучі сади, селища, нищила божевільних від жаху людей, які благали захисту у богів і не мали його.

— Орфей, Орфей! — плакала Гіпатія, простягаючи руки до далекої постаті співця. — Зупини шалені стихії, захисти людей від предковічної люті! Нащо ж ти залишаєш після себе ще страшніший хаос, ніж перед тим?

Дівчина летіла за героєм, і забулося бачене, а виникло натомість інше видіння.

Орфей натхненно співав серед кола людей. І прояснялися лиця, горіли очі, палахкотіли вуста юних дівчат прагненням любові, руки просили обіймів і творчості. І бралися до праці творці, над полями й горами линули чарівні мелодії дружби й злагоди, скульптори дарували людям казкові статуї богинь і героїв, мудреців і титанів. Над землею виростали чарівні споруди, милували око гармонією ліній, легкістю обрисів, покликом досконалості. Художники знаходили найкраще втілення барв і образів, даруючи прийдешнім поколінням нетлінні знаки краси і натхнення.

О, всемогутня пісня Орфея!

Захоплена владністю тієї ходи, Гіпатія заворожено слухала звуки небесної кіфари, забуваючи минулі катастрофи й руїни. Та йшов співець далі, далі, і перед дівчиною народжувалась містерія горя і потворності. З далеких країв котилися орди варварів, безжалісних завойовників. Чорним, вогнистим плугом проходили вони через біло-рожеві храми, тінисті сади, величні музеуми. І падали під ударами таранів ніжні беззахисні статуї, і зловісно сміялися дикі вої, сповнені предковічної снаги і шалу, і вогонь пожарищ лизав палаючими язиками небесну твердь. А Орфей в щасливому забутті йшов далі і далі, граючи людям пісню кохання, а за ним чорніла смуга руїни і запустіння.

Таємничі піраміди серед пустелі. І піски довкола. І тужлива пісня вітрів. Де ті, що творили красу? Де результати пісні Орфея?

Веселкові водограї в затишних притулках володарів, чаруючі форми споруд, нескінченні бенкети, стогін рабів, ніби супровід до звуків кіфари, що тішить п’яних патриціїв.

Ах, діти Орфея, творці поезії й храмів, небачених пристроїв та хвилюючих мелодій! Ваша пісня лише прихорошує нескінченне терзання закатованого життя: воно знемагає в безглуздій круговерті, а ви приспали його колисковою піснею. Може, не треба? Може, хай краще міра болю сповниться по вінця, щоб повстала, прокинулася до дії вся сила опору і заперечення?!

Стогнало серце Гіпатії, йдучи вслід за співцем, вона хотіла глянути йому в очі, зупинити, показати на слід його діяльності, але він не міг зупинитися — стихія мелодії вела його далі, далі, крізь віки й покоління, до невідомої мети.

І побачила Гіпатія ніжну дівчину — кохану Орфея. То була Еврідіка. Вона незмигно дивилася в небесні очі, і співець грав для неї свою найкращу пісню.

Плакали й раділи струни, і затихало небо, і навіть хронос-час сповільнював свою течію, заколисаний невимовною красою мелодії. І минали віки над закоханими, покриваючи їх невразливою запоною любові.

Та постаріла Еврідіка. Зів’яли рожеві вуста, пожовтіла ніжна шкіра, зморшки порізали пелюсткові щоки. І вмерла вона. Співець стояв над нею мовчазний і вражений, убитий горем і безповоротною втратою. Що тепер його пісня? Навіщо вона? Все найкраще забрала країна Аїда, невблаганне царство тіней. Лише прах від краси лежав перед очима Орфея, і в його погляді видно було жах і небувалий подив.

І вперше оглянувся співець на шлях, пройдений ним віддавна. Побачив він марність своєї пісні; зупинити хижість тварин, загнуздати шаленість стихій, замирити красою людей — ні, це не під силу гармонії музики. Ось приходить смерть і забирає все, ради чого краса діяла і творила. І глянув Орфей у прийдешність, і не побачив у ньому рішення: покоління приходили і йшли далі, цілувалися і обнімалися закохані,

розквітали квіти і віддавали у попіл, у прах все найкраще, що давала земля — красу форми і звучання пісні.

Заплакав Орфей і, зітхнувши тяжко, сказав:

— Шлях мій віднині — у царство Аїда, у володіння смерті. Там знайду я мою Еврідіку або загину. Без неї мені не жити. Ні краса, ні пісня не дає мені радості, коли вмерла кохана…

І кинувся Орфей у безодню Аїда, у темні ворота тартару. Приваблена нечуваним рішенням, линула за ним Гіпатія. Темрява охопила її, моторошна тиша сповила все довкола. Лише серед вічної ночі ясніли срібні струни кіфари.

Заблищали води мертвої ріки, перед мандрівниками виросла зловіща постать Харона, бездонні очі вп’ялися в ніжне обличчя Орфея.

— Хто ви, живі? Чого шукаєте в країні мертвих?

— Від мене пішла в пітьму небуття Еврідіка, забрала серце і душу, — тихо мовив Орфей, ніби вітер зітхнув у підземному царстві. — Нащо мені жити без серця? Хочу добутися до трону повелителя Аїда, повернути кохану назад, під промені сонця!

— Ха-ха-ха! — страшно засміявся Харон, і Гіпатія відчувала, як від того сміху мліють у неї ноги та руки, зупиняється серце. — Ти хочеш того, що не під силу ні богам, ні титанам, ні героям! Туди, на той бік, живим нема шляху. Та проте не турбуйся — матимеш можливість глянути в лице Аїда. Довіку, довіку! Там зустрінеш і тінь Еврідіки. Ха-ха-ха! Навіщо ж поспішати?

— Не тіні я шукаю, а живої душі, невблаганний Хароне! Хочу вивести її під гаряче і животворне сонце, де квітнуть квіти і сміються діти, де шумлять грози і співають птахи. Перевези мене через ріку смерті!

— Ти бажаєш, щоб я порушив закон? Заради чого? — здивувався Харон.

— В ім’я любові і краси!

— Що це таке — любов і краса?

— Як, ти не відав любові?

— Ні, я знаю лише закон смерті.

— І не бачив краси?

— Я знаю лише веління руїни, невблаганність кінця. Все, що народжується там, під оком Геліоса, прийде сюди, до мого човна. Краса — лише химера. її ім’я для мене нічого не означає…

І, почувши такі слова, підняв Орфей срібну кіфару. І заспівав дивні, тривожні слова:

Невимірна, божественна неба глибінь, —

Та нащо без коханої велич ота?

Лиш пустеля німа, лиш байдужі вогні,

Що боги запалили на втіху собі…

Ніжні квіти у лісі — лиш барви сумні,

Як розтанули в мороці квіти очей.

І блаженство Олімпу — насмішка страшна,

Як умерла навік Еврідіка моя…

Гіпатія бачила, як від звуку струн заколихалася моторошна поверхня німої ріки, на ній заясніли полиски світла, над темними берегами замайоріли блукаючі тіні, почали кружляти довкола Орфея. Почувся стогін, неясні благання. Харон глянув угору, і тіні злякано метнулися врозтіч.

А співець плакав, виливаючи в мелодії пісні свою тугу, любов і благання до коханої, що пішла в безнадійну дорогу без повернення. І здригнулося кам’яне обличчя Харона. Він глухо сказав:

— Сідай до човна. Я перевезу тебе. Може, ти зумієш вчинити чудо?

— О, Хароне! — скрикнув щасливий Орфей. — Як мені тебе…

— Стій, мовчи, — зупинив його Харон. — Не дякуй, бо тоді я вже тебе не повезу.

— Чому?

— Навіть тінь користі перегородить шлях до Аїда. Або смерть; або беззавітне поривання. Ти вибрав друге — я везу тебе, таємничий мандрівнику!

Мовчки сів Орфей до човна, тихенько причаїлася в нього під боком Гіпатія. Повільно, урочисто поплив перевізник на той бік, у чорно-багрову імлу.

І ось вже вони в світі смерті. Переплуталися виміри часу й простору, сплелися в химерне кільце. Гіпатія бачила незбагненним почуттям довкола себе, в собі різні вияви історичних епох і народів, їхнє минуле, сучасне і тремтливу тіньову будучність, яка ще не стала буттям. Але те не мало значення, з сумом думала Гіпатія, бо суть того переходу була

лише в тім, що тінь на мить отримувала ілюзію існування і одразу ж навіки переходила в безодню Аїда.

Чулися крики, далеке відлуння благань. Якісь постаті оточили Орфея, тіснилися до співця, намагалися щось сказати, але беззвучно ворушилися вуста, з них не зривалося жодного слова.

І ось уже Орфей перед високим похмурим троном. Жахливий погляд Аїда пронизує співця, хоче заморозити, знищити, вбити. Та сміливо дивиться шукач у глибину страшних зіниць, не боїться володаря смерті. Гіпатія помітила поруч Аїда постать прекрасної дівчини у вінку з білих квітів. Вона сперлась щокою на долоню і спала. Тихо здіймалися груди під чорним покровом вбрання, на блідих вустах застигла скорботна усмішка, ніби відблиск якогось чекання.

"Персефона, — подумала Гіпатія, — вкрадена донька неба. Це ж її ім’ям панує Аїд, а вона — непорушна й німа".

— Чого шукаєш у царстві вічного спокою, ефемеро землі? — загримів голос Аїда, і від того грому задрижало підземелля, і злякано затріпотіли крилами тіні в імлі, і простогнала вві сні Персефона.

— Поверни мені любов, володарю смерті, — тихо попросив Орфей. — Поверни мені Еврідіку. Що тобі ще одна зайва душа? Навіщо? А для мене без неї згасає сонце — око Геліоса, тьмариться небо, спустошилася земля. Я ніс людям пісню краси, а тепер захололи руки, змертвіло серце. Поверни мені любов, володарю царства пітьми!

Здивувався Аїд, багровим вогнем загорілися темні очі.

— Чому не втримав її там, доки вона була під сонцем? Як можеш добути її тепер, в царстві небуття?

— Ти володар. Ти всесильний. Поверни Еврідіку.

— Ти немудрий, шукачу. Я всесильний у своєму покликанні. Я всесильний володар смерті й руїни. Попроси мене поглинути в лоно небуття людину, народ чи імперію — яз радістю зроблю це. Забажай залишитись тут, у моїх володіннях — я виконаю твоє бажання. Повернути Еврідіку під сонце я не можу, не вмію. Якщо поклик твій зможе розбудити її до життя, — вона твоя. Ну, чого чекаєш?

І заграв Орфей свою останню пісню. Не чула земля тієї пісні досі. Вся туга закоханих, вся ніжність чекання, все терпіння і сум любові влилися до неї. Бризнули вогненні звуки-іскри від кіфари, оточили Орфея полум’яним срібним кільцем. Тужливо й заклично співав він про невмирущість любові, про красу далеких зірок, про ніжне проміння сонця, під яким мати-Гея плекає найкращі дарунки свої — квіти, дітей прадавнього неба — Урана.

Затремтів Аїд, нахмурився. І збудилася зі сну Еврідіка, розплющила очі, злякано глянула на Орфея.

— Еврідіка!? — щасливо закричав співець, і далі ущелини тартару покотили відлуння його вигуку у хаос. — Еврідіка, це ти?

— Я, — прошепотіла Персефона-Еврідіка, сумно дивлячись на коханого. — Навіщо розбудив мене, Орфею? Я навіки заснула, і мене полонила безвидна течія небуття. Так спокійно і безболісно в тій одвічній річці. Я відчувала твій дух в собі і була щаслива.

— То лише примари, кохана! Я прийшов у похмуре володіння Аїда, щоб вернути тебе до сонця. Я не можу без тебе, Еврідіко! Я вмираю від туги і безнадії. Замовкає моя кіфара і холоне душа! Повернімося на землю, єдина моя!

— А ти повернеш під сонце міріади тіней, які губляться в імлі тартару? — тихо запитала Еврідіка-Персефона. — Ти зупиниш невблаганну руку смерті, ти осяєш променем сонця підземелля Аїда?

— З тобою я всесильний! — скрикнув Орфей. — Ходімо зі мною, і я віднайду в собі небувалі сили. Я віддам людям і світові найкращі скарби краси. Я пробуджу в їхньому серці прагнення невмирущості, і тоді похмурий посланець Аїда Танат не матиме роботи. Я ввіллю до грудей прадавньої Геї вогонь краси, і прокинуться сплячі стихії землі, води та повітря, зіллються з вічно живим вогнем руху і творчості. О, Еврідіко! Ми подолаємо тиранію Аїда. Встань з його трону…

Зловісно посміхнувся Аїд, глянувши на Орфея.

— Ти розбудив її. Хай вона повернеться, якщо хоче, до сонця. Та гляди — не обертайся назад, доки не вийдеш з моїх володінь. Іди!

Радісний і тривожний, рушив Орфей до підземної річки, де чекав його Харон. І не бачив співець того, що бачила Гіпатія: впала знову на трон Еврідіка-Персефона під важким поглядом царя мертвих, а від неї відділилася прозора тінь і беззвучно рушила за співцем.

Вже на тім боці ріки, наближаючись до брами Аїда, схвильовано запитав Орфей:

— Кохана, ти тут?

Мовчала тінь, тремтіла у хвилях туману. І туга сповивала серце Гіпатії, бо вона збагнула марність шукання Орфея. Краса, гармонія і навіть любов не здолають влади Аїда, не зупинять течії вічного вмирання, яка живить велетенську всесильну постать повелителя мороку.

Орфей знемагав від тривоги і боявся оглянутись і прислухався до шелесту власних кроків, вірячи, що то звучать кроки коханої.

— Еврідіко! Ти тут?

Тиша.

— Еврідіко! Де ти?

Мовчання.

Не витримав Орфей, оглянувся. Заколихалися хвилі, загриміла земля від жахливого сміху Аїда, застогнала в глибині безодні Еврідіка-Персефона у безнадійному сні.

І заридав Орфей, вийшовши з брами підземного царства, і здалося йому блакитне небо сірим глухим покривалом, а світ лише в’язницею, що готувала поповнення для країни смерті. І, розмахнувшись, розбив співець срібнострунну кіфару об скелі і сказав твердо, рішуче:

— Більше не почує земля пісні Орфея, доки не пробудиться страшна країна Аїда до вічного життя. Йду шукати тайни невмирущості. Гей, мої учні! Чи чуєте? У мовчанні ходімо шукати небувалого світу, де знову всі почують мою нову пісню…

Видіння щезли. Гіпатія відчула прохолоду кам’яного сидіння, розплющила очі. Перед нею стояв жрець, з надією дивився у затуманені зіниці дівчини.

— Ти бачила Орфея?

— Так.

— Ти збагнула таємницю смерті? Він переміг владу Аїда?

— Ні, — твердо сказала Гіпатія. — Краса, гармонія — могутні, але вони лише тінь перед оком смерті. Аїд п’є живу кров творчості й краси, Персефона — не цариця мертвих, а полонена кохана, душа людей, яка заснула під законом смерті. Я бачила всю марність Орфея об’єднати світ жертвою краси. Я бачила, як глумилися варвари над утворами любові й

натхнення. Я бачила, як прекрасні храми викликали люту ненависть диких руїнників і в огні горіли найкращі здобутки генія.

— Що ж залишається? — понуро озвався жрець. — Поховати красу? Стати й нам руїнниками?

— О ні! — жваво заперечила Гіпатія. — Пісня Орфея — то єдине, що освітлює шлях у мороці. Треба співати, доки є голос і вміння, треба кликати мужніх і вмілих, сильних і безстрашних. Але тайни невмирущості краса не відкриє. Чуєш? А я хочу лише цієї, останньої тайни, цього єдиного рішення…

— Тоді тобі не обійтися без Синів Прометея, — прошепотів жрець.

— Як ти сказав? — схвильовано запитала дівчина. — Сини Прометея? Хто вони?

— Давня, втаємничена спілка. Майже ніхто не знає про неї. Я один з небагатьох жерців Орфея, кому вони вірять. Проте мені не відкрито містерії Прометея. Знаю лише те, що вони шукають загадки смерті.

— Поведи мене до них, — рішуче мовила Гіпатія.

СИНИ ПРОМЕТЕЯ

Вслід за юним провідником піднімалася Гіпатія на гору Осса. Приємно нили ноги, пахуче повітря нектаром вливалося до грудей. Дихалося радісно, легко. Над світом залягали сутінки, лише на півночі гордовито сяяла в променях невидимого сонця вершина Олімпу. В небі де-не-де спалахували зоряні багаття.

— Вже прийшли, — тихо сказав провідник, глянувши на дівчину.

Вона схвильовано оглянулась. Довкола громадилися скелі, обвиті буйними хащами плющів і шипшини. Здалека чувся приглушений шум водоспаду.

— Де ж? — скоріше подумала, ніж запитала Гіпатія.

— Чекай, — кивнув юнак, обпаливши її вогнем чорних очей, і рушив назад.

— Куди ж ти?

— Униз, — суворо сказав провідник, опускаючи погляд до землі.

— Чому не лишаєшся?

— Те, що доступне божественній Гіпатії, те обпалить мене, — прошепотів юнак. — Я умер би за тебе, аби лиш твої очі сяяли. В них я бачу тугу і не маю сили, щоб повернути їм радість. Та згадай мене… згадай невідомого тобі хлопця, коли будеш іти на іншу, вищу гору… Я йтиму за тобою, Гіпатіє…

— Стій, зажди…

Постать провідника розтанула в імлі ущелини. Дівчина лишилася самотня. З подивом задумалась: що означали його палкі, тривожні слова? Невже він закохався? Як страшно і болісно — йти по світу, безупинно зав’язуючи вузли видимих і невидимих зв’язків, поєднань. І лишається туга, сум, бо душа усвідомлює неможливість подарувати рідним душам те, чого вони заслужили, чого достойні…

Зашелестіли кущі. Перед Гіпатією виникла постать в чорному плащі. Не видно очей, лише глибокі тіні під бровами. Суворе, худе обличчя. Він мовчки вклонився дівчині, приклавши праву руку до серця. Вона чекала. Пливло мовчання, дивне, нескінченне. Гіпатія внутрішньо здивувалася,

що мовчання те не було обтяжливим. Так, ніби перед нею стояв не чоловік, а кущ троянд, скеля чи золотокора сосна. Він дивиться і не дивиться. Обнімає незримо Гіпатію, оглядає, зазирає в надра душі.

Чоловік ворухнувся, важко зітхнув.

— Болить, сестро? — просто запитав він.

Гіпатія здригнулася, затріпотіло серце, гаряче прокотилася хвиля розчулення в грудях. Як страшно він запитав! Страшно і точно. Вона простягла руки до нього, поклала на плечі, наблизила лице до лиця. З-під брів визирнули глибокі, як зоряна ніч, очі. Сповнені потаємного смутку і вічного чекання.

— Болить, брате, — прошепотіла вона. — Ти пізнав мене?

Він мовчки кивнув. Обнявши дівчину за плечі, повернув обличчям до Олімпу.

— Трон тирана, — сказав він.

— Чому ж тут, перед ним, притулок Синів Прометея? — здивувалася вона. — Щоб вічно терзатися болем?

— Щоб не забути, — заперечив він.

— Як тебе звати?

— Геліон — моє ім’я. Твоє знаю. Ходи за мною. Він розгорнув кущі, заглибився в темінь печери.

Кілька кроків, і Гіпатія побачила вогонь світильника, поставленого на чорну кубічну скелю-моноліт. Полум’я осявало склепіння підземного

гроту, в глибині якого напівлежала постать титана, висічена з блакитного мармуру. Велетенське тіло напиналося в немислимих зусиллях вивільнитись від полону, але кайдани не піддавалися. І здивувалася Гіпатія, бо не побачила вона на руках і ногах Прометея ланцюгів. Що ж тримало його?

Очі титана дивилися вгору, у нескінченність — в них котило хвилі море страждання.

— Що тримає його? — запитала Гіпатія.

— Ти знатимеш про це, — сказав Геліон. — Іди сюди, сідай.

Він підвів дівчину до стіни, посадив її на сніп свіжоскошеної трави, сам примостився навпроти. Почав розпалювати вогонь у заглибині. Полиски грали на аскетичному обличчі, біля зімкнутих вуст залягала задума. Багаття набирало сили, весело тріщали іскри, Гіпатію обняла хвиля тепла.

— Радіє дарунок титана, — ніжно озвався Геліон. — При його сяйві можемо говорити. Скажи, сестро, ти шукала мети в інших місцях?

— Шукала…

— Ти питала в богів?

— Так.

— Чому не вдовольнилася ними?

— Там нема відповіді, — палко мовила дівчина. — Лише поклони, покірність і невмолимий закон. Боги зупиняють пізнання, а без нього я не мислю життя. Зупинений розум божеволіє!

— Це правда, — кивнув Геліон. — Чого ж ти хотіла від них? Чого ти жадаєш тепер?

— Свободи і невмирущості.

— Невмирущості не можна добути, — заперечив Геліон.

— Хто так велів, хто сказав? — гнівно озвалася Гіпатія. — Невже і Сини Прометея…

— Зажди! — простягнувши руку до дівчини, мовив Геліон. — Стримай свій гнів. Невмирущість або є, або її нема. Те, що з’явилося, виникло в світі числа, мусить щезнути. Як же можна дати свободу тому, що заковане ланцюгом міри? В чому буде вияв свободи для смертної істоти? Отже, треба в собі виявити те, що одвіку було невмирущим і буде таким поза всяким велінням закону, і дати йому свободу.

— Сини Прометея знають тайну свободи?

— Вони прагнуть її. Це — заповіт Вогняного Титана.

— Чому вони втаємничені? Чому не діють відкрито?

— Світ обплутано сіткою деміургів, владних і жорстоких богів. Байдуже, як вони називаються — Зевсом, Єговою чи Ормуздом. Суть їх одна — створення в людині гуртової свідомості, нав’язування людям страху перед небесним суддею. Панувати можна лише над рабськими душами, бо вільний дух — поза досяжністю тиранії. Заповіт Прометея — вільний дух, який могутніш всяких богів. Ось чому Сини Прометея не можуть іти відкрито в цьому світі: люди жахаються гніту і сили богів, вони добровільно допоможуть жерцям надіти ще одні кайдани на руки і ноги титана. Ми повинні ждати свого часу…

— Якого? Коли?

— Часу визволення, сестро. Він настане неминуче, як схід ясного сонця — титана Геліоса. Віками жерці виховують наш розум і душу міфами про богів та героїв, про творення світу і одвічне панування олімпійців над смертними. То брехливі міфи, Гіпатіє. Нині ти почуєш прадавній міф, який передають з вуст в уста Сини Прометея. В ньому тайна світу, його доля і грядуще завершення…

— Де його початок? Звідки той міф почули люди?

— Від самого титана, — суворо відповів Геліон.

ПРАДАВНІЙ МІФ

Спочатку був Хаос. Безвидна протяжність і сутність. А в надрах його дрімав у нескінченному сні Ерос — зерно Буття.

Та вічно не може спати Любов: вона прагне дії і вияву.

Прокинувся Ерос. Запалив полум’я кохання у глибині безликого Хаосу.

І народилася прекрасна мати-Земля, розплющила дівочі зіниці, зітхнула щасливо в передчутті таємничої зустрічі. Побачила вона над собою постать прекрасного титана Урана. Блакитними обіймами неосяжного зоряного неба ніжив предковічний коханець юну Гею. І почали зріти в лоні Землі могутні сили зародження, готувалися вийти у світ. Трепетно чекала їх Гея, дрімаючи в обіймах Урана.

А неоформлені сутності Хаосу дивилися на щасливе кохання титанів первісного світу і люто заздрили їхньому щастю. І в ті хвилини, коли відпочивав Уран, розпростерши крила свої в невимірності, набирали дракони безликості виду Урана і підкрадалися до Геї, шепочучи їй ніжні слова любові. Приймала в лоно материнське дрімаюча Земля вороже

сім’я Хаосу, не знаючи про те, що обнімає вона не предковічного коханця, а посланців мороку.

Хутко визріли в лоні Геї діти пітьми. Вийшли на світ — багаторукі, стоголові, страшні. Здригнулася твердь земна від їхньої ходи, від жахливого ревища. Закрив обличчя вражений Уран, кілька циклів перебував у самотині, далеко від Геі, огорнений хмарами задуми і суму. А дракони терзали груди матері-Землі, і радів Хаос, зловтішно сміявся над муками божественного Урана.

Отямився титан від туги і рішуче опустився на Землю. Махнув блакитним крилом і змів лютих чудовиськ у глибини тартару, замкнув їх замком вічності. І, обнявши Гею, вже не кидав її на самоті, щоб не могли до неї наблизитись дракони Хаосу.

Настав час. Народилися від кохання Урана і Геї могутні сини й дочки — прекрасні титани й титаніди. Вільні й безстрашні, ніжні й всесильні, невмирущі й стихійні.

Уран дав їм свою неосяжність, глибинність, мудрість, невмирущість. Гея подарувала дітям ніжність, вірність, любов, пам’ять, дружбу, мужність. І загорілося в просторах Урана сонце — око Геліоса. І попливли над Землею білосніжні хмари — мрії юних титанід. І покотив грайливі хвилі до безкраю Океан, народжуючи в своєму вічноплинному коханні-грі чарівних океанід. Полетіли у небі птахи, поля і гори вкрилися лісами і квітами. Не було хижаків на Землі, не було смерті. Здруженою і ласкавою була природа, об’єднана любов’ю титанів — дітей свободи і невмирущості.

То був Золотий Вік Буття.

А в надрах Геї бушували дракони Хаосу і мучили правічну Матір. І стогнала вона, благаючи дітей-титанів:

— Звільніть мене від тягаря, діти кохані. Випустіть з лона тартару страшних чудовиськ.

— Уран — наш батько — замкнув їх там, — відповів матері Япет — наймудріший з синів. — Як ми можемо порушити його волю? І куди подінемо жахливі породження мороку?

Лише Кронос — наймолодший титан, володар часу — вирішив послухати нерозумного благання Геї. Та вступати в герць з батьком він не міг — Уран був всесильний. І тоді визрів у Кроноса задум — пустити у світ потік часу, щоб відділити вічного батька-Урана від матері-Геї. Хотів зупинити брата всевидючий титан Прометей, та було пізно. У космос ринула ріка часу, відділяючи царство Урана від лона матері-Геї.

І не міг уже Уран обняти коханої, не міг народити нових безсмертних титанів. Володарем світу став хитрий Кронос.

Все йшло, як раніше. Та сум поселився в серцях титанів. І зустрівся з повелителем космосу мудрий Прометей і сказав Кроносові:

— Зле ти вчинив, брате. Кожна дія обертається до того, хто пустив її в світ. Чекай відплати від власних породжень.

Засміявся Кронос:

— Мої породження смертні. Я поглинаю їх. Чого мені боятися? Я ж невмирущий!

— Невмируще терзання страшніше, — загадково сказав Прометей. — Бійся своїх дітей, Кроносе!

Виходили з лона Реї небувалі діти, а Крон відбирав їх у матері і ковтав у надра часу, посміхаючись над пророцтвами Прометея. Котилися віки. Гралися безтурботно титани на неосяжних просторах Землі і під

склепінням зоряного неба. Та час невмолимості настав. Всі знають, що Рея врятувала наймолодшого сина Зевса, давши Кроносові проковтнути камінь, загорнутий в пелюшки. І виріс Зевс, змогутнів, набрався сил і мудрості. І задумався юний бог, засумував. Запитала його мати:

— Що тебе гнітить, сину?

— Дума про майбутнє, мамо.

— Чим прийдешність загрожує тобі?

— Ти забула, що я повинен щезнути. Адже я син Крона-часу. Ви — діти Урана — невмирущі. А я виник у лоні часу. Ти врятувала мене ненадовго, і то обманом. Мушу знайти тайну вічного життя. Чи допоможеш мені?

— Знаю, що треба вчинити, — сказала Рея. — Слухай і дій так, як велю. Поверни з лона батька своїх братів і сестер. Скинь його з трону володаря, сам стань царем світу…

— А чи надовго?

— Навіки, якщо будеш мудрим. Поклич Прометея і слухай, що він скаже. Син Япета — наймудріший з титанів. Він знає тайни вічності, він має щире і вірне серце.

Зустрівся з Прометеєм Зевс. Розповів свої думи, згадав про сумніви.

— Повалити Крона — тяжка справа, — сказав Прометей. — За ним підуть майже всі титани, вони дали клятву вірності. Та ще тяжче зупинити течію часу, породжену новим повелителем. Є лише одна сила, що спроможна висушити ріку часу…

— Що то за сила?

— Сила Урана — предковічного батька. Якщо переможеш — уклади спілку з ним, хай титан вічності знову стане коханцем Геї. Лише від нього ти можеш добути невмирущість собі й своїм братам та сестрам.

Згодився з мудрими порадами Прометея Зевс, і обіцяв юному богові титан свою допомогу.

Вирвав Зевс з лона Кроносового дітей Реї. І закипіла жорстока битва. Безстрашно і мужньо змагалися титани, весело йшли вони на герць з дітьми Кроноса, бо знали про свою невмирущість. Та не відали вони, що хитрий Зевс використає супроти них прадавні сили Хаосу, замкнені віддавна у тартарі Ураном. Впали замки вічності, задрижав світ від ходи стоголових драконів, спалахнуло небо від вогню полум’яних язиків гігантських зміїв та багаторуких велетів. Стогнала планета, кипіли моря, злякано огорталися густими хмарами золотисті сузір’я. Багато циклів минуло, доки скінчився бій. Переміг Зевс, бо на його боці став Прометей з братом своїм Атлантом. Два найдревніші титани допомогли богам в надії повернути вік Урана і зупинити течію всепоглинаючого часу.

Замкнув у глибини тартару Зевс титанів, запанував у світі. Розподілив між братами Аїдом, Посейдоном сфери володінь. Собі обрав небо і землю, поставивши трон на недосяжному Олімпі. І приступив до нього Прометей, запитав прямо і мужньо:

— Чому не кличеш правічного батька Урана? Кроноса ти повалив, але не зупинив течії часу. Невмирущі титани в тартарі — хіба місце їхнє там? Пора діяти, інакше потік часу змете твоє царство, і те, що добуте великою битвою, стане піною в океані буття.

— Я мушу подумати, — сказав Зевс. — Я покличу тебе.

Дивився Прометей у очі новому володареві і читав його затаєні думки. Боявся Зевс, вельми боявся. Страх корінився в ньому від народження. А страх породжує тиранію і хитрість. Ось чому роздумав олімпійський володар звертатись до Урана, бо знав, що в царстві вічності всі стануть вільними і рівними, а Зевсові страх не хотілося віддавати владу у руки блакитного неба. І ще одна думка не давала спокою володареві: а що, як олімпійці щезнуть при сяйві Урана? Адже не він породив їх, як невмирущих титанів, а творець часу — Кронос?!

І задумав Зевс злочинну справу. Збагнув Прометей, що віднині не буде миру між ними, бо щирість мудрого титана стала на заваді честолюбству гордовитого бога.

А задумав олімпійський повелитель ось що. Вирішив він створити з праху земного людей, які б жили на землі, обробляли її і поклонялися богам, тремтячи перед їхньою могутністю. А розум і душа тих людей, вся їхня творча сила повинні належати олімпійцям. Доки житимуть ті люди, а житимуть вони вічно, бо вічна мати-Гея, доти молитимуться люди своїм володарям, пам’ятатимуть про них, годуватимуть їх своїми творчими силами. Так захотів Зевс постати над часом, обдурити його всепроникаючий потік марою вічності.

Він здійснив свій задум. І сповнилася земля міріадами людей. Вони будували собі житла з каменю та дерева, полювали на мирних колись тварин, проливали кров, віддаючи її в жертву богам. У світ ввійшла смерть, а з нею відплата. Грізні Еринії почали гуляти над землею. Буття стало кільцем замкненої муки, з якого не було виходу. Люди народжувалися і вмирали, не знаючи ні тайни свого народження, ні мети життя. Страх перед богом тримав їх у нескінченному полоні терпіння і байдужості.

І збагнув Прометей, що ніколи не настане на землі час Урана, ніколи більше не почує мати-Гея голосу вільних титанів, якщо не повстати супроти волі жорстокого Зевса. Лише він один знав, що можна вчинити, лише Прометей бачив вихід з колеса невмолимості.

Створив мудрий титан інших людей і дав їм у груди небесний вогонь невмирущості, спадок древнього Урана. І пішли ті люди у світ, стали жити поміж людьми Зевса. Зазвучали над землею пісні, почувся сміх, попливли кораблі до далеких країв, шукаючи тайну, задзвеніли струни арфи й кіфари, почувся творящий стук молотка, народилася в серці надія на грядущу волю, зародилося зерно сумніву у всемогутності богів.

Розпалився Зевс гнівом і покликав Прометея до себе.

— Навіщо дав ти людям вогонь? Чому порушив мою волю володаря світу?

— Ти перший порушив нашу угоду, — сміливо одказав титан. — Ти обіцяв покликати на землю Урана, щоб повернути вік свободи. А замість того ти створив покірних істот — довічних рабів, з яких п’єш сили і снагу для власного буття! Ти став на шлях злочину, Зевсе, і відплата гряде!

— Не турбуйся за мене, — гордо сказав Зевс. — Подумай краще про власну долю. Ти порушив мій закон і матимеш страшну кару, щоб сама вічність здригнулась перед моїм гнівом.

— Я знав про кару, — спокійно мовив Прометей, — і свідомо йшов на неї. Проте ти забуваєш, Зевсе, що я невмирущий, отже й кара моя буде не довічна. Я витерплю всі муки, всі тортури й наруги, але настане час і я поверну собі волю…

— Як? — засміявся Зевс зневажливо. — Хто допоможе тобі в моєму царстві, де кожен атом слухає мого закону?

— Це — тайна, яку тобі ніхто не відкриє. І коли вдарить дзвін урочого бою, ти щезнеш, як мара, Зевсе, бо не захотів відкрити серця свого безкінечному Урану.

— Я всемогутній, — пихато скрикнув Зевс. — Я невмирущий.

— Твоя невмирущість — ілюзія. Вона — лише міф, вигаданий для світу, щоб люди годували тебе амброзією молитви і мислі. А насправді ти безсилий…

— Чому?

— Бо раб світу, віддзеркаленого на хвилях часу. Зв’язавши себе із царством, ти раб царства. Свобода — то відмова!

— Від чого? — грізно запитав Зевс.

— Від всього. Навіть від себе. Зв’язуючи себе з чимось, ми неминуче вмираємо. Смерть — розплата за придбання. Відмовляючись від усього — ми невмирущі. Я ніколи не вмру, бо віддаю свою невмирущість людям. А ти — грабіжник людського духу, а тому несеш в собі власний кінець. Коли люди повстануть — тебе не буде!

— Цього не станеться! — люто сказав Зевс. — А ти сконаєш у самотині на краю світу, де тебе не побачить око людини!

І звелів Зевс прикувати титана у найвищих горах, недосяжних для людей.

Минають віки, тисячоліття. Прометей непокірний. Ні хитрість олімпійського володаря, ні муки й тортури не примусили його відкрити таємницю падіння богів.

Багато міфів пустили у світ жерці деміургів-творців. Багато брехливих ідей та мрій посіяли зерна ілюзій в душах героїв. І віддавали діти Прометея полум’я духу та прагнення розуму для чужої мети, для даремних дій, вигідних олімпійським богам. Знав світ про заповіт Прометея, знав, що має з’явитися дивовижний герой, який подолає в борні драконів Хаосу і визволить Прометея від вікових кайданів. Ось чому жерці створили міф про Геракла, повідомивши людям, що такий герой

уже був і нема чого чекати його знову. Це — найбільша брехня олімпійців. Геракл гряде. Він — то нащадок титана, який збагне древній заповіт і проб’є отвір в скелі часу, об’єднавши наш світ з невимірними володіннями Урана.

І тоді зітхне Прометей, звільниться від кайданів, які він обрав добровільно, віддавши вогонь свого розуму для визволення людей…

ПРОЩАННЯ

Слухає Геліона Гіпатія, і згадується їй тужливе обличчя Великого Нага, і розуміє вона багато втаємничених символів книг і пісень, міфів і легенд, які ввійшли в її душу з дитинства. Так, так, скрізь розсіяно іскри вогню Прометея, від далекого Гімавата до гір Еллади. Скрізь діти титана шукають виходу з кола часу. Тяжка дорога, але радісно знати, що Сини Прометея є в світі і що вони невмирущі. Як об’єднати їх? Коли це станеться?

Обличчя Геліона суворе й тривожне.

— Чи зрозуміла міф, Гіпатіє?

— Я збагнула, що це — лише символи справжніх подій. Відкрий мені приховану суть, Геліоне.

— Вільні титани — то люди, породжені природою-матір’ю і безкінечним рухом — Ураном. Вони — володарі стихій, вони вільні діти неба і землі. Та сталося так, що люди-титани породили богів, як свої ідеальні відбитки у мислі, в розумі. Вони запліднили тими ідеями світоносний ефір, і виросли чудовиська тиранії та владності, і вони стали повелителями людей, бо люди самі захотіли цього. Страх не дозволив зруйнувати зловісні образи, страх навіть примусив прикрашати їх всім найкращим, чим володіла людина. Прегарні храми, музика, творчість духу і розуму — все віддається їм, безжалісним тиранам. І лише дух людини —

Прометей — не скорився фатуму. Він повстав супроти самоув’язнення в колесі Зевса і дає вогонь розуму й самовизволення для вічного повстання. Закон цього світу тримає його прикутим до скелі ілюзорного буття і орел приреченості довбе серце титана безмірності. Та гряде Геракл — героїчна людина, яка відкриє можливість перемоги над законом Зевса, і тоді люди-титани постануть з глибин тартару і повернуться до країни свободи, до царства Урана.

— Чи скоро це станеться, Геліоне?

— Не питай — чи скоро? Не вживай символів часу. Живи ідеями вічності. Головне — це станеться. Такий заповіт Вогняного Титана. Чи хочеш іти до дня його визволення?

— Хочу. Піду.

— Це тяжко. Це страшно. Згадай невмолимого орла Зевса. Згадай нескінченні муки в самотині. Згадай про тисячні юрмища послідовників богів та невблаганних жерців.

— Я пам’ятаю про це, — твердо мовила Гіпатія. — Але що мені смерть і муки, коли в мені клекоче вогонь невимірного неба-Урана?

— Ти — донька Прометея, — тихо сказав Геліон. — Ходімо зі мною. Вогняний Титан загляне в твоє серце, спопелить в ньому прах цього світу. Приготуйся послухати голос вічності. Віднині ти — сіяч вогню. Загартуй душу для полум’яних зерен…

НЕБО ВІТЧИЗНИ

Корабель прибув до Александрії вночі. Високі хвилі не давали йому пристати до берега. Господар судна звелів кинути якорі, згорнути вітрила. З підвітряного боку спустили човна для Гіпатії — вона поспішала додому. Чотири гребці хутко домчали до берега, вискочили просто в

хвилі, перенесли дівчину та її речі на руках до сухого. Вона подякувала суворим і люб’язним морякам, почала шукати в гаманці драхми. Білявий плечистий моряк зробив заперечливий жест.

— Не треба, еллінко, — сказав він. — Поцілуй мене, і то буде для мене найбільша нагорода.

Гіпатія усміхнулася, обняла хлопця за шию, міцно поцілувала. Він заплющив очі, захитався, ніби пронизаний грозовою силою. Товариші заздрісно дивилися на нього, сміялися.

— Все життя любив би таку подругу, — прошепотів моряк, з священним острахом дивлячись на Гіпатію. — Звідки ти така?

— Ах, що таке життя? — гірко запитала дівчина. — Не вір пориванню, хороший хлопче! Тут любов не вічна, і вона хутко розбиває свої крила на камінні життя. Шукай в іншому місці…

— Де? Де? — палко скрикнув моряк.

— Вогонь прагне вогню, — сказала Гіпатія. — Хто має розум, той збагне. Я житиму в Александрії, знайдеш мене в Музеумі, якщо захочеш…

— Знайду, — твердо пообіцяв моряк. — Що тобі ще зробити?

— Розшукайте носильників.

— Самі донесемо. Вкажи куди…

Моряк взяв дівчину, як дитину, на руки, його товариші підхопили речі. Рушили каменистим шляхом на околицю міста, де стояв будинок Теона. Дівчина обняла хлопця за шию, як брата, дивилася в небо, на вогонь

маяка, шепотіла задумливо й ніжно: "Ти все сяєш, гориш, як і тоді, мій полум’яний друже! А я — ніби стовічний мандрівник… В моїй душі — нескінченна туга… Як мені навчитись у тебе, стороже рятівного багаття?"

Біля батьківського будинку Гіпатія попрощалась з моряками. Тихо ввійшла на заросле виноградом подвір’я. Прислухалась. На балкон хтось вийшов, почувся старечий голос:

— Хто там?

Гіпатія мовчала, задихалася від хвилювання і радості. Постать перегнулася через балкон, розгорнула віти плюща.

— Доню! — пролунав чи то стогін, чи то ридання.

Вона кинулася назустріч. Обнялися на сходах, Теон вів її до кімнати, цілував очі, щоки, вуста, руки. Став перед нею на коліна, припав до ніг, захлинаючись від судорожного плачу. Вона схилялась до нього, гладила сухенькі, зігнуті плечі.

— Тату! Встань! Татку, коханий! Все добре, все гарно! Ми разом! Татусю, не плач!

Вона підняла його, пригорнула до грудей, задивилася в глибокі, виплакані очі, все ще прозорі і ясні. Промені від світильника падали на обличчя батька, і донька помічала на ньому невмолимі знаки часу — глибокі; скорботні зморшки.

— Тепер довіку зі мною? — з надією запитав Теон.

— Довіку, — радісно сказала Гіпатія. — Навчатиму людей у Музеумі, я багато чому навчилась в далеких краях. Треба передати спраглим зерна мудрості. Може, лише вони врятують світ від потоку темряви…

— Ходімо зі мною, — щасливо промовляв Теон, тягнучи її до свого кабінету. — Ось глянь — яка бібліотека! Доки тебе не було, я ще чимало дістав манускриптів. Є такі рукописи, яких навіть у бібліотеці Музеуму нема. І все це — твоє!

— Моє? — здивувалася дівчина.

— Так, твоє. Я вже старий, незабаром піду в країну тіней. А тобі йти та йти. І вести людей за собою. Ось тут влаштовуйся і починай розпалювати вогнище. Завтра підемо до Музеуму. Я вже префекту Орестові казав про твій приїзд. Багато людей чекають нетерпляче. Він обіцяв підтримку, ти матимеш кафедру філософії та математики.

— Ой, татку! Яке щастя! Я матиму своїх учнів?

— Саме так! Але боротьба буде невмолима. Патріарх Кирило володіє юрбами фанатиків, він має великий вплив на плебс. Треба діяти обережно…

— Ах, батьку! Освіта всесильна! Невже фанатики можуть щось протиставити розумові?

її слова перебив дивний звук, що линув здалека. Теон прислухався, тривожно метнувся до балкона, донька пішла за ним. На тлі нічного неба танцювала заграва, до зірок тягнулися язики багряного полум’я, ставали все вищими, зловіснішими. Над містом тривожно бемкав дзвін, відлунювали злобні, торжествуючі крики.

— Що це? — прошепотіла Гіпатія, пригортаючись до батька. її тіло тіпала лихоманка. — Що це, татку?

— Горить храм Серапіса, — понуро одвітив Теон. — Ось тобі відповідь, доню, на запитання — що може злоба протиставити розумові. Чорний вогонь руйнації проти ясного вогню знання…

Частина п’ята

МУЗЕУМ

ПОЄДИНОК ВОГНІВ

Гіпатія на кафедрі. Перед нею — сотні александрійців. Амфітеатр заповнений вишуканою публікою: тут і патриції, горді своїм прадавнім родом, і багаті купці, що нажили капітали, скориставшись державним хаосом у імперії, і християнські ченці, і молоді ремісники. Сам префект Орест завітав на відкриття кафедри філософії, математики й астрономії при Музеумі, Сидить в першому ряду, очі опустив долу, але жадібно дивиться з-під вій на струнку постать Гіпатії, на її розпашіле від хвилювання личко, на великі блакитні очі, з яких ллється полум’я щирості і натхнення. Збоку сидить Сінезій, єпископ з Кірени, освічений, культурний ієрарх церкви, який донедавна ще тримався еллінізму. Що його привабило в діяннях Гіпатії, що він хоче почути з вуст молодої учительки, яка не зв’язує своєї науки з жодною релігією? І патріарх Кирило теж не довірив вухам своїх прихильників першого враження про ерудицію та напрям думок доньки Теона, він сам вшанував Музеум власною присутністю. Сидить в задніх рядах, загорнувся в темний пматій, підперши підборіддя кулаком. Очі — під густими бровами, вилиці кам’яні. Не прочитаєш думи на обличчі наймогутнішого африканського ієрарха, не дізнаєшся, чого прагне його жагуча і буйна душа! А Гіпатії байдуже: хай приходять всі! Багаття розпалюється серед холодної пустелі для всіх, хто замерз, хто жадає тепла. Так вона і скаже… так і скаже…

— Браття! Любе товариство! — пролунав над головами присутніх дзвінкий і мелодійний, ніби спів жайворона, голос Гіпатії.

Амфітеатр зітхнув, загомонів здивовано. Наче забриніли струни божественної кіфари. Наче війнув прохолодний вітер у літню спеку. Ніхто не звертався так до аудиторії, жоден з учителів Музеуму. Хто вона, що

так вільно тримається перед найповажнішими мужами Александрії? Звідки її владність?

Сонце сміється, грайливо ллє своє проміння крізь віконниці амфітеатру, сповиває Гіпатію неземним ореолом. Орест побожно дивиться на неї, затримує дихання. Може, справді боги повернулися на змучену землю? Може, сама Афіна спустилася з Олімпу, щоб посіяти в серці людей зерна мудрості?

— Мої друзі! — натхненно веде річ Гіпатія, простягаючи прекрасні, ніби пелюстки квітів, руки до слухачів. — Коли холодно серед пустелі, люди запалюють вогонь. І божественне багаття зігріває всіх, не питаючи їх ні про віру, ні про багатство, ні про мову, ні про освіту. І не питає господар багаття пришельця, який з’явиться з нічної темряви, не питає його про те, звідки прямує той, а пропонує погрітися і спочити біля благословенного тепла та світла. Так і наука, знання, любе товариство! Воно для всіх — понад вірою, багатством, походженням! Воно — дарунок неба, а небо обнімає всіх — і злих і добрих.

Запалимо ж вогонь Афіни серед холодного незатишного світу. Як легко його погасити, як багато охочих до варварської справи руйнації і як мало носіїв священних іскор сонця! Громи боїв, крики фанатиків, рушення імперій, честолюбство вождів та правителів! Що все це залишає у серці народів? Лише огиду, зневіру і страх. Безсмертне тільки знання, посіяне в душу людей: не сьогодні, то завтра воно дасть добрі врожаї.

Юнаки і дівчата! Ви пізнаєте закони числа і гармонії, щоб збагнути через них таємницю краси. Ви понесете в життя ті закони, щоб розсіяти пітьму марновірства і фанатизму. Життя ваших дітей буде радісне й величне: крім того сонця, що в небі дає нам дарунок божественних променів, ви запалите в небі своєї душі тисячі нових сонць — очей благословенного Геліоса!

Поважні батьки й матері, славетні громадяни Александрії! Ви підете таємничими шляхами мудрості, що їх проклали для світу шукачі божественних скарбів — Платон, Піфагор, Арістотель. Ви збагнете прихований смисл власного життя і Матері-Природи і зрозумієте всесильність знання. Колесо узвичаєного життя замикає вас у безвихідь постійності прагнень. Промінь філософії осяє вашу свідомість і покаже вам обрії іншого, прекраснішого буття!

Навіть дитя, сповнюючись прагненням стати особистістю, жадібно дивиться довкола і невтомно запитує матері, батька, довколишніх людей про таємницю світу і його явищ. А пізніше втомлюється і стає холодним попелом колишнього багаття. Товариство! Розвійте попіл втоми, розчарування, зневіри, повернітесь до благословенної свідомості дитинства. Запитаємо в світу, що він є: що таке зорі, що таке вітер, що таке дух людини, хто такі птахи і метелики, планети і хмари в небі, що таке любов і віра в богів?!

Допоможіть мені, громадяни Александрії, запалити вогонь серед пустелі руйнації. Гляньте довкола — котиться над світом хвиля фанатизму і темряви, палають заграви над храмами і бібліотеками. Якщо варвари затопчуть вогні древньої мудрості, що матимуть наші діти, кого вони запитають про таємниці буття?

— У ієрархів божої церкви! — прогримів гучний голос з задніх рядів. — У слуг бога живого! Твердиня істинного знання нерушима, і навіть сили пекла не зруйнують її!

Всі обернулися на звук голосу і побачили високу постать патріарха Кирила. Чорні очі горіли темним полум’ям, рука була здійнята вгору, наче меч грізної кари.

Аудиторія невдоволено зашуміла. Гіпатія на мить замовкла, потім сміливо стріпнула золотим вузлом кіс.

— Не станемо сперечатися з тобою, володарю християнських душ! Дим над храмом Серапіса — найкраще свідчення! Хто не сліпий — побачить, що чекає наступні покоління, якщо вони не зупинять дикої стихії неуцтва!..

— То — священний вогонь, — грізно заперечив Кирило. — Ви — апологети язичества — самі накликали його на власні голови. Ви віками душили слово Христа, нищили вірних його синів на аренах цирків, розпинали на хрестах, кидали за з’їжу диким звірам! Чого ж бажаєте тепер? Слово Христа торжествує, і ніяка сила не зупинить караючої руки! Дарма хочеш відродити сатанинські вогні еллінізму, донько Теона! їхній час минув і не вернеться!

— Може, й так, — несподівано сумно озвалася Гіпатія, похиливши голову, і амфітеатр принишк. — Може, ти й маєш слушність, чорний володарю юрби! Можливо, погаснуть божественні вогні знання і тьма впаде на землю. Ми тоді підемо в інший світ, у світ, недосяжний для вас, прихильники жорстокого бога. Там ми запалимо вогонь Прометея та Афіни і зберемо до себе дітей, щоб вони своїми ясними очима запалили небувале сонце в новому небі. А ви залишитесь самі, у суцільному мороці, бо хто освітить ваше неуцтво і пітьму серця, як воїни знання підуть звідси?

— У нас є немеркнуче сонце — боже слово! — гордо відповів Кирило. — Раджу й тобі замислитись, велемудра донько Теона, доки не загриміла сурма Архангела!

На кафедру зійшов імператорський префект Орест, підняв руку.

— Ваше преосвященство! — миролюбно сказав він. — Прекрасна Гіпатіє! Навіщо дискусія, до чого вона? Мудрий закон імперії дарує свободу кожному — мислити, діяти так, як велить його серце і розум! Брама церкви Христа відкрита для бажаючих, але й двері до Храму Муз ми не зачинимо! Учена Гіпатіє! Александрія вітає тебе і твоє похвальне

бажання запалити вогні мудрості! Ось тобі слово префекта — вогонь Афіни горітиме довго і сильно. І прославиться наше місто двома маяками. Чудо світу височіє над морем, вказуючи шлях кораблям, маяк знання засяє над віками, щоб прокласти нашим нащадкам путь до осмисленого буття. Я сказав, громадяни Александрії!

Амфітеатр гримів від оплесків та вітальних вигуків, а Гіпатія мовчала і понуро мовчав патріарх Кирило. Вони дивилися в очі одне одному, і між ними пролягала безвидна і страшна безодня. І запитувала сама себе Гіпатія: чи є в світі сила, яка зімкне ту безодню? Чи зійдуться їхні душі коли-небудь докупи, щоб щиро подати руки для дружнього потиску? І не бачила донька Теона відповіді, не знаходила її в серці своєму…

У вікні бібліотеки — таємниче зоряне небо. Пливуть в нескінченнім просторі вогнисті слова вічної книги, зачаровують, магнетично тягнуть до себе. Гіпатія шепоче слова ніжності далеким світам, відчуває свою причетність до полум’яного всеохоплюючого життя. Вона згадує мудрі учення Арістарха та Піфагора про нескінченні простори, про те, що земля пливе серед легкокрилого ефіру довкола сфери Геліоса, а разом з ним — у зоряній річці невимірності, яка й складає життя Світового Логоса. О, титане Прометею! Що ж станеться з твоїм дарунком, коли запанують дикунські уявлення, принесені нам неуками-жерцями, апологетами сінайського бога? Замкнута кришталева сфера з мізерними світильниками зірок? В’язниця духу, склепіння, змуроване над головами нещасних рабів, доля яких віднині — молитися нещадним володарям неба і благати в них недосяжної ласки?!

О, краще згинути, щезнути, розвіятися хмаринкою, стати променем в океані ефіру і полинути нечутно, небачено за всі мури, стіни і божественні брами, за всі обмеження деспотичного розуму духовних тюремщиків! Ні, ні! Не можна хитатися і падати духом! Треба пам’ятати: там, на краю світу, знемагає в немислимій напрузі Вогняний Титан. Він чекає героя. Невже вона, Гіпатія, не ввійде в лаву бійців, яку збиратиме грядущий Геракл? О ні, не слід навіть такої думки допускати! Доки є снага, сила,

доки дихання теплієтьcя в грудях — палити, палити вогні! Хтось прийде, хтось допоможе, понесе естафету далі…

У дворі прослизнула зігнута постать служниці. Вона вибачливо шепоче:

— Там якийсь чернець запитує тебе, доню…

— Хто він? — дивується Гіпатія.

— Не каже…

— Чого йому треба?

— Хоче побесідувати… Ти вийдеш до нього?

— Ні. Запроси сюди, до бібліотеки.

— Доню, — несміливо обзивається служниця. — Теона нема вдома, а той чернець сильний і високий…

— Я сказала, — нетерпляче промовляє Гіпатія, — що чекаю його в бібліотеці. Запроси…

Служниця зникає. Гіпатія підходить до свічада, поправляє вузол кіс, загортається в довгий вовняний плащ, зупиняється біля вікна. Хто ж це може бути?

Висока постать в чорному гіматії переступає поріг. Капюшон падає на спину, відкриваючи гриву буйного волосся, бліде суворе обличчя в обрамленні пишної бороди і вусів. Хвиля подиву і остраху охопила Гіпатію: до неї завітав сам Кирило — всемогутній патріарх

Александрійської церкви! Оце так дивина! Чого він шукає в будинку Теона?

— Дивуєшся? — глухо спитав Кирило.

— Так, — кивнула Гіпатія, не рухаючись з місця. Вона вже оволоділа собою і навіть усміхнулася у відповідь на його похмурість. — Чим я можу прислужитися вашому преосвященству?

— Я для тебе не преосвященство, — відрубав Кирило. — Не треба блюзнірства, мудра Гіпатіє! Прийшов я не для жартів, не для компліментів. Сильний прийшов до сильної!

— Ти вважаєш мене сильною? — здивувалася дівчина.

— Так. І ти сама це знаєш. Ти відзначена променем неба, ти — для незвичайної долі. Я відчув це одразу, як почув і побачив тебе. Жаль, що йдеш ти манівцями. Твій вогонь згасне в дикій ущелині…

— Ти хочеш дати мені місцину для багаття? — трохи іронічно запитала Гіпатія.

— Так, — не приймаючи кпину, відповів патріарх. — Тверезо глянь на історичний плин. Минуле приречене. Еллінізм вмирає. Народжується і стверджується інша сила, яка підкорить світ!

— Темні юрби фанатиків? — зневажливо кинула Гіпатія. — Вони вміють лише паплюжити й палити. Невже ти захоплюєшся ідеєю руйнації? Навіщо тоді я тобі?

— Та дика сила — тільки зброя, щоб знищити ветху будівлю, — сказав Кирило. — Хіба ти не бачиш, що всі твої Зевси, Посейдони, Астарти — приречені. Вони мертві! Ти їх не повернеш до життя. Ріка не

повертає своїх вод назад. На місці язичеських храмів ми змуруємо іншу будівлю — величну і небувалу. Вона стоятиме вічно!

— Не вірю я у вічні будівлі, — серйозно сказала Гіпатія. — Про олімпійців ти слушно мовив, єпископе: вони вмирають. Але для мене вони завжди були лише символами духовних реальностей. Невже ти гадаєш, що я можу поклонятися ідолам Зевса чи Посейдона? Вони для мене — символи невмолимих законів світу, які треба розгадати і здолати. А що ж ти запропонуєш поставити на місці старих ідолів? Тінь хреста Голгофи? Постаті ваших апостолів, які не змогли навіть захистити учителя в його смертну хвилину? Хіба не ясніші, не прекрасніші образи Леоніда із Спарти та його трьохсот товаришів, які життям своїм зупинили азійські орди тирана, щоб захистити землю вітчизни? Хіба не величніша постать Спартака від озлоблених проповідників нового бога, народженого в іудейській пустелі?

— Захоплююсь твоєю щирістю і мужністю, — просто сказав Кирило, і голос його пом’якшав. — Сам думаю над долею церкви, над сумними наслідками проповіді, яка звернена до плебсу. Ось чому прийшов до тебе. Над темними водами стихії і фанатичної віри повинен з’явитися білий, прегарний корабель з сонячними вітрилами, але на тих вітрилах хай спалахне знак Христа. Ти збагнула? Тоді твоє знання житиме вічно, доки існуватиме церква, а вона — невмируща. Мине дикість, спаде хвиля злоби й руйнації, залишиться Храм Муз, і зерна божественної Гіпатії дадуть багаті врожаї в царстві Христа. Чи ясно я сказав?

— Аж надто ясно, — кивнула Гіпатія. — Дякую тобі за щирість.

— Тоді подай мені руку, — палко сказав Кирило, і в очах ієрарха загорівся потужний вогонь. У тому полум’ї дівчина відчула не лише турботи за долю церкви та знання, о ні! Вона збагнула, що то їхня остання бесіда. — Об’єднавши сили віри і знання, ми з тобою звоюємо всю Африку. Імперія розвалюється, Рим конає, і навіть Константинополь слабне, втрачаючи залишки колишньої величі. Александрія стане новим

Римом, який запанує над народами не силою легіонів, а силою розуму і віри! Зважуйся, мудра Гіпатіє!

— Ти не збагнув, яка сила веде мене, — тихо і печально одвітила дівчина. — Глянь у вікно — там сяють маяки моєї дороги. Свобода — ось мій поклик, Кириле! Ти кличеш мене до суєтності світу. Ах, навіщо вона мені? Навіщо влада над дикою стихією юрби? Я все віддала б за білу смугу піску над морем, за голос хлопчика, який грався зі мною серед хвиль і якого я втратила так жорстоко і невблаганно. Ах, Кириле! Чогось варте лише те, що дає спокій і ясність, а всі ті ідеї, що хвилюють тебе, — лише чад під оком цього величного неба, яке одвіку кличе до себе наш дух. Згадай слова вчителя, якому ти поклоняєшся: "Істина звільняє вас!" Чому ж ти прагнеш до влади і сили, які зв’яжуть тебе навіки з ділами і пристрастями тих, ким ти жадаєш керувати? Де ж тоді істина, де свобода?

— Свобода поза владою — фікція, — суворо сказав Кирило. — Фраза з Євангелія — лише філософський софізм. Оволодівши течією необхідності, ми стаємо воістину вільними. О, Гіпатіє, ти нічого не збагнула! Ти прагнеш до порожнечі. Що хочеш знайти в пустелі абстракцій? Я пропоную тобі реальну могутність… і серце, яке вміє цінити красу й мудрість…

— Не продовжуй, — зупинила його Гіпатія. — Я все розумію… Все бачу… Відповім просто і відверто… Щоб ти не мав ілюзій щодо мене, скажу одразу: серце моє вмерло для кохання земного. Той, хто полонив його, — пішов звідси, і я звільню його, своє бідне серце, лише звільнивши тіло від земних кайданів. Зажди, не гнівайся! Я не поставлю ніякого знаку на вітрилах мого корабля: ні знаку еллінських богів, ні знаку Христа. Хай мої учні стануть вільними від будь-яких ідолів. Хіба не величніший знак сонця і зірок від земних символів? Хіба не просторіше склепіння неба від найпишніших храмів землі?

— Тоді повстаєш супроти закону творця, хто б він не був — Зевс чи Єгова! — понуро озвався Кирило.

— Так. Це правда.

— А повстанців жорстоко карає закон. Ти пам’ятаєш міф про титана Прометея?

— Я ніколи не забувала його, — гордо мовила Гіпатія.

— Тоді тобі не треба нагадувати про грядущу долю твою, нерозумна й прекрасна Гіпатіє!

— Я знаю смак долі, — сумно сказала дівчина, дивлячись на миготливе сяйво зірок.

— І тебе не страхає вона?

— Страхає, — зітхнула Гіпатія, загортаючись у плащ. — Ще й як страхає, Кириле. Твій бог сильний, Кириле! Але я шукаю всесильності, яка понад силою і безсиллям! Я шукаю свободи…

МАТЕМАТИКА ЛЮБОВІ

Минули роки.

Далеко за межі Александрії линула слава школи Музеуму та її найкращого скарбу — божественної Гіпатії. Наймудріші учені мужі приходили до неї, щоб почути чарівливий голос, випити з джерела древньої мудрості, засвоїти нове розуміння математичних чи філософських істин.

Кільце люті і злоби змикалося тісніше й тісніше. Патріарх Кирило не забув розмови у бібліотеці Теона. Та відвертість не очистила його серце від суєтності й владолюбства, а запалила ще чорніший вогонь у його ницій душі. Гіпатія знала про фанатичну ненависть, яку запалював

Александрійський патріарх у серцях плебсу супроти її школи і волелюбних поглядів відданих прихильників Храму Муз. Знала, але не боялася! Все більше було в неї прихильників, вже сотні учнів несли зерна знання в довколишній світ, і бували хвилини натхнення, коли Гіпатія вірила, що, може, пощастить їй розвіяти той страхітливий морок неуцтва, що сповивав від року до року все тісніше думку і душі людей ойкумени.

Став її відданим другом єпископ з Кірени Сінезій — сильний і мужній чоловік. Він писав їй щирі листи, сповнені вдячності й любові. Обережно попереджав її в тих листах про небезпеку, радив стримувати палкі поривання до істини. Зауважував, що шляхи до правди заросли тернами, завалені скелями, і розчистити ті стежки — непроста справа, може, справа численних поколінь! Що треба зважати на складність моменту і прикриватися ідеями злободенності, щоб зберегти для прийдешнього зерно вічного знання.

Гіпатія сумно усміхалася, читаючи ті листи. Ах, мій друже Сінезію! Несумісні це речі — фальш і правда, ілюзія й істина. Не може дихати, жити істина під запоною брехні й ошуканства. Як горітиме вогнище в льоху? Адже воно без чистого повітря зачахне, згасне! Так і правда — вона потребує високої гори. Багаття істини повинне палати для всіх. Його можна згасити, але не зробити слугою неправди!

В амфітеатрі, перед сотнями слухачів, Гіпатія розкриває самоцвіти розуму й чуття, добуті нею в довголітніх мандрах, показує захопленим александрійцям божественність пізнання, стверджує свободу духу, яку треба берегти понад всіма умовностями політики й повсякденного життя. Але в своїй домашній бібліотеці вечорами вона збирає найближчих учнів, готових заради неї на все — на смерть і на небувалий подвиг. І там, серед таємничої тиші, Гіпатія ходить між рядами книг та рукописів, інколи зупиняється біля вікна, і тоді заворожені учні бачать у променях призахідного сонця сиві пасма у золотих косах Гіпатії і тіні втоми під прекрасними бездонними очима. Друзям своїм вона говорить те, чого не можна сказати на велелюдді.

— Мої прекрасні браття! Чує серце — ми незабаром розлучимося. Не треба благальних поглядів — життя жорстоке, а довкола — вороги. Слухайте моє найщиріше слово до вас. Хочу, щоб ви збагнули всеможність людини, хочу, щоб ви прийняли в свою душу іскру вогню Прометея. Той вогонь — вогонь свободи. Не збагнете ви цього поняття, доки будете його мислити за філософськими зразками. Поняття свободи — поза словами, воно у сфері відчуття і духу! Згадайте два образи з міфології — Прометея і Епіметея. Два брати, але які різні. Прометей повстав супроти невблаганного закону Зевса і віддав свій вогонь нещасним людям, щоб мали вони зброю для герцю з олімпійцями. А інший — Епіметей — став сліпим попихачем богів, бо прийняв у дім свій штучну жінку Пандору, створену богами. І пустила та жінка у світ потік лих і хвороб, відкривши заборонену скриньку. Так Епіметей допоміг деспотам ще сильніше ув’язнити дух людей у в’язницю необхідності.

Хто ж такий Прометей, а хто його немудрий брат?

Прометей — то Над-мудрість, яка відчуває суть явища понад тверезим міркуванням, то вогонь духу, який знає смисл життя і любові поза обережним нашіптуванням розуму. Епіметей — то Під-мудрість, яка нехтує нечутним голосом душі, а слухає громи земної суєтності і жадібної жаги тілесних бажань. Розрізняйте у всьому голоси двох братів. Навіть у сфері точних наук. Ви сприймаєте мудрість математики, астрономії, філософії, як щось абстрактне, придатне для всякої епохи і всякої віри. Все це так, але доля світу залежить від того, яке почуття ви вкладете в форму згаданих наук. Я мрію не просто про математику, а про математику любові. Я хочу, щоб жила астрономія любові, філософія любові. Ви запитаєте — до чого тут числа і любов, далекі зорі і кохання?!

Я поясню. Ось ви маєте від мене закони чисел, їхнього поєднання і роз’єднання. Однотипність рішень ви приймаєте як закон. Я не можу вам дати іншого, але вже сама знаю, що в цій однотипності — порочність, яка вводить творчий розум у колію мислення, а разом з тим у колію практичного рішення. Результат — обмеження людини сферою звуженої практики. Потрібна математика вільного вияву, фантазії. Математика

поезії, краси, математика любові і небувалого. Ми обоготворили число, а отже, зробили з нього ідола, як і з усякого бога. Це породило математику огрублення, роздрібнило єдність світу.

Ми оперуємо міріадами чисел, а цілість втратили. Треба знайти математику єдності. Дроблення — помилка древніх математиків. Поєднуючи числа, ми не маємо злиття, а лише купність. А істина вимагає повної єдності. Ми вивчаємо числа і речі, символізовані числами, як щось окреме від нас, як ідеї, абстракції. Це породжує непрохідну прірву між розумом і світом, розрубує єдність.

Треба вивчати не просто сонце, а поєднання людина — сонце. Не просто чоловік і жінка, а чоловік — жінка, не просто дитина й мати, а єдність матері й дитини, їхню нерозривність. Це — математика вічності, математика невимірного потоку буття.

Бачу подив у ваших очах, мої любі учні. Змушуйте себе руйнувати звичні поняття. Тоді ви станете дітьми Прометея. Ще раз нагадаю: математики оперують порожніми формами, вони неспроможні перебудувати світ, бо втратили з ним контакт. А суть залишається поза числами, вона втікає від їхніх обчислень і навіть від їхньої практики, бо вони не єднаються з речами, а пересовують їх з місця на місце, не міняючи сокровенного змісту.

Щоб збагнути — треба полюбити. Треба стати творцем і співтворцем. Не число важливе, не міра, а корінь числа, його суть, його втаємничене значення.

Ось ідуть двоє. Зрадник і зраджений. Це — початок Голгофи. Ось ідуть двоє закоханих. Це — початок нового світу кохання і радості. Отже, майте справу не з голими числами, а сійте зерна ідей в грунт апейрону, правічної матері-Геї. Тоді з них виростуть плоди любові і єдності. О мої учні, як хочеться чистої вільної ниви, на якій би виросло могутнє древо

науки любові для щастя всієї землі! Чи настане той час? Хто нам скаже про це?

ЗУСТРІЧ НАД МОРЕМ

Незрівнянній Гіпатії —

від Сінезія

Щирість і вітання!

Божественна Гіпатіє! Серце моє розривається при думці про Вас. Знаю про ненависть, яку Ви розбудили в багатьох християн, плекаючи ідеї волелюбності. Знаю про вашу безстрашність. Але не можу лишатися спокійним, помічаючи ту бурю, яка насувається на Вашу долю, на Ваше дитя — Музеум.

Мій друже, моя сестро, мій божественний учителю! Послухайте голосу вірного друга. Приховайте свій шал, свою нестримність. Треба берегти сили для прийдешнього. Знаю, що ви боїтеся всякої фальші і не приймете віри, яка не близька серцю. Але ж Ви відаєте про те, що будь-яка віра — лише вбрання відносності, данина моді, що міняється у віках. Людям хочеться гратися у богів — хай граються. А мудреці нехай у тих божественних ляльках вбачають лише лиця тих знаків, символів, з допомогою яких можна щось необхідне передати людям землі. Ну, хіба не однаково їм, яке обличчя у символу — еллінське чи іудейське? Обличчя Аполлона чи Христа? Вкладіть у те чи інше вчення слова любові, і хай приймуть те слово люди і засвоять його поза умовностями релігій та політики. Мені страшно, коли я подумаю, як Ви ризикуєте заради пустих абстракцій. Втіште мене, напишіть, що Ви збагнули і будете діяти розважливо й мудро. Хай доля обереже Вас для радості всіх, хто мав щастя слухати Ваш божественний голос, і всіх, хто ще його почує.

Сінезій.

Мудрому Сінєзію —

від Гіпатії, доньки Теона

Любов і вітання!

Мій дорогий друже!

Засмутив мене Ваш лист. Дуже засмутив. Ви не збагнули глибини тих ідей, які чули з моїх вуст.

Є правда в словах, які Ви мені написали. Правда тимчасова, сіра правда. Правда страху, самозбереження. Я не хочу такої страшної правди. Бо служу лише одній ТИТАНОВІЙ ПРАВДІ, яка прикута до правічної скелі і не прийме ласки тирана-бога, яким би могутнім він не був. Ви хочете, щоб я загравала з тими ідеями, які вже пустили в серці людей чорні, жахливі пагіння. Я бачу люті часи в прийдешньому. Церква посіяла в сплячі душі зерна рабства. Вони виростуть тернами сваволі й падіння, руйнації й горя.

Рим чинив відкриту сваволю, яку можна було струсонути і навіть повалити силами спартаків-повстанців, доки в серцях їхніх полум’янів огонь Прометея. А Голгофа внесла в дух людей покору. Освячується сама ідея рабства ім’ям бога, і спротив рабству оцінюється, як богоборство. Це виховає страх і сформує рабські душі в грядущих поколіннях. О титане Прометею! Чому покинув своїх друзів-людей у такі незатишні дні?!

Пробачте мені за такий відчайдушний лист. Мені тепер дуже нелегко. Але не пишіть мені більше про обережність, про необхідність дипломатичності в умовах загальної лютості та злобності. Я не політик, не хитрун. Я, мій друже, лише жінка, яка ніжно й палко бажає ясного і тихого сходу сонця над замиреною землею…

Ваша Гіпатія

Гіпатія віддала листа служниці, а сама, одягнувши теплого плаща, вийшла з будинку. Душа прагнула самотини, кликало до себе море.

Вона поминула ворота, тепер біля них вже не було варти, як колись. Зривалася буря, над пустелею котилися смерчі, море було чорне і грізне. Білі ягнята хвиль бігли над шаленими просторами, радісно кричали чайки в захмареному небі.

Вітер рвав плащ з її плечей, піднімав його поли, ніби крила, вривався в легені подихом свіжості й волі, їй було легко й тужливо. Не хотілося думати, а лише відчувати, йти, приймати всім тілом опір тугого повітря, грізний гомін прибою, водограї солоних бризок.

Вона підійшла до прадавнього каменя, де колись гралося у чарівному сні двійко дітей. Ах, як хотілося Гіпатії повернути той благословенний час, побачити ще раз бронзові тіла юних істот, почути ніжні голоси, в яких уже бриніло кохання. Та ба! Ще не впала тиранія часу — нерозумного породження Крона, лише в снах інколи приходить до неї дитинство, мучить ілюзорністю, несправжністю, витискує із засмучених очей даремні сльози.

Вона роздяглася, вийшла на скелі, стала над ревучим морем, ніби древня Афродіта, що народилася з піни. З криком кинулась у воду, пірнула в буйні хвилі. Пливла, задихаючись від нез’ясовного передчуття туги й радощів. Море гралося з нею, шепотіло незбагненні і безладні слова, цілувало її груди, ноги, очі, і вона шалено віддавалася тому одвічному коханцеві сонця і вітру, землі і неба — вічноплинному морю.

Втомившись, повернулася до берега. Хвиля викинула її на пісок. Гіпатія поволі вибрела з води і раптом здригнулася: на неї дивилися чорні нажахані очі.

— Ісі-і-і-ідор! — закричала вона безтямно і захиталася.

Він не ворухнувся. Закам’янів. Лише зіпав, як риба на сухому піску, щось хотів промовити і не міг.

Гіпатія вийшла з безтямності, кинулася йому на шию, обняла, щось кричала безладне і радісне, а він опирався, і відштовхував її руками, і дивився вгору, намагаючись вивільнитись з жіночих обіймів.

— Звідки ти, коханий? — плакала вона щасливими слізьми і не витирала їх. — Ти повернувся з царства тіней? Ти воскрес, як назаретський учитель? О, Ісідоре, кохання моє! Це не сон, скажи мені?

— Гіпатіє, Гіпатіє… Одягнися… Я не можу дивитися на тебе… О, мара, вічна мара землі!.. Ось візьми плаща… Загорнися…

Він накинув плаща їй на плечі, а вона не бачила, не чула нічого, а лише зазирала в чорні, змучені очі, в яких пливла мука цілого світу. Одвічна мука титана. І здригнулася Гіпатія, отямилася від першого пориву.

— Так ти тоді не загинув? — не вірила вона своїм очам.

— Ні, — тремтячи від хвилювання, мовив Ісідор, загортаючись у ветхий, подертий гіматій. — Я виплив, шукав тебе. Я бачив, як тебе стратили у Пальмірі…

— Не стратили, — крізь сльози усміхалася вона, поклавши руки йому на плечі. — Мене купив магараджа, володар з Індії. Я була в далекій Аріаварті. Доля вивела мене звідти. Ой, Ісідоре, ти не повіриш, коли я тобі все оповім, що зі мною було. Але я пройшла, пройшла всі стежки і тепер знаю, хто допоміг мені! Твоя любов берегла мене! Ми повинні були зустрітися, Ісідоре!..

— Це не так, Гіпатіє…

— Чому? Чому не так? — дивувалася вона, і в очах її грали божевільні вогні збудження. — Що ти кажеш, коханий?

— Я поховав тебе, — понуро мовив Ісідор. — Адже я вважав, що тебе нема. І я вирвав із серця всі принади світу, пішов у пустелю. Там я розірвав живу пуповину, що в’язала мене з людьми. Ти була для мене у недосяжності, в бутті духу, у єдиному потоці всеосяжності й спокою. Я приспав своє тіло, почуття, я одсік їх. Сини Гнозиса відкрили мені таїну буття. Я збагнув, що цей світ створено силою зла, що треба відсікти його в душі своїй і прагнути лише неуявної повноти у лоні Плероми…

— Ах, мій смішний! Мій прекрасний! — сміялася і плакала Гіпатія. — Ну, що ти таке говориш? Ну, навіщо така моторошна пустельна філософія? Світ створено силами зла? Які дурниці! Хіба зло може що-небудь створити? Воно лише може псувати творення добра! О ні, мій чарівний! Світ народжений рідною нашою Матір’ю-Природою, ласкавою і ніжною матір’ю! А ріка зла в ньому — то сліди викривленого розуму. Ти не звільнишся ніколи від своєї суті, а лише можеш освятити її, піднести до ідеальних висот. Ти прийшов, і тепер розсіється мла. Мій коханий, ти допоможеш мені роздувати вогонь Прометея! Якби ти знав, як жадають його люди! О, дяка долі, нарешті, й мені усміхнулося сонце! Мій Геліос повернувся з країни Аїда! О, моє щастя!

Ісідор затуляв обличчя худими руками, безтямно похитував головою, повторюючи:

— Пізно… Пізно… Все спопеліло в грудях… Я йду по землі, несу вість вільного Гнозиса, що воля для духу — лише в неосяжності, поза тілесним виявом… Це — моя ідея, моє життя, моя місія…

— Ах, мій Ісідоре, — палко промовляла Гіпатія, зазираючи блакитними вогнями у змучену душу коханого, — я поверну тобі вогонь

серця, я запалю тебе! Відкинь марення втомленого мозку. Навіщо кликати людей у порожнечу вигаданого життя? Де воно? Ми всі зіткані з почуттів і думок, атомів і поривань чуттєвого світу. Та ідея, яку ти несеш, — породження маніакальних жерців іудейського бога, який приготував хитру пастку для могутніх шукачів. Вони не знаходять вияву тут, у видимому світі, ось і прагнуть у небувалий світ безликості, де самі себе прикують у диких горах бездіяльності. Отямся, Ісідоре! Ти ж маєш могутній розум! Зерно майбутнього світу любові і щастя у нашому серці. Його треба лише доглянути і виплекати. Я кличу юних і мужніх людей. Вони є, коханий, вони йдуть! Лише не падай в імлу зневіри, не йди у небуття…

— Не знаю… не знаю… Якби ти пішла зі мною, я б обійняв духом весь світ, — прошепотів Ісідор, і в погаслих очах зажевріли іскри. — Давай стрибнемо у безодню, кохана…

— У яку безодню? — здивувалася вона.

— У небуття, де осягнемо божественну повноту…

— Ах, мій дивний Ісідоре, — печально мовила Гіпатія. — Як ти заблукав. Ти хочеш розірвати зв’язки причинності, одсікти себе від Видимого світу, забути сонце, зорі, квіти, вітчизну, любов. Що ж ти матимеш у безликості, якщо відсічеш зерно цього життя?

— Ах, залиш мене, залиш, — тужливо простогнав Ісідор, одвертаючись від коханого обличчя. — Я не готовий для такої розмови. Я йшов з Сінаю, блукав пустелею, ніс людям слово синів Гнозиса. Я не знав, що стріну тебе… Ця зустріч палить мене… Щось горить у душі… Відчуваю, що чогось не додумав, не збагнув… А може, то лише поклик проклятої плоті… Ти розбудила дрімаючого звіра… О, Гіпатіє! То — великий гріх!

— Гріх — вигадка жерців бога! — гнівно скрикнула Гіпатія. — Хто більше вчинив злочинів, ніж вони — проповідники небесного царства і всевладності Зевса чи Єгови? Який гріх може бути у людей, задавлених скелями невблаганної причинності? Треба вивести людей до сонця правди, до країни любові, а потім говорити про гріх. У Матері-Природи нема гріха, а лише нескінченна казка. Чуєш, коханий?

— Я ще прийду до тебе, Гіпатіє, — прошепотів Ісідор, втомлено сідаючи на скелі. — Дай мені зібратися з думками, дай мені повернутися з самого себе… Я хочу побути на самоті…

— Добре, добре, — ніжно кивнула Гіпатія, загортаючись у плащ і відступаючи від нього. Вона долонею згорнула зі щоки самоцвітну сльозу, повернулась, пішла. Зупинилася, крикнула: — Знайдеш мене в Музеумі!

— Знайду, — шепотів Ісідор, приклавши руки до виснажених грудей. — Знайду, моє кохання… Тільки дай зітхнути і відчути, чи є ще в мене крила, які я так довго ховав у пустелі.

Він дивився незмигно вслід Гіпатії і жадібно ховав у серці рідну постать. А вітер грався з плащем і піднімав його вгору, як крила, і здавалося схвильованому Ісідорові, що кохана ось-ось підніметься вгору, і полетить у буряне небо, і навіки втече від нього — у недосяжність…

Частина шоста

ВИЗВОЛЕННЯ ПРОМЕТЕЯ

КРИВАВА РІКА

А море гриміло, шаленіло, закликало. І небо зімкнулося над землею сірим склепінням хмар, і непроглядний морок опанував виднокіл.

Ісідор довго лежав біля скелі, на вологому березі моря, намагався збагнути те, що сталося цього страшного дня. Небувала, неждана зустріч! Ось вона — насмішка деміурга, ось вона — відплата за його поривання у світ свободи!

Сон збувається: вони стрілися над безоднею, і шляхи їхні розминутись не можуть. Гіпатія кличе його в стихію життя, у небо прагнення — а він не бачить мети у тому вирію. Лише нове томління, лише повторення давніх, вичерпаних циклів. Плач, серце, плач! Ти створило для себе нову в’язницю і нову ілюзію!

Сіяти зерна ілюзорного знання в душі людей, які жадають лише насичення? Що вони зроблять з тим вогнем? Полум’я розуму вони використають хіба що для підпалу храмів! Знання таємниць природи? О горе! Розковані стихії вони спрямують супроти ближніх своїх, щоб поневолити їх і одібрати земні блага для власного вжитку! Надія на прийдешність? Та хіба з дітей гієни виростає козеня чи ягня? Ні, ні, світ порочний і страшний у своєму зерні! Ні, Гіпатія помиляється і треба її визволити з тенет ілюзії. Спокійно і дружньо, як колись, розмовляти, відкрити для неї панораму вічності. Вона збагне… і тоді піде за ним… Це саме те, чого йому не вистачало — рідної душі… Так тяжко, невимовно тяжко йти у безодню, не маючи поруч коханого серця… З ким же запалиш вогні нового життя серед пустелі вічності, хто освятить вільне творення духу? Хто стане Своєю Нового Світу? Лише вона, лише та, яка вічно живе у серці…

Ісідор рушив до міста, поволі міряючи прибережні піски втомленими ногами. Вулиці Александрії зустріли його тривожними криками, розлюченими юрбами людей, багряними пожежами, заграва від яких танцювала над ветхими стінами.

— Що діється? — запитав він ченця, який пробігав з смолоскипом вузенькою вуличкою.

— Відьму схопили! Дочку диявола! — засміявся зловісно чернець, вимахуючи димлячим смолоскипом. — Тут їй і кінець! Догралася дочка Сатани!

— Яка дочка Сатани? — крикнув Ісідор, відчуваючи, як холоне в нього тіло і дрібно трясуться руки.

— Гіпатія! Язичеська свята! — зареготав чернець і побіг далі, щось несамовито гукаючи.

Ісідор кинувся бігти. Ноги підгиналися, в грудях закипало сухе повітря. Нічим дихати! Доле! Це він винен! Не затримав її! Це — відплата за його черствість, за зраду життю! Навіщо тепер йому небесна повнота, навіщо всеосяжне блаженство? То — насмішка мари, то байдужа порожнеча! Як не стане її, то проклята вся безконечність! Не може так статися! Він знайшов її, щоб знову і знову втратити?

Він біг на крики товпища. Відчував, що не встигне! І знав, що біжить їй назустріч по найтоншій нитці над прірвою…

А Гіпатію котила на гребені кривавої хвилі невблаганна юрба фанатичних ченців. Вони схопили її, коли вона поверталася з Музеуму, зірвали вбрання і оголену, беззахисну, як статую прадавньої богині, повели до християнського храму. Гриміли урочисті крики, вигуки впиналися в її душу, як плювки демонів, але вона не чула їх, не бачила облич, знала, що це — останній шлях, з якого нема вороття до рідної школи, до прозорих очей Теона, до листів Сінезія, до змарнілого лиця Ісідора, до спогадів дитинства…

…Ісідор рвався крізь дику, фанатичну юрбу, бив по звірячих обличчях кулаками, кричав щось і не міг пробитися туди, де в обіймах багаторукого дракона звивалося в передсмертній агонії прекрасне тіло титаніди Гіпатії. Град каміння падав на пелюстки божественної лілеї, ламав тичинки, кривавив райдужною кров’ю байдужий прах землі.

— Прокляті! Прокляті! — кричав Ісідор і простягав руки до багряного неба, у якому гуляли пожари і сміялися хижі обличчя богів. Не було ні людей, ні землі, ні болю, ні смерті. Над світом котилася, вирувала дика стихія — кривава ріка несла води до нескінченної прірви і спадала страшним водограєм у безвість і не могла наповнити жадібної пащі часу.

На хвилях крові пливли їхні очі, двоє пар очей — чорні й блакитні. Погляди очей зустрілися. І блакитні втікали у далеч, а чорні гналися за ними і не могли догнати. І не могли догнати…

А Гіпатія лаштувала човник серед суцільної світової пітьми, казковий човник. І співала свою останню улюблену пісню.

Море, море кохане,

Подаруй черепашку казкову,

Я втечу на світанні

На простори привільні, чудові…

Дивне слово я знаю

Й черепашку чарівну отую

В чужинецькому краї

В корабля зачаклую

Хмари, хмари крилаті,

Подаруйте дощі небувалі,

Щоб чужинці прокляті

І не чули й не знали,

Як по річці грозовій

Мій кораблик поплине до моря —

На простори чудові,

Де немає ні щастя, ні горя..

І золоте вітрило здіймалося над рожевим корабликом, і ніжні вітри надимали його веселі груди, несли у нескінченність…

— Смерть безбожникам! Бий! Бий! — ревіла юрба, і смолоскипи кипіли довкола, і постать Христа у терновім вінці здавалася темним, страшним привидом.

Ісідор впав на закривавлене тіло Гіпатії, обняв його широко розкинутими руками, ніби хотів прикрити крильми від жорстокого світу. Удар по голові затьмарив його свідомість, розсік пуповину життя.

Зашуміло море біля ніг, ласкаво захлюпотіла хвиля. Хлопчик біг за тендітною постаттю. Вона віддалялася, танула в сонячнім мареві, наче хмаринка, махала руками, мов рожевими крильми. А він напружував останні сили і ніяк не міг наздогнати Гіпатії…

…ніяк не міг наздогнати…